

E-ISSN: 3023-820X
Kış 2024 • Winter 2024
Cilt 1 • Volume 1
Sayı 2 • Issue 2

Klasik Divan

Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Culture and Literature Researches

Klasik Divan
Dil, Kùltür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
(Journal of Language, Culture and Literature Researches)
Cilt 1 / Sayı 2 / Kış 2024

Editör/Yayımcı

Esra AKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Kemal YAVUZ
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK
(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Ebru Burcu YILMAZ
(İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
(Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ozan YILMAZ
(Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)

Doç. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAPLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU
(Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Doç. Dr. Serkan TÜRKOĞLU
(Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK
(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Fettah KUZU
(Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin TAŞ
(Aksaray Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ
(Trakya Üniversitesi)

2. Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
Prof. Dr. Ersen ERSOY
Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
Prof. Dr. Ümran AY SAY
Prof. Dr. Necip Fazıl DURU
Prof. Dr. Fethah KUZU
Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Doç. Dr. Hayriye DURKAYA
Doç. Dr. Şule GÜMÜŞ
Doç. Dr. Sedat KARDAŞ
Doç. Dr. Mustafa Sefa ÇAKIR
Doç. Dr. Mehmet Sait ÇALKAL
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Songül KARACA
Dr. Öğr. Üyesi Nagihan ÇAĞLAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ

Yazı İşleri Sorumlusu

Fatma TÜRK

Dil Editörleri

Öğr. Gör. Bestami BİLGE (Türkçe)
Öğr. Gör. Hakan SÖNMEZ (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Sıddık ŞAHİN (Farsça)

Musahhahler

Dilan ADANÇ
Hasan ERGLEÇ
Haydar ÖZÇELİK

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj

Beyza ABDUKARIMOV

Yazışma Adresi

e-posta: dergiklasikdivan@gmail.com
web: <https://klasikdivan.com>

Dibace

Kıymetli Okurlarımız,

Araştırmacıların özgün yazılar kaleme aldığı *Klasik Divan: Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1. Cilt-2. Sayı ile 31 Aralık'ta yayımlanmıştır. Bu sayıda; altı araştırma makalesi ve iki kitap tanıtım yazısı yer almaktadır. Dergide yer alan yazılar, çift-kör hakemlik uygulaması ile incelemeye tabi tutulmuştur. Dergiye yazılarıyla katkıda bulunan değerli araştırmacılara ve tüm yoğunluklarına rağmen hakemlik teklifimizi geri çevirmeyip titizlikle yazıları inceleyen kıymetli hocalarımıza teşekkür ederiz. *Klasik Divan: Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*nin alanında nitelikli ve özgün makalelerle uzun soluklu olmasını temenni ediyoruz.

Saygılarımızla...

Editör/Yayımcı
Esra AKA

Makale göndermek için başlangıç tarihi: 05 Temmuz 2024
Makale göndermek için son tarih: 05 Kasım 2024
Derginin yayımlanma tarihi: 31 Aralık 2024

İÇİNDEKİLER

Nigârî Divan'ında Efsanevî ve Mitolojik Şahsiyetler Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN	218
Tâc-Taht-Payitaht Yahut Şiir-Sanat-Edebiyat Dr. Gökçen DAŞ DARICI	233
Şerif Ali Kâdirî Dîvân'ı Ayfer TURAN	255
Seyyid Hasan Hasib'in Maktel-i İmam Hüseyin'i Habib ERDEM	277
Sûzî'nin Mihaloğlu Ali Bey Gazavatnâmesi'nde Savaş Tasvirleri Şule ÖZBEKTAŞ MOLLAHÜSEYİNOĞLU	293
Türk Edebiyatı Araştırmalarında Dijitalleşmenin İmkânları Üzerine: Dijital Edebî Atlaslar Selin YAVUZ	307
Türk Edebiyatında Sinbâd-Nâme Çevirileri: Tuhfetü'l Ahyâr ve Kitâb-ı Sinbâd (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkı Basım) Fatma DAĞILMIŞ İLBAY	318
Şefaât Kavramı ve Pîr Muhyiddîn'in Şefâ'at-Nâmesi Rıdvan ÜNVER	322

Nigârî Divan’ında Efsanevî ve Mitolojik Şahsiyetler

Legedary and Mythological Figures in Nigârî’s Divan

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN

Gaziantep Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

gozturk@gantep.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5437-7565>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received Date: 22.07.2024

Kabul Tarihi/Accepted Date: 20.11.2024

Sayfa/Page: 218-232

Atıf/Citation: Fidan, Gülşah Gaye. “Nigârî Divanı’nda Efsanevî ve Mitolojik Şahsiyetler”. *Klasik Divan Dil, Kültür ve Edebiyat Dergisi* 1/2 (2024), 218-232.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Nigârî Divan'ında Efsanevî ve Mitolojik Şahsiyetler

Legedary and Mythological Figures in Nigârî's Divan

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN

Özet

Mitoloji, insanlığın kolektif hafızasının derinliklerinden yükselen kahramanlar, tanrılar, efsaneler ve sembollerle dolu bir hazinedir. Bu zengin miras, klasik Türk edebiyatının beslendiği önemli kaynaklardan biridir. Mitolojiler, toplumların yaşanmışlıkları hakkında aydınlatıcı bilgiler verirken diğer taraftan da farklı coğrafyalarda yaşayan insan gruplarının ortak değerlerini gün yüzüne çıkarmakta, bu değerlerin kaynaklarını araştırmaktadır. Klasik Türk edebiyatı, özellikle Arap ve Fars kültürlerinden ve mitolojilerinden etkilenmiş bir edebiyat geleneğidir. Bu etkileşim, edebiyatımızın zenginliğine katkı sağlamış ve divan şairleri, bu mitolojik unsurları ustalıkla işleyerek şiirlerine derinlik ve renk katmıştır. 19. yüzyıl divan şairlerinden Azerbaycan göçmeni Mir Hamza Nigârî de şiirlerinde mitolojik unsurlara sıkça yer veren şairlerdendir. Hayatı ve eserleri ile Anadolu ve Azerbaycan sahasında ilgi gören Nigârî'nin divanı, efsanevî mitolojik şahıslar yönünden oldukça zengin bir eserdir. Mısraları oluşturmada ustalıkla hareket eden şair, ihtiyaç duyduğu noktalarda efsanevî ve mitolojik kahramanlara telmihler yapmak suretiyle eserini zenginleştirmiştir. Bu çalışmada mitoloji ve Nigârî hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra şairin divanında yer alan efsanevî ve mitolojik şahsiyetler tespit edilecektir. Bu eserin efsane ve mitoloji kaynaklı şahıs kadrosunun incelenmesi ve onun hangi kahramanın hangi özelliğinden ne şekilde yararlandığının tahlil edilmesi, divan şairlerinin hemen tamamının şiirlerinde çeşitli maksatlarla kullandığı şahıslar ve bu şahıslara yüklenilen mana ve dünyalarla kıyas imkânı verecektir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Klasik Türk Edebiyatı, Nigârî Divanı.

Abstract

Mythology is a treasure trove filled with heroes, gods, legends, and symbols that rise from the depths of humanity's collective memory. This rich heritage is one of the important sources that classical Turkish literature draws upon. While mythologies provide enlightening information about the experiences of societies, on the other hand, they reveal the common values of different human groups living in various geographies and investigate the origins of these values. Classical Turkish literature is a literary tradition particularly influenced by Arab and Persian cultures and mythologies. This interaction has contributed to the richness of our literature, and divan poets skillfully incorporated these mythological elements into their poetry, adding depth and color to their works. One of the 19th-century divan poets, Mir Hamza Nigârî, an Azerbaijani immigrant, is among those poets who frequently included mythological elements in their poems. Nigârî, whose life and works are of interest in both Anatolia and Azerbaijan, has a divan that is quite rich and voluminous in terms of legendary mythological figures. The poet, who masterfully crafted his verses, enriched his work by making allusions to legendary and mythological heroes where needed. In this study, after providing brief information about mythology and Nigârî, the legendary and mythological figures found in the poet's divan will be identified. Examining the character roster of this work derived from legend and mythology and analyzing how and in what way the poet benefited from the characteristics of each hero will offer a comparison with the figures used by almost all divan poets in their poems for various purposes and the meanings and worlds attributed to these figures.

Key Words: Mythology, Classical Turkish Literature, Nigârî's Diva

Giriş

Eski zamanlarda yaşamış insanların tabiat olaylarına, toplumsal ilişkilere ve dinî inançlara ilişkin bakış açılarının yorumlanması olarak tanımlanan mitoloji, ilkel insanlar ve doğaüstü varlıkların fantastik olaylarının anlatıldığı masalımsı öyküleri kapsar. Her milletin mitolojisi o milletin tarihini, efsanelerini, kahramanlık hikâyelerini, tanrılarını ve inanç sistemlerini içerir. Mitoloji, hayali bir anlatı içinde yarı tanrıların ve kahramanların hikâyelerini de katarak, insan hayatının başlangıç dönemine dayanan bir anlatı biçimidir.¹ Mitoloji temelli anlatılar, geçmişten günümüze dilden dile, kuşaktan kuşağa aktararak toplumların hafızalarında kalıcı izler bırakmıştır. Türk, Fars ve Yunan mitolojilerine dayalı anlatılar, klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biridir. Birçok klasik edebiyat şairinin eserinde Türk ve Yunan mitolojisine dayanan efsanevi olaylar ve kahramanlar bulunmaktadır. Öte yandan bu edebiyatta efsanevi figürler özellikle Fars mitolojisinden gelmektedir. Firdevsî'nin Şehnâme adlı eseri, Fars toplumunun bin yıllık geçmişini anlatan bir başyapıttır ve divan şairleri tarafından sıkça referans alınmıştır.

Dursun Ali Tökel'in *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar* adlı eseri klasik edebiyatta kaynaklık eden bu mitolojik dünyayı anlamak için yapılan ilk çalışmalardandır. Zeliha Açar'ın *Klasik Türk Şiirinde Zahiri ve Bâtını Mitoslar* adlı çalışması ise Tökel'in yalnızca şahıslar bağlamında ele aldığı mitolojik unsurları tamamlar niteliktedir. Açar'ın çalışmasında şahıslar dışında kalan mitolojik öğelere yer vermesi bu alandaki eksikliğin giderilmesine katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada mitolojik unsurların klasik Türk şiirindeki kullanımına iyi bir örnek teşkil etmesi açısından XIX. yüzyılda yaşamış Seyyid Mir Hamza Nigârî divanında yer alan efsanevî ve mitolojik şahsiyetler üzerinde durulacaktır. Bu yüzyılda Türk tasavvuf edebiyatının güçlü temsilcilerinden olan Nigârî, Azerbaycanlı mutasavvıf bir şairdir. Hayatının büyük bir kısmını Anadolu'da geçiren şair, Harput'ta vefat etmiş Amasya'da defnedilmiştir. Nigârî XIX. yüzyılda özellikle Doğu Anadolu ve Kuzey Azerbaycan'da geniş halk kitleleri tarafından daha çok dinî-tasavvufî eserleriyle tanınmış, şiirleri halk tarafından beğenilip ezberlenmiş bir mutasavvıf olarak şöhret kazanmıştır. Şairin eğitimine destek veren ve her türlü ihtiyacını karşılayan Nigâr adlı bir hanıma duyduğu minnettarlığı ifade etmek için "Nigârî" mahlasını aldığı söylenir. Türkçe ve Farsça olmak üzere iki divanı bulunan şairin etkisi günümüzde bu bölgelerde hâlâ sürmektedir. *Nigarnâme*, *Çaynâme*, *Menâkıb-ı Seyyid Nigârî* isimli mesnevileri de bulunan şairin *El-Fütûhât-ı Mekkiye'ye Tavzihâtı ve Hâtıme-i Seyyid Nigârî-Tahdisiye* isimli iki eserinin daha olduğu kaynaklarda geçmektedir ancak eserlerin yeri tespit edilememiştir.²

1 Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008), 11.

2 Azmi Bilgin, *Nigârî Dîvânı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 3-8.

Acem Kaynaklı Şahıslar

Behrâm

Behrâm, İran'ın Sasânîyân Hanedanı'ndan gelen ve Yezdgird'in oğlu olan hükümdardır. Cesareti, kahramanlığı ve adaletiyle tanınan ve “Gûr” lakabıyla anılan Behrâm, yaban eşiği avlamaya olan tutkusuyla bilinmektedir. İçki, eğlence ve kadınlara olan ilgisiyle tanınan Behrâm, bazı kaynaklara göre babasıyla arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden sürgün edilmiştir. Babası öldükten sonra tahta ağabeyi Şâpûr geçmiş, onun vefatının ardından ise Behrâm tahta çıkmıştır. Rivayetlere göre Behrâm, bir yaban eşiği avı sırasında çukura düşerek yaşamını yitirmiştir. Behrâm, divan şairleri tarafından cesur ve adil bir lider olarak övgüyle anılmış, bu özellikleri sayesinde pek çok hayalde yer etmiştir. “Gûr” kelimesinin mezar anlamını taşıması ise dünyevi zevklerin geçiciliği ve dünya hayatının sona erişinin sembolü olarak yorumlanmıştır.³

Nigârî de bir gazelinde Behrâm'ı cesareti, savaşçılığı yönüyle ele alır ve kapısındaki düşkün bekçilerin hepsini aşk meydanında savaşan Behrâm gibi iyi birer okçu, savaşçı yaptığını söyler:

Pâs-bân-ı ser-i kûyum olan üftâdeleri
‘Arsa-i ‘aşkda Behrâm-ı kemân-bâz itdim⁴

Behrâm, Mars gezegeninin de adıdır. Mars veya diğer adıyla Mirrih, son derece ateşli ve kuru bir gezegen olarak bilinir. Neşe, yiğitlik, öfke, sefahat, güç, savaş, hıyanet ve gazap gibi özelliklerle ilişkilendirilir. Aynı zamanda feleğin başkomutanı olarak kabul edilir.⁵ Nigârî, bir tercî'-i bendinde memduhunu överken Seb'a-i seyyare (yedi gezegen)'nin, Behrâm (Mars), Utarid (Merkür), Kamer (Ay), Şems (Güneş) saçtığı nur ve şaşaayı memduhun cihana saçtığı nurla ilişkilendirmiştir:

Behrâm u ‘Utârid ü kamer şems-i pür-envâr
Şem‘ şu‘le güneş şa‘şa‘a vü seb‘a-i seyyâr⁶

Cemşîd-Cem

İran'da egemenlik süren Pişdadîyan Hanedanı'nın dördüncü ve en önemli lideri olan Cemşîd, demiri ilk eriten ve işleyen kişi olarak bilinir. Zırh, kılıç ve silahlar üretmiş; renkli ipek ve pamuklu kumaşların kullanımını yaygınlaştırmıştır. Dokuma, terzilik ve gemi yapımı gibi becerileri halka

3 Dursun Ali Tökel, *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 117; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 142-144.

4 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 278.

5 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: L&M Yayınları, 2009), 323.

6 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 502.

öğretmiştir. Birçok madeni keşfeden ve kullanıma sokan Cemşîd, kendisi için, Hz. Süleyman'ın tahtı gibi, uçan değerli taşlarla süslenmiş bir taht inşa ettirmiştir. Üç yüz yıl boyunca hüküm süren Cemşîd'in dönemi, büyük refahın yaşandığı bir dönem olmuştur. Ancak, Şeytan'ın etkisiyle kirlenmiş ve heykeller yaptırarak halkı kendisine tapmaya zorlamıştır. Bu davranışları sonucunda cezalandırılmış ve tahtı Dahhâk'a kaptırmıştır.⁷

Cemşîd, klasik Türk şiirinde genel olarak uzun süren hükümdarlığı ile anılmış; Osmanlı padişahları Cem'le kıyaslanmış ve ondan üstün vasıflara sahip oldukları dile getirilerek yüceltilmiştir. Nigârî de bir gazelinde Cemşîd'i hükümdarlığı yönüyle ele almıştır. Sevgilisi öylesine büyük bir sultandır ki Cemşîd onun çavuşu, hakanlar onun kölesi, Rum ve İran hükümdarları onun bayrağının hizmetkârlarıdır:

Çavuşı Cemşîd ü Cem ü hâdimi hâkân hem
Rûm u Îrân serveri çâker-i bayrağının⁸

Cem aynı zamanda şarap ve bezmle sıkça anılmaktadır zira onun şarabı bulan kişi olduğu rivayet edilmektedir. Ayrıca dünyada olup biten her şeyi gösteren bir kadehe sahip olduğuna inanılan Cem, bu kadeh dolayısıyla da şiirlerde sıkça işlenmiştir. “Câm-ı Cem” veya “Câm-ı cihan-nümâ” adları ile bilinen kadeh, yedi madenden yapılmış olup üzerine değerli parlak taşlarla yıldız ve gezegen resimleri nakşedilmiştir. Bu yönüyle feleği andırmaktadır. Klasik şiirde genel olarak “cihan-nümâ” özelliğiyle anılan bu kadeh Nigârî divanında feleğe olan bu benzerliğiyle de kullanılmıştır.

Allah evreni yarattığında yıldızları belirli burçlara yerleştirmiştir. Sonrasında feleklerin dönmesini emrettiğinde bu yıldızlar, kendi burçlarından ayrılmış ve bir daha hepsi aynı anda aynı burçlarda bulunmamıştır. Bu yıldızlardan Zühal, Mîzân (Terazi) burcunu; Müşteri, Seretân (Yengeç) burcunu; Merîh, Cedy (Oğlak) burcunu; Güneş, Hamel (Koç) burcunu; Zühre, Hût (Balık) burcunu; Utârid, Sünbüle (Başak) burcunu; Kamer ise Sevr (Boğa) burcunu yönetmektedir.⁹ Hamel (Koç) burcu genellikle yöneticisi olan güneşle birlikte anılmaktadır ve güneşin Hamel burcuna girişi Nevruzun başlangıcıdır. Güneşin Hamel burcuna erişmesi yani baharın gelişi aynı zamanda eğlencenin ve bezmin de habercisidir. Nigârî, bir kıtasında bahar mevsimi geldiği hâlde bezmin kurulmamasına şaşırmaktadır. Güneş, Hamel (Koç) burcundaki tahtına geçmiştir ancak ne ilginçtir ki Cemşîd'in kadehinin gezegeni doğmamıştır:

7 Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 204-208.

8 Bilgin, *Nigârî Divânı*, 153.

9 Mehmet Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanının Tahlili* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 252.

Oldı ey sâkî hamel-i şâh-nişîn hûrşîd
Tâli' olmaz ne 'aceb kevkeb-i câm-ı Cemşîd¹⁰

Dahhâk

Cemşîd'i devirerek tahta geçen efsanevi İran padişahıdır. Bir gün aşçı kılığına giren Şeytan, Dahhâk'ın sarayına girer ve onu kandırarak iki omzundan öper. Dahhâk'ın omuzlarında iki siyah yılan belirir. Yılanları yok etmek için birçok yöntem denense de başarısız olunur çünkü yılanlar kesildikçe büyümektedir. Şeytan yine gelir ve bu sefer hekim kılığında saraya girerek yılanların sadece her gün iki insan beyniyle beslenerek etkisiz hâle getirilebileceğini belirtir. Ancak iki bilge kişi, insanlardan birinin yerine yılanlara koyun beynini yedirirler ve her gün iki kişiden birini serbest bırakırlar. Serbest kalan insanlar ise büyüyüp çoğalırlar ve insan soyu yok olmaktan kurtulur.

Lakabı ejderha olan Dahhâk, klasik Türk edebiyatında büyük bir lider olması, zalimliği ve özellikle omuzlarındaki iki yılanıyla anılmıştır. Aşk meydanında sevgilisinden acılar çeken âşık, zaman zaman sevgilisini Dahhâk olarak hayal eder. Sevgilinin saçları, Dahhâk'ın omuzlarındaki yılanlara benzetilmiş ve bazen rakibe Dahhâk adı verilmiştir.¹¹ Bu teamüle uygun şekilde Nigârî de saçları omuzlarına dökülen sevgiliyi her bir omzunda korkusuz iki yılan bulunan şah Dahhâk'a benzetmiştir:

Bezm içre ki sanki şâh Dahhâk
Her bir omzunda mâr-ı bî-bâk¹²

Kâkülü Şahmeran olan sevgili meydana çıkararak Dahhâk'ın tahtını tarumar etmiştir

Kâkül-i şeh-mâr ile meydâna gel
Tahtını Dahhâkın eyle târ-mâr¹³

Dârâ

Erdeşîr-i Dirâdest'in oğlu olan Dârâ, İran'da on dört yıl boyunca hüküm sürmüş bir Ahâmeniş kralıdır. İskender'in saltanatı döneminde yaşamıştır. Peş peşe yapılan üç savaşta İskender'e yenilmiş ve kaçıp Kirmân'a sığınmıştır. İskender, ona barış teklif eden bir mektup göndermiştir ancak Dârâ bu mektubu aldığı günlerde bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Ölmeden önce

10 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 443.

11 Tökel, *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, 155.

12 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 601.

13 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 156.

İskender’e bazı tavsiyelerde bulunmuş ve kızını ona eş olarak vermiştir.¹⁴

Klasik Türk şiirinde genellikle hükümdarları övmek amacıyla atıfta bulunulan Dârâ’nın, *Nigârî Divan*’ında İskender’le birlikte zikredildiği görülmektedir. Bir kasideden alınan aşağıdaki beyitte, şair memduhunu överken onun Dârâ ve İskender gibi çaresiz kölelerin padişahı olduğunu hatta onların memduhun hizmetçisi olduğunu söylemektedir.

Veh ne şehinşâhdır bende-i nâ-çîzlere
Hâdimi Karneyn hem çâkeri Dârâ gibi¹⁵

Ferîdûn

Pişdadi Hanedanı’nın altıncı hükümdarı olan Ferîdûn, beş yüz yıl boyunca hüküm sürmüştür. Cemşîd’in ardından İran tahtına çıkan Ferîdûn, İran mitolojisinin en büyük kahramanıdır. Fars edebiyatında güç, zafer ve başarının sembolü olarak bilinen Ferîdûn, torunu tahta çıktığında hayatını kaybeder.¹⁶

Klasik Türk şiirinde Ferîdûn, genellikle Dahhâk ile yaptığı savaştan zaferle çıkmasına ve adil bir hükümdar olmasına atıfla ele alınır. Hükümdarların methiyelerinde bir karşılaştırma unsuru olarak kullanılır. Nigârî de en büyük hükümdar olan sevgiliyi anlatırken Ferîdûn ile mukayese etmektedir. Ancak ne Rum’un kölesi İskender ne de İran’ın kulu Ferîdûn o ulu şaha benzetilir:

Ne teşbîh eyleyem kim şevket-i şâhânına nisbet
Sikender bende-i Rûmî Ferîdûn ‘abd-i Îrânı¹⁷

Hüsrev

İran Sasani Padişahı Nuşirevan’ın torunu ve «Hüsrev ü Şirin» mesnevisinin erkek kahramanı olan Hüsrev, İran’ın efsanevi hükümdarlarından biridir. Perviz lakabını almıştır. Şirin’e olan büyük aşkı nedeniyle şöhret olmuş ve tarihî kimliği silinerek tamamen efsanevi bir karakter hâline gelmiştir. Klasik Türk edebiyatında da bu efsanevi kimliğiyle yer alır. Yaptırdığı saray ve sahip olduğu hazineler dillere destandır. Hüsrev, “Hüsrev ü Şirin” veya “Ferhad ü Şirin” mesnevilerinde sevgilisine kavuşan âşığın simgesidir.¹⁸

Nigârî’ye göre gönül yarasını, onu çeken Ferhad bilir; sevgi, muhabbet işini Pervîz bilmez. Çünkü aşkı için dağları delen, cefa çeken Ferhad’dır Pervîz değil:

14 Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 259.

15 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 475.

16 Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 307-309.

17 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 409.

18 Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 220; Tökel, *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, 178.

Dâğ-ı dili Ferhâd çeküpdür soruşun ol
Söyler ne bilür kâr-ı habîbâneyi Pervîz¹⁹

Şaire göre Pervîz, Ferhâd'ın Şirin'e olan aşkını öğrenince ona haksız yere zulmetmiştir. Onun için de kötü kalpli Pervîz ölümü hak etmiştir:

Şemşîr tamâm itdi Pervîz-i bed-efkârı
Zulm eyledi kim nâ-hak Ferhâd-ı şîrînkâma²⁰

Ayrıca klasik Türk şiirinde sıkça zikredilen Hüsrev'in Gülgûn ve Şebdîz adlı iki efsanevi atı da Nigârî Divanı'nda zikredilmiştir. Şair, Şirin'in asıl âşığıdır; Şebdîz ve Gülgûn'a binmeden dağ ova yaya gezer, Ferhâd ile Pervîz'in onun yanında adları bile okunmaz:

Sermest-i Şîrînem hele Ferhâdıla Pervîz
Kimdir dahi Şebdîz
Bilmem gezerem pây ü piyâde dağ u hâmûn
Dutmam ser-i gülgûn²¹

İsfendiyâr

Lohrâsp'ın torunu ve Goştasp'ın oğlu olan İsfendiyâr, dünya çapında ünlü bir şehzade ve kahraman olarak tanınır. Zaferlerle ve görkemli başarılarla dolu kısa bir yaşam sürmüştür. İsfendiyâr; yakışıklılığı, genç yaşta ölümü ve sahip olduğu tanrısal güçleriyle anılır.²² Nigârî de İsfendiyâr'ı kahramanlığı yönüyle ele almıştır. İyi bir şehsüvar (at binicisi) olan sevgilisi meydana at ile öyle bir gelmiştir ki İsfendiyâr bile karşısında can vermiştir:

Rahş ile meydâna gel ey şehsüvâr
Cân vire bî-kânına İsfendiyâr²³

İskender

Tarihte; biri Büyük İskender, diğeri Makedonya Kralı İskender olmak üzere iki farklı şahsiyet bulunmaktadır. Zaman içinde bu iki figürün özellikleri birbirine karışmış ve her ikisi de

19 Bilgin, *Nigârî Divânı*, 194.

20 Bilgin, *Nigârî Divânı*, 342.

21 Bilgin, *Nigârî Divânı*, 556.

22 Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 473-475.

23 Bilgin, *Nigârî Divânı*, 156.

Zülkarneyn olarak anılmıştır. Kur’ân’da adı geçen, Hızır’la birlikte âb-ı hayâtı arayan, peygamber ve padişah olan İskender, Büyük İskender’dir. Şiirlerde Sedd-i İskender, Yecüc kavmi ve âb-ı hayât ile birlikte bahsedilen İskender, Büyük İskender’dir. Makedonyalı İskender ise, Aristo’nun yaptığı ve gemilerin bir aylık mesafedeki yolculuğunu gösteren âyîne-i İskender nedeniyle şiirlerde konu edilir. Klasik Türk şiirinde memduhu cihangirliği nedeniyle İskender’e benzetmek bir gelenek hâline gelmiştir.²⁴

Nigârî Divan’ında ise bu teamülün dışında sevgilinin zülfünün İskender’e benzetildiği görülmektedir. Sevgilinin zülfü tıpkı İskender gibi baştan ayağa dünyayı zapt etmiştir; Hind’i ve Habeş’i köle etmiş, Hitâ’ya hükmetmiştir:

Zabt eyler dünyânı alur serâpâ
İskenderlik eyler cihâna zülfün
Çâker eyler Hind ü Habeş şâhını
Hükm eyler Hitâya hâkâna zülfün²⁵

Mânî

Mânî, Çinli bir ressam ve nakkaştır. Zerdüştlük ile Hristiyanlık dinlerini birleştirerek Maniheizm dininin kurmuştur. Yaptığı etkileyici resimleri insanlara birer mucize olarak sunmuş ve dininin yayılmasını sağlamıştır. Hürmüz’ün oğlu Behrâm tarafından öldürülmüştür. Genellikle Erteng, Erjeng ve Nigâristan adlı resim mecmualarıyla birlikte anılır.²⁶

Klasik Türk edebiyatında şairler, genellikle sevgilinin güzelliğini överken onun tasvirinde Mânî’nin bile yetkinlikle ifade edemeyeceği bir güzelliikten bahseder. Nigârî de bir beytinde bu kullanıma paralel olarak gönlünün öyle bir resim işine girdiğini söyler ki bu resmi gören Mânî ve yine Mânî gibi ünlü bir ressam olan Bihzâd dahi hayretler içerisinde kalacaktır:

Dil nakş u nigârîş ile bir nakşa girişmiş
Hayretzede-i Mânî ü Bihzâd olacaktır²⁷

Nerîmân

Nerîmân; “pehlivan” anlamına gelir ve Rüstem’in büyükbabası, Sam’ın babasıdır.²⁸ Divan şiirinde, kahramanlık ve yiğitlik yönleriyle sıkça ele alınır. Memduh’un övülmesi amacıyla

24 Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 237.

25 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 576.

26 Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 323-324.

27 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 141.

28 Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 32.

Nerîmân da diğer mitolojik kahramanlarla birlikte anılır.²⁹

Nigârî ise sevgilisinin güzelliğini tasvir ederken bu ögelere başvurmuştur. Kaşı keman, kir-piği ok gibi olan sevgilinin gamzesini savaşçıya benzeten şair, sevgiliyi bu yönüyle de Nerîmân, Gerşasb ve Behrâm gibi ünlü kahramanlarla birlikte anmıştır:

Gerşâ[s]b u Nerîmân dahi Behrâm-ı kemendâr
Ey kaşı kemân kipriği peykân sana kurbân³⁰

Yine bir manzumesinde şair, sevgilisini aşk kahraman avcısı olarak tasvir etmiştir. Sevgili meydana öyle bir dilberâne girer ki ne Nerîmân ne Behrâm ne Rüstem'e ne de diğer kahramanlara avını asla bırakmaz:

Her dem dilberâne girer meydâna
Bakmaz Nerîmâna İbn Destâna
Virmez göz Behrâma virmez Şîrâna
Şikârını bu 'arsanın merdânı³¹

Rüstem

Rüstem; Cemşîd soyundan gelen ve Sicistan ile Seyistan'ın hükümdarı Zal'ın oğludur. Aynı zamanda Sam'ın ve Nerîmân'ın torunudur. Genç yaşta birçok devî yenmiş ve olağanüstü başarılar elde etmiştir. M.Ö. IV. yüzyılda Keykavus döneminde yaşadığı düşünülmektedir. Turan hükümdarlarına karşı savaşmış, Efrasiyab ile mücadele etmiş ve Siyâvûş'u öldürmesiyle ve Güştasb'ı kurtarmasıyla ün kazanmıştır. Klasik Türk edebiyatında; kahramanlık, güç ve yenilmezlik sembolü olarak sıkça kullanılmaktadır. Rüstem ismi ise daha çok sevgilinin zülfü, gamzesi, kaşı, gözü gibi âşığa cefa çektiren sembollerle birlikte anılır. Babası Zal'ın lakabı olan "Destan", hile anlamına gelir. Zal, saç, kaşı ve kirpikleri beyaz doğmuş ve bu nedenle uğursuz olduğuna inanan babası Sam onu Elbruz dağına terk etmiştir. Zal, burada efsanevi bir kuş olan simurg tarafından büyütülmüştür.³²

Nigârî bir beytinde Rüstem'i kahramanlığı ve yenilmezliği yönüyle kendisine benzetmektedir. Zira aşk meydanının merdi olan âşık; Rüstem gibi yiğit, gözü pektir; bundan dolayı rakiplerin askerlerinden korkmaz:

29 Tökel, *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, 240-241.

30 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 501.

31 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 575.

32 Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 395.

Leşger-i agyârdan endişemiz yokdur belî
Merd-i meydânız ki Rüstem tek şecâ‘at bekleriz³³

Bir başka beyitte ise şair Rüstem’i kindar ve gaddar olarak ele almıştır. Kindar Rüstem’e benzettiği sevgilisine niçin bu çaresiz âşıkların ağlayıp sızlayan hâllerinden haberin yok der:

Bî-habersin niçün üftâdelerin hâlinden
Yetür ey Rüstem-i kîndâr ki bî-cân ağlar³⁴

Siyâvûş

Kâvûs’un oğlu olan Siyâvûş, Rüstem’in yanında büyümüş ve eğitilmiştir. Yirmi yaşına geldiğinde Rüstem, onu babasına götürmüştür. Üvey annesi Sûdâbe, Siyâvûş’a âşık olmuş ve reddedilince ona iftira atmıştır.³⁵ Siyâvûş, suçsuzluğunu kanıtlamak için kor ateşin üstünden yürümüştür. Efrâsiyâb’la savaşmaya gitmiş ancak barış yaparak onun kızıyla evlenmiştir. Ancak daha sonra Gersîvez’in kışkırtmasıyla Efrâsiyâb tarafından haksız yere suçlanmış ve kanı dökülmüştür.³⁶

Klasik Türk edebiyatında Siyâvûş genel olarak memduhu karşılaştırma unsuru olarak kullanılmıştır. Bazen de kanının dökülmesine atıfta bulunulmuştur. Klasik Türk edebiyatındaki teamüle uygun şekilde *Nigârî Divan*’ında da Siyâvûş kendisine atılan iftira ve suçsuz yere cezalandırılmasıyla ele alınmıştır. Sevgili, Siyâvûş bahtlı âşığın suçsuz olduğu hâlde bir iftira ile canına kastetmiş, kanını dökmeye azmetmiştir:

‘Azm eyledi cânânım ifşân eyledi kanım
Bî-cürm ü hatâ-gûyâ hem-baht-ı Siyâvûşum³⁷

Kutsal Kitaplarda Doğrudan veya Dolaylı Olarak Adı Geçen Şahsiyetler

Firavun

Firavun, Mısır hükümdarlarının genel bir isimdir ancak en meşhuru Musa Peygamber zamanında yaşamış olan şahıstır. Kavmine tanrılık iddiasında bulunmuş ve kendisini kabul etmeyenleri çeşitli zulümlerle yok etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de Musa Peygamberle yaşadığı olaylar sık sık anlatılır. Musa peygamber, hak dini tebliğ etmiş ve birçok mucize göstermesine rağmen Firavun, onun dinini reddetmiş ve inananlara büyük azaplar çektirmiştir. Sonunda Kızıldeniz’de boğularak

33 Bilgin, *Nigârî Divânı*, 186.

34 Bilgin, *Nigârî Divânı*, 122.

35 Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 632.

36 Tökel, *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, 263.

37 Bilgin, *Nigârî Divânı*, 296.

ölmüştür.³⁸

Klasik Türk edebiyatında genellikle zalimliğiyle rakip olarak gösterilir. Ayrıca sevgilinin acımasızlığı ve âşığa karşı duyarsızlığı da şiirlerde sıkça vurgulanır. Nigârî bir beytinde Firavun'un acımasızlığını farklı bir şekilde almıştır. Şair, içinde bulunduğu durumdan şikâyet ederken Firavun bile bizim feryadımıza, imdadımıza yetişirken bir Yed-i Beyza (Hz. Musa) bize yardıma gelmedi der:

İrdi Fir'avn bizim dâdımıza
İrmedi bir yed-i beyzâ ne 'aceb³⁹

Hızır

Hızır, âb-ı hayâtı içerek ebedî yaşama ulaştığına inanılan, peygamber veya veli olduğu konusunda farklı görüşler bulunan bir karakterdir. Ölümsüzlük sırrına vakıf olduğuna inanılır ve sınırlı kınıtlarda olanlara yardım ettiği düşünülür.⁴⁰ Ayrıca Hızır, Hızır-İlyas-İskender efsanelerinin önemli figürlerindendir.

Nigârî genel olarak divanında Hızır'ı âb-ı hayâtla birlikte anmıştır. Sevgilisini tasvir ettiği bir gazelinde şaire göre Hızır suyu (âb-ı hayât) ve Kevser çeşmesi sevgilinin cennete benzeyen bağındadır:

Âb-ı Hızır çeşme-i kevser dahı
Heşt-behişt gûşe-i bâğındadır⁴¹

Nemrud

Babil hükümdarı ve kurucusu Nemrud ile İbrahim Peygamber arasındaki olaylar önemlidir. İbrahim Peygamber, tanrılık iddiasında bulunan Nemrud ile mücadele eder ve onu hak dine davet eder. Ancak Nemrud, İbrahim Peygamberin teklifini reddeder ve onu ateşe attırır.⁴²

Klasik Türk edebiyatında genel olarak zalimliği ve Hz. İbrahim'i ateşe atarak öldürmeye çalışmasıyla anılan Nemrud, *Nigârî Divan*'ında da aynı özelliği ile ele alınmıştır. Şair, Nemrud bizi ateşlere attı ama Halil (Hz. İbrahim) gibi biri gelmedi der:

38 Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 157.

39 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 53.

40 Tökel, *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, 361.

41 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 157.

42 Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 356.

Atdı âteşlere Nemrûd bizi
Gelmedi bir Halîl-âsâ ne ‘aceb⁴³

Kârûn

Hız. Musa’nın akrabası olan ve ilm-i kimyayı öğrenerek servet sahibi olan bir kişidir. Hız. Musa’nın istediği zekâtı vermek istememesi nedeniyle hazineleriyle birlikte yerin dibine gömülmüştür. Edebiyatta zenginliğin sembolü olarak sıkça yer alır.⁴⁴

Klasik Türk edebiyatında genellikle dünyanın geçiciliği ve ona bağlanmamak gerektiği vurgulanmak istendiğinde buna Kârûn örnek gösterilmiştir. Nigârî de bu kullanıma uygun şekilde bir müstezatında “ben yokluk Mısır’ının padişahıyım benim kismetime düşen irade yoksulluğudur; sen de varını yoğunu Kârûn gibi bu geçici dünya için harca” demektedir:

Tâ taht-zenem Mısır-ı fenâda bana kismet
Ol fakr-ı irâdet
Gît varını vir ey denî dünyâ ara yer dîn [?]
Mânende-i Kârûn⁴⁵

Hükema ve Filozoflar

Aristo

İslâm medeniyetinde Muallim-i Evvel ve Sâhibü’l-Mantık olarak bilinen ünlü Yunan filozof, Doğu edebiyatlarında menkıbevi hayatı, felsefesi, akıl ve hikmet sembolü olmasıyla dikkat çeker. Eflatun’un öğrenciliğini ve İskender’in danışmanlığını yapması gibi birçok özelliğiyle tanınır. Klasik Türk edebiyatında genellikle Aristo, Risto, Ristotales, Aristû, Arestû, Aristalis Ristalis, Aristotalis, Aristoteles gibi isimlerle anılan bu filozof, akıl ve tedbirin simgesi olarak tasvir edilmiştir.⁴⁶

Nigârî, bir beytinde kendisi ile akıl timsali olarak görülen Aristo ve Eflatun’u karşılaştırmaktadır. Bu konuda mütevazı olmayan şaire göre Aristo ve Eflatun, kendisinden fikir sorarlarsa şaşılmaz çünkü kendisinin sevgilinin gamzesi gibi bir hocası vardır:

N’ola Eflâtun Aristo senden ister bir kemâl
Ögredüpdür gamze-i dildâr kim hikmet sana⁴⁷

43 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 53.

44 Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, 308.

45 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 558.

46 Mehmet Halil Erzen, “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev’izâde Atâyî Divanı”, *Turkish Studies* 8/4 (2013), 851.

47 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 23.

Bir başka beyitte ise Nigârî yine Aristo ve Eflatun'u ilimleri yönüyle kendisiyle kıyaslamaktadır. Şaire göre bütün bilginlerin, hükemanın fikirleri kendi hayalleri olduğu için Eflatun ve Aristo'ya Nigârî'nin çırakları demek yanlış olmaz:

N'ola Eflâtun Aristoya diyem şâkirdim
Fıkr-i cümle hukemâ hâl-i hayâlâtımdır⁴⁸

Lokman

Lokman, hikmet ve hekimlik yönüyle bilinen bir kişidir; ancak peygamberliği kesin değildir. Daha çok velilik özellikleriyle tanınan Lokman-ı Hekim, salih bir kul olarak kabul edilir. Hekimlik alanında uzman ve öncü bir figür olarak bilinir.⁴⁹

Lokman; klasik Türk edebiyatında, hikmeti, hekimliği ve öğütleriyle öne çıkar. Nigârî'ye göre de aşk öyle bir derttir ki tabipler hatta tabiplerin piri Lokman Hekim bile bu derdin çaresini bulamaz:

Derd-i bî-dermânımış 'aşkın ki 'âcizdir tabîb
Bulmadı bir çâre derd-i 'aşka Lokmânâm diyen⁵⁰

Şairin bir başka şiirinde ise âşık öylesine dermansız bir derde düşmüştür ki onun bu perişan hâlini gören Eflatun, Aristo hatta Lokman bir araya gelmişler, nabzını ölçmüşler ama bu derdin çaresi yok demişlerdir:

Gördiler beni kim hâli perî şân
Cem' oldı Eflâtûn Aristû Lokmân
Nabzıma el urdı bir bir tabîbân
Didiler dermân yok buna ne çâre⁵¹

Sonuç

Mitoloji, insanlığın ortak hafızasından gelen kahramanlar, tanrılar, efsaneler ve sembollerle dolu zengin bir mirastır. Mitolojiler, toplumların tarihleri hakkında bilgi vermenin yanı sıra farklı coğrafyalardaki insan gruplarının ortak değerlerini de ortaya çıkarmaktadır. Mitoloji temelli anlatılar, geçmişten günümüze dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılarak toplumların hafızalarında kalıcı izler bırakmıştır. Türk, Fars ve Yunan mitolojilerine dayalı anlatılar, klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biridir. Birçok klasik edebiyat şairinin eserinde, Türk ve Yunan mitolojisine dayanan efsanevi olaylar ve kahramanlar bulunmaktadır. Ancak, bu edebiyatta efsanevi figürler özellikle Fars mitolojisinden gelmektedir. Firdevsî'nin Şehnâme adlı eseri, Fars toplumunun bin yıllık geçmişini anlatan bir başyapıttır ve divan şairleri tarafından sıkça kullanılmıştır.

48 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 126.

49 Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 349.

50 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 312.

51 Bilgin, *Nigârî Dîvânı*, 579.

19. yüzyıl divan şairlerinden Anadolu ve Azerbaycan sahasında oldukça ilgi görmüş olan Nigârî'nin divanı, efsanevi mitolojik şahsiyetler bakımından oldukça zengindir. Çalışmada, divanda yer alan efsanevi ve mitolojik şahıslar; “Acem Kaynaklı Şahıslar”, “Kutsal Kitaplarda Doğrudan veya Dolaylı Olarak Adı Geçen Şahsiyetler” ve “Hükema-Filozoflar” olmak üzere üç başlık altında verilmiştir. Klasik Türk edebiyatında bu şahsiyetler, genel olarak memduhun üstünlüğünü dile getirmek amacıyla bir kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. *Nigârî Divan*'ında da bu teamüle uygun kullanımlar olmakla birlikte bu çalışmada daha çok genel kullanımın dışında sevgili ve sevgilinin güzellik unsurlarının tasvirindeki kullanımları örneklendirilmeye çalışılmıştır. Şair, bu şahsiyetleri kimi zaman telmihlerle kimi zamansa teşbihler yaparak kullanmış böylelikle eserinin anlam dünyasını derinleştirmiştir.

Kaynaklar

Açar, Zeliha. *Klasik Türk Şiirinde Zahiri ve Bâtını Mitoslar*. Kut Yayınları, 2022.

Bilgin, Azmi. *Nigârî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194361/nigari-divani.html>.

Çavuşoğlu, Mehmet. *Necati Bey Divanının Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.

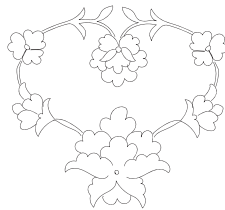
Erzen, Mehmet Halil. “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı”. *Turkish Studies* 8/4 (2013), 835-854.

Onay, Ahmet Talat. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları, 2009.

Tökel, Dursun Ali. *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.

Tâc-Taht-Payitaht Yahut Şiir-Sanat-Edebiyat

Taj-Throne-Capital Or Poetry-Art-Literature

Dr. Gökçen Daş Darıcı
Cumhuriyet Üniversitesi
Tarih Bölümü

gokcen.das@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5592-5495>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received Date: 13.11.2024

Kabul Tarihi/Accepted Date: 20.11.2024

Sayfa/Page: 233-254

Atıf/Citation: Daş Darıcı, Gökçen. “Tâc-Taht-Payitaht Yahut Şiir-Sanat-Edebiyat”. *Klasik Divan Dil, Kültür ve Edebiyat Dergisi* 1/2 (2024), 233-254.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Tâc-Taht-Payitaht Yahut Şiir-Sanat-Edebiyat

Taj-Throne-Capital Or Poetry-Art-Literature

Dr. Gökçen Daş Darıcı

Özet

Başlıktaki ikilemin muhatabı olan Osmanlı sultanlarının, birinci tarafı seçecekleri, her ne kadar doğumlarıyla belirlenmiş olsa da hemen hepsi ikinci tarafa da meyletmişti. Üstelik bu ilgi yalnızca basit bir meşgale düzeyinde kalmamış, ustalık düzeyinde eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Osmanlı hükümdarları, klasik tarih yazınında, savaşçı özellikleriyle ön plana çıkarıldığından onların sanatçı kimlikleri, savaşçı kimliklerinin gölgesinde kalmıştır. Bunda elbette, hükümdar karizmasının sahip olması gerektiğine inanılan özellikler arasında; şiir yazma, sanatsal faaliyetlerde bulunma, yüksek estetik algı gibi özelliklerin alt sıralarda yer alıyor olması etkilidir. Üstelik söz konusu bu algı ve anlayış hem yaşadıkları dönemde hem de dönemlerinin anlatıldığı tarihsel kayıtlarda, eserlerinin yeterince ilgi görmemesine ve iyi anlaşılmamasına yol açmıştır. Buradan hareketle çalışmanın, siyasi otoritenin temsilcisi konumunda bulunan zümrenin edebî yönüne odaklanacağı sonucuna ulaşılabilir. Bununla birlikte çalışmanın; ortaya konan külliyyatın sanatsal değerinin bütün inceliklerine vakıf olmak, şekil ve içerik açısından bir uzman görüşü sunmak ve külliyyatı neşreden kalemin, anlattığı ile kastettiği arasındaki ayrımı netleştirmek gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Çalışma, tarih yazmış karakterlerin, şiir de yazmış olmalarındaki ikiliğin, nasıl tikelliğe indirgendiği sorusuna yanıt aramak, eserlerin içeriğindeki güzellik unsurlarını analiz etmek, mümkün olduğunca anlatımdaki derinliği anlayıp izah etmek, yazında kullanılan dilin zaman içerisindeki değişimine tanıklık etmek gibi amaçlar taşımaktadır. Ayrıca şair olarak divanı bulunan Osmanlı sultanları özelinden hareketle genel olarak Osmanlı hükümdarının siyasi ve edebî yönünün terkibine dair akademik bir çerçeve oluşturmak da çalışmanın amaçlarındandır. Çalışmada takip edilecek olan usul, on beşinci yüzyılın ilk çeyreğinden on altıncı yüzyılın başına kadar geçen, yaklaşık yüz yıllık süreçte şair sultanların, hükümdarlık süreleri boyunca yaşanan olayların, onların hâletiruhiyesinde ne tür izler bıraktığını ve bunları eserlerine yansıtıp yansıtmadığını araştırmak üzerine bina edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şair, Osmanlı Sultanları, II. Murad, II. Mehmed, I. Selim, I. Süleyman, III. Murad.

Abstract

Although the Ottoman sultans, the addressees of the dilemma in the title, were determined by their birth to choose the first side, almost all of them were also inclined towards the second. Moreover, this interest did not remain at the level of a simple preoccupation, but led to the creation of masterful works. Since Ottoman rulers were emphasized as warriors in classical historiography, their artistic identities were overshadowed by their warrior identities. This is of course due to the fact that writing poetry, engaging in artistic activities, and having a high aesthetic perception ranked low among the qualities believed to be essential for a ruler's charisma. And this perception and understanding led to a lack of understanding of their works, both during their lifetime and in the historical records of their later periods. From this point of view, it can be concluded that the study will focus on the literary aspect of the clan that was the representative of the political authority. However, the study does not claim to be aware of all the subtleties of the artistic value of the corpus, to present an expert opinion in terms of form and content, and to clarify the distinction between what the author of the corpus meant and what he described. The study aims to answer the question of how the strange dichotomy of characters who wrote history also writing poetry was reduced to particularity, to analyze the elements of beauty in the content of the works, to understand and explain the depth of the narrative as much as possible, and to witness the changes in the language used in literature over time. It also aims to create an academic framework for the combination of the political and literary aspects of an Ottoman ruler in general, with a special focus on the Ottoman sultans who had divans as poets. The method to be followed in this study is based on investigating what kind of traces the events that took place during the reigns of the poet sultans left on their state of mind and whether they reflected them in their works during a period of approximately one hundred years from the first quarter of the fifteenth century to the beginning of the sixteenth century.

Keywords: Mihri Hatun, Ghazel, Semiotics Analyze, Indicator.

Giriş

Kuruluşundan itibaren tüm Osmanlı sultanlarının, şair ve bilim insanlarını desteklediği, Türk-İslâm kültürünün gelişimine katkı sağlamak amacıyla hem doğu hem de batı dünyasından pek çok ilmî eserin Arapça, Latince, Farsça asıllarından Türkçeye çevrilmesi için önderlik ettikleri bilinmektedir. Ayrıca Osmanlı sultanlarının hemen hepsi şehzadelik dönemlerinden itibaren, oldukça yoğun ve disiplinli bir eğitim programından geçiyor, fıkıh, kelam, hadis gibi İslâmî ilimlerin yanı sıra matematik, geometri, astronomi, coğrafya, mantık gibi müspet ilim dersleri alıyorlardı. Dahası, birden fazla dil öğrenip bu dilin inceliklerini eserlerine yansıtacak düzeyde bir olgunluğa erişiyorlardı. Dolayısıyla şiire olan yatkınlıklarının nüvesi bu erken yaşlarda atılıyordu. Aşağıda 15 ve 16. yüzyılların beş sultan şairinin tarihî ve edebî yönlerine dair bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

II. Murad (1421–1451)

Şiirleri günümüze ulaşan ilk Osmanlı sultanı II. Murad’dır. Kaynaklarda hayır işlerine olan yoğun ilgisinden dolayı *ebu’l-hayrat* lakabıyla zikredilen Sultan’ın; âlim, bilge, hattat, ozan, zevk ve eğlenceye düşkün, Türk musikisine vâkıf bir hükümdar portresi çizdiği söylenebilir. Şiirlerinde Murâd ve Murâdî mahlaslarını kullanan, Edirne sarayında haftada iki gün olmak üzere şiir ve eğlence meclisleri düzenleyerek Osmanlı coğrafyasında şiir ve edebiyatın gelişip güçlenmesine zemin hazırlayan Sultan’ın en ünlü şiiri;

*Sâkî getir getir yine dünkü şarâbımı
Söylet dile getir yine çeng ü rübâbımı
Ben var iken gerek bana bu zevk u safâ
Bir gün gele ki görmeye kimse türâbımı¹*

mısralarıyla dilden dile yayılmıştır. Daha açık bir ifadeyle “Saki yine dünkü şarabımı getir. Yine çeng (arp ailesinden telli bir çalgı) ve rebabımı (kemençeye benzer küçük yaylı çalgı) söylet ki gönlüm şenlensin. Bu zevk ve safâ ben hayattayken gereklidir. Bir gün zaten kimse toprağımı bile görmeyecek.” diyerek padişah dahi olsa ölüm karşısındaki acziyetinin herhangi bir canlıdan farksız olduğuna ve varlığının değerinin ölümle sınırlı olduğuna işaret ederek dinleyenlerini şaşırtmıştır.

Divanı olup olmadığı tartışmalı bir konu olan sultanın “şerh eylemez” redifli gazeli ise yine onun ince ve derin düşünce yapısını gözler önüne sermektedir.

¹ Günay Kut, “Payitaht İstanbul’un Sultan Şairleri (Seyf ve’l Kalem Sahipleri)”, *İlmi Araştırmalar*, 9 (Ocak 2014), 162.

*Hâl-i pinhânım sorar iseñ zebân şerh eylemez
Bir lisândur bu lisân kim tercemân şerh eylemez²*

Gazelin ilk beyti; “Gizli hâlimi soracak olursan bunu dil açıklayamaz. Bu bir dildir ki herhangi bir mütercim tercüme edemez.” şeklinde nesre çevrilebilir. Şiirin genelinde de böyle kapalı bir anlatım tercih edilmiş, görünen gerçeğin insanı sırda erdiremeyeceğinin, gerçeğin maddede değil manada aranması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Sultan II. Murad, Osmanlı kroniklerine göre oğlu Aleaddin’in attan düşerek öldüğünün haberini alması üzerine tahtı oğlu II. Mehmed’e devredip fânî dünyadan el etek çekerek kendisini ibadete adanmış; Balkanlardaki Haçlı tehdidinin önlenmesi için tahta tekrar davet edilene kadar Manisa’da inzivaya çekilmiştir.³ Tahta ikinci kez geçtikten sonra Balkanlardaki Haçlı tehdidini önlemiş, 1444 Varna ve 1448 II. Kosova Savaşlarında, Tuna Boylarını denetimi altında tutan casuslarının desteği ve uyanık siyaseti sayesinde yerli ve yabancı kaynakların da kabul ettiği üzere Haçlı ordu-suna karşı büyük üstünlük elde etmişti.⁴

Sultan II. Murad, Osmanlı tarihinde pek çok açıdan ilke imza atan bir hükümdar olarak tarihe geçmiş; zeki bir devlet adamı, şair, âlim, bilge, alçak gönüllü, yardımsever bir karakter olarak tarihi kayıtlarda yerini almıştır. O, Osmanlı tarihinde tahttan kendi isteğiyle çekilen ilk ve tek Osmanlı hükümdarıdır ve bu yönüyle de diğer sultanlardan ayrılır.

II. Mehmed (1451–1481)

Yalnızca Türk tarihi için değil dünya tarihi için de bir dönüm noktası olan fethin fatihi, II. Mehmed, karakter olarak babası II. Murad’a fazla benzemeyen, zevk ve eğlence meclisleri ile avdan pek hoşlanmayan bir sultandı. Gençlik yıllarından itibaren zamanının çoğunu bilim ve şiirle geçirirdi. Halil İnalcık’ın da ifade ettiği üzere onun en büyük ideali; Türk, İran, İslâm ve Roma hükümdarlık geleneklerinin birleştiği meşru bir hükümdarlık kurarak tüm dünyaya hükmetmekti.⁵ Otuz yıl süren iktidarına onlarca fetih sığdıran II. Mehmed, şiir yazmaktan da geri kalmamış, onun günümüze ulaşan şiirleri çeşitli akademisyen ve araştırmacılar tarafından neşredilmiştir. Fakat onun şairlik vasfı ilim dünyasını âdeta ikiye bölmüştür. Belirli bir ekol onu vasat bir şair olmasına rağ-

2 Gazelin şerhi için bkz: Gencay Zavotçu; Melike Aslıhan Ekşi “Sultan II. Murâd’ın “Şerh Eylemez” Redifli Gazeli’nin Şerhi”, *Journal of Turkish Language and Literature*. 9/2, (2023).

3 Aşık Paşazade, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz- Yekta Saraç, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2003, s. 206; Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, Haz. N. Öztürk., İstanbul: Çamlıca Basım Yayınları, 2012, s. 39; Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşrî Tarihi*, Yay. Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen. Ankara: TTK Yayınları, 2008, s. 294-295; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, Haz. N. Öztürk. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008, s. 64-65.

4 Gökçen Daş Darıcı, “II. Murad Devri (1421- 1451) İstihbarat Faaliyetleri”, *Academic Social Resources Journal*. 9/3 (Haziran 2024), 226-228.

5 Halil İnalcık, “Mehmed II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, İstanbul: TDV İA, 2003, 406.

men yer yer güzel beyitler söylediğini⁶ iddia etse de karşısındaki ekol, onun hiç de “orta derecede” bir şair olmadığı, bilakis hayal gücü ve bilgelik açısından çok yönlü bir üslupla emsallerinden hiç de geri kalmayan birinci sınıf bir sanatkâr olduğu⁷ sonucuna varmıştır.

Başlangıçta da değinildiği üzere çalışma, şiirlerin teknik açıdan kusursuz olup olmadığı veya sultanların rafine bir sanatsal zevke haiz olup olmadığı gibi hususları ortaya koymayı amaçlamadığından bu tartışma, çalışmanın kapsamının dışındadır. Fakat devrin en iyi hocalarından dersler alan, kültürel, siyasi, felsefî ve entelektüel birikime sahip, birden fazla dili ve o dilin inceliklerini bilen bir şahsın ortaya koyduğu eserin “vasat” olma ihtimali de pek akla yatkın gözüküyor. Dahası sanatsal ve estetik algı, zamanla değişime uğradığından, bugünden o günün sanatı değerlendirilirken vigist⁸ bir bakış açısından uzak durmak elzemdir.

Çalışmanın amaçlarından olan ve tarihî olayların, tarihe yön veren karakterler nazarında nasıl izler bıraktığına dair bir değerlendirme yapmaya imkân sağlayan mısralar dikkate değerdir. Örneğin; İstanbul gibi zamansız bir güzelliğe sahip şehrin fatihi, şehri fethettikten sonra, kendisi de hayranlığını gizleyememiş olacak ki;

*Bağlamaz Firdevse gönlünü Kalata'yı gören
Servi anmaz anda serv-i dil-arayı gören⁹*

mısralarıyla Galata'ya olan hayranlığını dile getirmişti. Yani, Galata'yı görenin cennetin en güzel yeri olan Firdevs'e gönül bağlamayacağını, hele orada o gönül süsleyen servi boylu güzeli gören insanın artık cennetteki servilerin adını dahi anmayacağını ifade etmişti.

Karamanoğulları ile yaşadığı husumet neticesinde ise,

*Bizümle saltanat lafın idermiş ol Karamanî
Hudâ fırsat virürse ger, kara yire karam anı¹⁰* beyitini söylemişti.

“Bizimle saltanat yarışına girermiş Karamanî, Allah fırsat verse de kara yerin dibine soksam onu.”

Avnî mahlasıyla şiirler kaleme alan ve Sultan'ın divanındaki manzumeler genel olarak aşk temalıdır.

⁶ Kut, “Payitaht İstanbul'un”, 162.

⁷ Muhammet Nur Doğan, *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023, 20.

⁸ Vigizm: Bir olgunun, yaşandığı dönemdeki şartlarının göz ardı edilip, bilinen sonucun etkisi altında kalınarak ortaya konan değerlendirmedir.

⁹ Doğan, *Fatih Divanı*, 446.

¹⁰ Doğan, *Fatih Divanı*, 62.

*Dili tîr-i gam zahm-nâk eyledi
Müjeñ fikri beni helâk eyledi
Etegümi elden komayup gamuñ
Giribânumı çâk çâk eyledi*

“Gam okları gönlümde yaralar açtı; kirpiklerin hayali beni helâk etti. (Ey sevgili) senin aşkın yüzünden çektiğim gamlar peşimi bırakmayıp yakamı parça parça eyledi.” şeklinde nesre çevrilebilecek beyit, sultanın şiirdeki maharetine dair bir fikir vermektedir.

Bir başka şiirinde;

*Bir şaha kul oldum ki cihân aña gedâdur¹¹
Bir mâha dutuldum ki yüzi şems-i duhâdur*

*Sevdigüm ise seni günâhum behey âfet
Öldürme beni cevri ile kim ‘ışk belâdur*

*Baş üzre yir itsem yiridür şu ‘le-i âha
Hicrân şebi yâr işigine râh-nümâdur*

*‘Îde yüzüñ Kadre saçuñ olalı teşbîh
Kadr ile baña ‘îd hemîn subh u mesâdur*

*Âhum felege irdi yaşum dutdı cihânı
Hâlûme benüm şâhid olan arz u semâdur*

*‘Avnî dile zulm eyledüm ol dilberi sevdüm
Cevri ile cefâ baña cezâ olsa sezâdur*

*Bir dilbere düşürdi beni gerdiş-i eflâk¹²
Kim mâh ü günes yüzi ziyâsında Sühâdur*

Günümüz Türkçesiyle yeniden ifade etmek gerekirse;

Öyle bir şaha kul oldum ki bütün âlem onun dilencisidir

Öyle bir aya tutuldum ki yüzü kuşluk vakti güneşi gibi parlaktır

11 Doğan, *Fatih Divanı*, 196

12 “Gerdiş -i eflak” terimi, evrensel ve yaratılış döngüsünü ifade eder. Bu kavram, özellikle tasavvufta ve şiirde, varlığın başlangıcından itibaren devam eden bir döngüsellik ve yaratılış anlayışını simgeler.

Günahım seni sevmekse behey afet
Üzüntünden öldürme beni ki zaten aşk beladır

Ahımın ateşini başımın üzerinde taşısam yeridir
Çünkü ayrılık gecesinde sevgilinin eşiğine giderken yolumu aydınlatır

Ey sevgili yüzünü bayrama, saçını kadir gecesine benzettiğimden beri
Bütün sabahlar bana bayram bütün akşamlar bana kadir gecesini olmuştur.

Ahım gökyüzüne ulaştı, gözyaşım cihanı kapladı
Benim bu hâlime yer ve gökler şahittir

Avnîyim, kendime zulm eyledim o can alıcı güzeli sevdim
Bunun için cefa ve ceza verilecek olsa hak ettim

Varlığın başlangıcından beri var olan beni öyle bir güzele âşık etti ki
Güneş ve ay onun ışığı karşısında Süha yıldızının¹³ ışığı kadar sönük kalır.

Avnî'ye göre asıl zenginlik ve varlık sebebi aşktır. Aşk dışındaki şöhret, para, mal, mülk gibi bütün her şey geçicidir. Hatta dünyadaki bütün zenginliklere sahip olmak hazine bekçiliğinden başka bir şey değildir. Bu fikirlerini ise şu mısralarıyla ifade etmiştir:

'İşk ile vîrân iden göñlini ma'mûr istemez¹⁴
Hâtırın mahzûn iden bir lahza mesrûr istemez

Hâk-sâr olup hevâ-y-ile gubâr olan göñül
Hâk-i râh-ı yârdan bir dem özin dûr istemez

Hoş gören âkil fenâ tavrını şöhret gözlemez
Künc-i uzlet isteyen kendüyi meşhûr istemez

Lâ 'l-i nâba meyl kılmaz bahrını pür-hûn iden
Dâmenin pür-eşk iden lû'lû-yı menşûr istemez

'İşk nakdi bir hazînedür aña yokdur zevâl
Mâlik olan 'Avnîyâ bir gence gencûr istemez

13 Büyükayı takımıyıldızının sap kısmında bulunan küçük yıldız.

14 Doğan, *Fatih Divanı*, 257.

Günümüz Türkçesiyle:

Gönlünü aşkla viran eden kişi, onun tekrar mamur olmasını istemez
Tabiatını hüzne alıştırıran kişi ise bir an olsun sevinçli olmak istemez

Aşk için perişan hâlde, yerlerde sürünerek toz toprak içinde kalmış gönül
Sevgilinin yolundaki o topraktan bir an için bile olsa ayrı kalmak istemez

Fani olduğunu bilen akıl sahibi kişi, şöhrete göz dikmez
Çünkü inzivaya çekilen kişi, meşhur olmayı beklemez

Bağrını kanıyla dolduran kişi, kan kırmızı saf yakuta meyletmez
Eteğini gözyaşıyla dolduranın, artık dizi dizi incilere ihtiyacı yoktur

Ey **Avnî** aşk akçesi bitmeyen bir hazinedir, ona zeval gelmez
O hazineye sahip olan, artık hiçbir hazinenin bekçiliğini yapmak istemez.

Avnî bazen yoğun tarih, mitoloji, felsefe okumaları yapan, derin düşünen ve yaratılışı sorgulayan zeki insanların düştüğü karamsarlığa düşmüş, anlam arayışındaki şiirlerini melankolik, sufi ve öğüt verici tarzda söylemiştir. Ona göre dünya hayatı aldatıcı, zamana hükmetmek mümkün olmadığı için önemsiz, ömür ise ne zaman biteceği bilinemeyeceği için güvenilmezdir. Zaten kısacık ömrü olan insanın, azla yetinmek yerine, ihtiyacı olandan fazlasına meyletmesini garipseyen Sultan'ın ölüm ve yaşam döngüsü üzerine uzun uzun düşündüğü anlaşıyor. Aşağıdaki mısraları onun bu düşüncelerinin bir yansıması olarak düşünülebilir.

*Tevârîh-i Cem ü Iskender itmez hâtırum hergiz¹⁵
Meger câm-ı cihân-bîn¹⁶ eyleye anı yine rûşen*

*Irem bâğından u Nemrûd odından sürme efsâne
Getür ol câm-ı âtes-rengi kim 'âlem olur gül-şen*

*Felek her gün çü merdân-ı cihânı zîr-i hâk eyler
Ko câm-ı merg yâdını getür bir câm-ı merd-efgen*

*Zemâna i 'tibâr u 'ömre olmaz i 'timâd itmek
Hoş ol dem kim bu devr içre kılavuz devr sâgar fen*

*Bu ebnâ-yi zemândan kime diseñ dâst cânısuñ
Yakîn bilgil ki kendü cânuña hâzırladuñ düşmen*

15 Doğan, *Fatih Divanı*, 415.

16 Cihanı gösteren ayna.

*Bu dünyâ-yı denî için niçe bir dest ü pâ urmak
Elüñe âstîn ü pâyuña mesken yeter dâmen*

*Bu dârü'l-hâdise içre niçe gün durmağ olursa
Hemân yeğdür ki 'Avnî idesün meyhâne[yi] me'men*

Günümüz Türkçesiyle:

Cem ve İskender tarihlerini okumak gönlümü tatmin etmiyor
Gönlümü ancak, (kadehime yansıyan) cihanı gösteren ayna aydınlatabilir

Bana İrem bağından, Nemrut'un ateşinden bahseden efsaneler anlatma
Getir o renkli kadehi de dünyam gül bahçesine dönüşsün

Mademki felek her gün bir yiğidi toprağın altına koyuyor
Şu ölüm kadehi lafını bırak da bizi yere serecek gerçek bir şarap getir

Zamana değer vermek ömre güvenmek olmaz
Ne hoş ki dünya hayatı içinde kadeh kılavuz, şarapsa fendir.

Bu zamanın oğullarından kime “sen benim dostumsun” desen
Bil ki pek yakında kendi canına düşman kazanmış oldun

Şu değersiz dünya hayatı için daha ne kadar çabalayacaksın
Elbisenin kolu elin, eteği ayağın için mesken olarak yeterlidir

Ey Avnî bu dünya hadisesinin içinde ne kadar gün kalırsan kal
Meyhaneyi mesken etmek yeğdir.

*Bilmezem bu hilkat-i 'âlemde mi insâf yok
Olmadum mı yoksa ben hâlâ sezâ-yı merhamet¹⁷*

“Bu âlemin yaratılışında mı insaf yok; yoksa ben mi merhamete layık olmadım bilmiyorum.”

Fatih; din felsefesi, tarih, matematik, coğrafya, astronomi ve edebiyata özel bir ilgi duyar ve bu alanlarda ilerlemek için saha uzmanlarını kendisine ders vermesi için görevlendirirdi. Kendi ülkesindeki âlim ve şairlere ihsanlarda bulunurken İranlı ve Arap âlimleri de tanır, onları ülkesine davet ederek onların ilimlerinden istifade etmeye çalışırdı.¹⁸ Böylesine çok yönlü bir zekâ ve an-

¹⁷ Doğan, *Fatih Divanı*, 556.

¹⁸ İnalçık, “Mehmed II”, 406.

layışa sahip bir karakterin, kendini ifade etmek için şiir gibi incelikli bir sanatı tercih etmiş olması dikkate değerdir.

I. Selim (1512–1520)

I. Selim, 8 yıl süren saltanatına tüm doğu Akdeniz ve Mısır dâhil önemli Ortadoğu noktalarını ele geçirmesinin yanında dönemin en işlek iki ticaret rotası olan İpek ve Baharat Yolu’nu kontrol altına almıştır. Doğuda Sünni İslâm inancına tehdit olarak gördüğü Şiiliğin hamisi olan Safevîlere galip gelmiştir.

Safevîlerle giriştiği meşhur savaş Çaldıran için şu mısralar kaydedilmiştir:

*Coşkulu bir sel vardı
Sahra, zırh giymiş ordularla doluydu
Ansızın dağı taşı bastı yokluk
Toza buladı bütün gök kubbeyi*

*Tam anlamıyla sağlam cenk oldu
Tarumar oldu Kızılbaş eşkıyası
Allah’ın koruması altına alındı, lanetlenmiş olanların sancağı
İşaret edildiği üzere Kızılbaş hakir olup hezimete uğradı¹⁹*

Ardından giriştiği büyük Mısır seferiyle Memluk Devleti üzerine giderek onları da tarih sahnesinden silmiş; Suriye, Filistin, Mısır, Hicaz gibi devrin stratejik noktalarını kontrol altına almıştır.²⁰ Ridaniye Savaşı’nın ardından bir süre Kahire’de kalmış, bu süre zarfında etrafı gezme imkânı bulmuştur. Daha çok Nil Nehri’nin ortasındaki Ravza adasında ikamet eden I. Selim, burada bir köşk yaptırmış, pencerelerindeki Arapça şiirleri bizzat kaleme almıştır.²¹ Kısa süren iktidarına bunca savaşın yanında sanatsal faaliyetler sığdırması ilginçtir. İşin daha ilginç yanı Türkçe birkaç şiiri bulunmasına rağmen en çok mücadele ettiği devlet olan Safevîlerin dili olan Farsçayı şiirlerinde kullanmış, müstakil tek eserini bu dilde yazmıştır. Bu *Divan*’da; 2 münâcat, 1 naat, 102 gazel ve 1 naat-ı nebevî bulunmaktadır.²²

19 Şiirin şairi, şerhi yapan tarafından belirtilmemiştir. Farsça aslına sadık kalınarak Türkçeye çevrilmiştir. Şiirin orijinali için bkz. Aydın, *Destâvîz-i Dâniş*, 32.

20 Feridun Emecen, “Selim I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.36, İstanbul: TDV İA, 2008, 407-414.

21 Emecen, “Selim I”, 412.

22 Seda Aydın, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selâm Dîvânı’nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 12.

Şiirlerinde;

*Ey Selim! Ben gam cehenneminde yanarak âşıklığın suç ve günahlarından arındım,
Yine de âşıklık bütün sinir uçlarıma sirayet ettiğinden, (âşıklıktan) vazgeçmem²³*

*Pervane böcekleri nasıl ki muma uçup kendini helak ederse
Ben de senin gam ateşine öyle uçarım, başka yere gitmem²⁴*

*Ey canan ben senin gözünden korkarım zira bensiz bir mahaldesin
Dil ve gönül senin ile beraberdir, ben kelâmdan gayri mahalde olurum...*

*Senin gözlerin, bakışıyla can-ı gönlümü benden almıştı
Ben yalnız başka yerde çektiğim dert ve mihnetleri söyler dururum²⁵*

*Ey sevgili! Ayrılığının acısından, ne ölüyüm ne de diri
Öyle perişan, öyle sersem, dehşete düşmüş kalmışım²⁶...*

*Vefatımdan sonra âşıklar benim ziyaretim için gelirler
Vefa kelimesini kabrimin taşına yazıp nişanlayın*

*Çünkü ben vefalı, sadık bir âşık olduğumdan, aşk yolunda mahvolup gittim
Bunu mezar taşıma yazınlar ki görenler aşk yolunu benden öğrensinsinler²⁷*

şeklinde Türkçeye çevrilebilecek aşk temalı Farsça beyitler söylerken bazen de feleğe sitem etmiş;

*Ey felek! Başkentten taşraya git, zira yıldızsız bu gece
Şu meydana içimdeki ahla yakmak isterim.*

*Bazen semada, yıldız gibi ateş parelerinin zemine indiği görülür
Benim ahımın ateşi onlardan bile büyüktür*

“Sakın ey felek! Başkentten kaç ki aşkımın ateşinden yanıp harap olmayasın.”²⁸ diyordu. Gökyüzünden yere inen yıldız gibi ateş parçalarından kasıt meteorlardı kuşkusuz. Bu benzetme divan şiirinde sık kullanılmayan bir unsur olduğundan, Sultan’ın oldukça özgün bir şiir anlayışına sahip olduğunu ifade etmek gerekir.

I. Selim, kısa süren iktidarında önemli askerî başarılarla imza atmanın yanı sıra oldukça et-

²³ Aydın, *Destâvîz-i Dâniş*, 205.

²⁴ Aydın, *Destâvîz-i Dâniş*, 198.

²⁵ Aydın, *Destâvîz-i Dâniş*, 195.

²⁶ Aydın, *Destâvîz-i Dâniş*, 92.

²⁷ Aydın, *Destâvîz-i Dâniş*, 95.

²⁸ Aydın, *Destâvîz-i Dâniş*, 104.

kileyici şiirler de kaleme almış gibi gözüküyor. Daha şehzadeligi döneminde Trabzon sancağında-ken burada şiir meclisleri düzenleyerek etrafına pek çok şair toplamıştı. Hatemî mahlasıyla şiirleri bulunan ve ilmî çalışmaları da bulunan Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'yi ve İbn-i Kemâl'i daima kendisine yakın tutmuştu. Bunun yanında Revânî, Hayâlî Çelebi, Zâtî, Halîmî, Sücûdî, Tali'î, Güvâhî, Fehmî ve Nihâlî gibi birçok şiir ve ilim ehline çeşitli ikram ve ihsanlarda bulunmuştu. Sadece şiir ehline değil resim ve musikiye de önem veren I. Selim, Doğu seferinden İstanbul'a dönerken İranlı şair, âlim ve sanatkârların bir kısmını beraberinde getirmişti.²⁹ Ayrıca; “*Ey Selim halkın içinde göstericilik yapmak, kibir ve riyada bulunmak münasip değildir.*”³⁰ diyerek bir sultan-da bulunması gereken insani hasletleri de özetlemişti.

I. Selim döneminde yazılan Tevârîh-i Âl-i Osmânlar ilk defa isim verilmiş ve “Selimnâme”³¹ adıyla edebiyatımızda ayrı bir tür oluşmuştur. Takip eden süreçte, I. Süleyman'ın döneminin anlatıldığı kroniklere “Süleymannâme” adının verilmesiyle bu durum gelenek hâline gelmiştir.³²

I. Süleyman (1520 – 1566)

İmparatorluğun birçok açıdan zirveyi gördüğü devrin hükümdarı olan I. Süleyman, 46 yıl süren iktidarının 10 yıldan fazlasını, ordusunun başında bizzat yönettiği seferlerde geçirmiş olmasına rağmen sultanlığı kadar şairliği ile de ön plandadır. Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine hâkim olduğu bilinen Sultan'ın, bu dillerde yazılmış yüzlerce eseri bulunmakta, sadece Türkçe şiirlerinin toplandığı *Dîvân*'ı, 4100'den fazla şiiri ihtiva etmektedir.³³ Şiirlerinde *Muhibbî* veya *Muhib* mahlasını tercih eden Sultan,

Şi'r oldur okıyanlar bula şekker lezzetin
Lezzetin bilmez anuñ illâ ki 'aql-ı hurde-bîn³⁴

Şiir okuyanlar şeker gibi bir lezzet bulurlar
Derin düşünmeyenler onun lezzetini bilmez

diyerek kendisinin de şiir yazma ve okuma hakkındaki fikrini açıkça ortaya koymuştur.

O, kendine has, tamamen kendisinin türettiği kelimeleri ve ekleri kullandığı gibi, Çağatay

29 Aydın, *Destâvîz-i Dâniş*, 11.

30 Aydın, *Destâvîz-i Dâniş*, 282.

31 Mustafa Argunşah, “Türk Edebiyatında Selimnameler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4/8 (2009).

32 Aydın, *Destâvîz-i Dâniş*, 282.

33 Kanuni Sultan Süleyman, *Muhibbi Divanı*, Haz. Kemal Yavuz- Orhan Yavuz. C.I, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016, 24.

34 *Muhibbi Divanı*, 30.

Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesine has kelimelere ve eklere de yer vermiştir. Hatta Farsça dil gramerini de Türkçeye adapte etmiş, çağdaşlarının şiirlerine oranla Farsça tamlamalara çok az yer vermiş, hatta bazı gazellerinde hiç yabancı tamlama kullanmamıştır. Bu yönüyle dilinde sadelik ve açıklık vardır.³⁵

*Muhibbî sâde işdür şi'r-i sâde
Olıcak ol gerekdür künde-kârî*

“Muhibbi’nin işi sade, şiiri sadedir. Künde-kârî³⁶ gibi ince işçilik gerektirir.”

I. Süleyman’ın divan edebiyatının hemen her türünde şiirleri bulunur. Bunların arasında en yoğun olarak aşk şiirlerine rastlanır ve bu şiirlerdeki ilham kaynağını tahmin etmek pek zor değildir. Zira onun, eşi Hürrem Sultan’a olan bağlılığını bilmeyen yoktur. Onun Hürrem Sultan’a yazmış olduğu gazel, bugün bile film ve dizilere konu olmuştur.³⁷ Ona göre sevgili güzelliğin güneşidir. Bunu da

*Sakla cemâlün ayını iy âfitâb-ı hüsün
Gökler yüzine bir gün irişür şerârumuz*

mısralarıyla dile getirir. Bundan başka;

*Bahr-ı eşküme beni gark oldugum gördi nigâr
Rağm idüp sundı baña zülfi elinde kancadur
Dükeli ben baña itdüm eşküümüñ bārânını
Gülşen-i hüsninde haştı taze bitmiş yoncadur*

“Sevgili gözyaşlarımın denizine gark olduğumu gördü; acıyıp merhamet edip çengel gibi kıvrım zulfünü bana sundu. Gözyaşımın yağmurunu döktüğümünden beri, güzellik gülşeninde hattını taze bitmiş yonca etti.”

O yalnızca aşk temalı şiirler yazmamış; naat, münacaat ve tevhidler de kaleme almıştır. Örneğin;

³⁵ *Muhibbi Divanı*, 117.

³⁶ Künde-kârî: Ahşap el oymacılığı sanatıdır.

³⁷ *Halvet arkadaşım, her şeyim, sevgilim, benim ay gibi parıl parıl parlayan güzelim, arkadaşım, mahremim, güzeller içinde sultanım, hayatım, elde ettiğim her şey! Ömrüm, kevser şarabım, cennetim, baharım, sevincim, günüm, gülüm, ey açılmış gülüm, neşem, içkim, meclisim, ışığım, nurum, mumum, benim yatak odamın ışığı, turuncum. Narım ve portakalım (ağız tadım), şekerim, hazinem bu âlem içinde hiç sıkıntı çekmeyenim, güç sahibim, Yusuf kadar güzelim, gönül şehrindeki sultanım. Benim İstanbul’um, Karaman’ım, Rum mülkünün ülkeleri gibi olan sevgilim, Bedeşşan’ım, Kıpçak’ım, Bağdad’ım, Horasan’ım, saçı vav harfi gibi bukle bukle, kaşı yay gibi, gözleri fitne dolu, bakışları hasta bakışları gibi buğulu güzelim. Sana olan sevgimle ölürsem ey acımasız, imansız güzelim kanım boynunadır, bilesin. Kapında seni daima öven bir meddahım. Ey tatlı seslim, yüreği gam dolu, gözü yaş dolu bir aşığıyım yani Muhibbi’yim. Kut, “Payitaht İstanbul’ın...”, 171.*

*Niçe bir yoldan saparsın iy gönül inşāfa gel
Gir şırāt-ı müstakîme çün saña emr itdi Hâk*

*Agla iy çeşm agla tâ kim yoyasın ‘işyānuñi
İnle iy dil inle her dem başuñı taşlara kak*

*Gör ne mu ‘ciz gösterüpdür ol Resûl-i kâyinât
Kim mübârek barmağıyla eyledi bedr ayı şak*

*Çün şefâ ‘at kânısın yevm-i cezâda ümmete
Bu Muhibbî derdmendüñ hâline lutf eyle bak³⁸*

*Nasıl yoldan saparsın ey gönül, insafa gel
Doğru yola gir çünkü Hak sana böyle emretti*

*Ağla ey gözüm, ağla ki isyanın boşa gitmesin
İnle ey dil, inle her zaman başını taşlara vur*

*Gör, kâinatın resulü sana nasıl bir mucize gösterecektir
Kim mübarek parmağıyla dolunayı ikiye böldü?*

*(Sen ki) kıyamet gününde ümmete şefaate edecek olansın
Bu Muhibbi denen dertlinin hâline lütfeyle...*

şeklinde günümüz Türkçesiyle ifade edilebilecek olan naatı içerik açısından oldukça dikkate değerdir. Bugün biraz eski Türkçe ile haşır neşir olan herhangi birinin bile rahatlıkla anlayabileceği şiir, hem Türk dilinin kullanımı ve gelişimi hakkında bir misal vermekte hem de I. Süleyman’ın İslâmî çerçevede çizdiği sultan portresine dair fikir edinmeyi mümkün kılmaktadır.

Sultanların bizzat müsebbibi veya şahidi oldukları tarihî olayların yankılarının, şiirlerine yansımış olduğu söylenebilir. Söz gelimi, Balkanlar ve Orta Avrupa’nın kaderini belirleyen, Macar krallığını sona erdiren, siyasi, askeri ve sosyal sonuçları itibarıyla hafızalarda kalıcı izler bırakan Mohaç Meydan Savaşı, Sultan I. Süleyman’ı da derinden etkilemiştir. Öyle ki savaştan sonra,

*Ruhlaruñla zülfüñi gördüm iderler ‘arbede
Görmeyen kılsun nazar bilsün nedür ceng-i Mohâc³⁹*

şeklindeki beyti kaleme almıştı. Muhibbî bu beytinde; zülfün sevgilinin yanağına değdiği andaki görüntüyü Mohaç savaşına benzetmiştir. Bilindiği üzere zülf, divan edebiyatında benzetme yönü en fazla olan güzellik unsurlarından biridir. Zülf; âşığı esir eder, yağmacıdır, yoldan çıkarır,

38 *Muhibbi Divanı*, 98.

39 *Muhibbi Divanı*, 57.

hükümdar olur, her telinde bin gönül asılıdır.⁴⁰ Ruh ise yanak düz ve genişliği sebebiyle benzetmelere konu edilir. Burada “Yanağınla zülfünü gördüm bir cenge tutuşmuşlar zannedersin Mohaç cengidir, bilmeyen görsün bilsin nedir Mohaç cengi.” diyerek savaşın büyüklüğünü, benzetme yönü olarak kullanmıştır. Ayrıca askerini savaşa hazırlayan kendinden emin, cesur ve gözüpek tüm komutanların yaptığı gibi ordusuna hitaben şu mısraları da söylemişti:

*Allāh Allāh diyelüm sancak-ı şāhī çekelüm
Yürüyüp her yañadan şarkā sipāhī çekelüm*

*İki yirden kuşanalum yine gayret kuşağın
Bulaşup toz-ıla topraga bu rāhī çekelüm*

*Pāymāl eyleyelüm kişverini surh-serüñ
Gözine sürme diyü dūd-ı siyāhī çekelüm*

*Bize farz olmuş-iken olmamuz İslāma zahīr
Niçe bir oturalum bunca günāhī çekelüm*

*Umaram rehber ola bize Ebūbekr ü ‘Ömer
İy Muhibbī yürüyüp şarkā sipāhī çekelüm⁴¹*

Allah Allah diyerek sultan sancağını çekelim
Her yandan yürüyüp doğuya sipahi çıkaralım

Yine gayret kuşağını iki yandan kuşanalım
Toza toprağa bulanarak bu yola çıkalım

Düşmanın memleketini ve kutsal saydıkları şeyleri mahvedelim
Gözlerine sürme diye duman çekelim (ateşli silahın dumanı kastediliyor)

Bize Müslümana destek olmamız farz olunmuşken
Neden oturup bunca günahı çekelim?

Umarım bize Hz. Ebubekir ve Ömer rehber olsun
Ey Muhibbī yürüyüp doğuya sipahi çıkaralım.

40 Zülf; Hâç, kākül, seccadedir. *Ka’be mi hüsnuñ senüñ deyr ü yahūd mescid midür
Bilmedüm zülfüñ şalīb ü kākülüñ seccādedür.*

Zülf ayrıca Cebrail’in kanadıdır:

*Siyeh zülfîyle ol meh-rū yüzini çün nihān eyler
Per-i Cibrīl’i hırşide sanasın sāyebān eyler bkz. Muhibbī Divanı, 34.*

41 *Muhibbi Divanı, 58.*

Örnekler çoğaltılabilir;

*Leşker yürisün şāf şāf
Her yaña itsünler meşāf
Olmak gerek sîne şikāf
Olsun kılıçlar bî-ğilāf*

*Böyle gerekdür iy püser
Bir elde tîğ bir elde ser
Kala Muhibbî bir eser
Olsun kılıçlar bî-ğilāf⁴²*

Asker saf saf yürüsün
Uzak mesafeler kat etsinler
(Düşmanın) göğsünü yırtıcı olmak gerek
Kılıçlarımız kınına girmesin

Böyle gerekir ey oğul!
Bir elde tuğ bir elde baş
Muhibbi'nin ardında bir eser kalsın
Kılıçlarımız kınına girmesin!

şeklindeki şiiri de onun kahramanlık temalı şiirleri arasında yerini almıştır. Ömrünün sonlarına doğru şiirlerinin teması daha çok dünyanın fâniliği, ahiret endişesi, alçak gönüllü olmak, hırs ve açgözlülüktan uzak durmak gibi öğüt ve nasihatleridir.

*Aldanup zîver-i dünyāya gönül virme sakın
Bu muḳarrerdür anuñ soñı nedāmet getüre⁴³*

“Bu dünyanın süsüne aldanıp gönül verme sakın. Bunun sonunun pişmanlık getirdiği şüphesizdir (mukarrer: kararlaştırılmış, kesin).”

*İy gönül olma sakın dünyā metā'ına ḫarīş
N'eyledi naḳdi ne assı eyledi Ḳārūn'a sor⁴⁴*

“Ey gönül sakın dünya malına aç olma; parayı ne yaptı, ona ne faydası oldu, Karun'a sor.”

*Olmaduk dünyā-yı dūna cān-ıla biz müşterī
Zīra birkaç gün hemān ancak temāşāsındayuz
Naḳş-i dünyāya Muhibbî dil virüp aldanmazuz
Şūrete meyl itmezüz zīrā ki ma'nāsındayuz⁴⁵*

42 *Muhibbi Divanı*, 59.

43 *Muhibbî Divanı*, 110.

44 *Muhibbî Divanı*, 109.

45 *Muhibbî Divanı*, 112.

Yalan dünyayı satın alma hevesinde olmadık
 Zira birkaç gün izlemekteyiz
 Dünyanın sureti hakkında konuşup aldanmayız
 Görünüşe meyletmeyiz, zira manasındayız...

I. Süleyman'ın başarılı ve çok yönlü bir hükümdar olmasının yanı sıra ciddi bir okur, entelektüel bir karakter ve iyi bir şair olduğu söylenebilir. O; Yusuf Has Hâcib, Mevlânâ, Sâdî, Nesîmî, Dehhânî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necâtî, Fuzûlî, Figânî, Zeynep Hatun, Mihrî Hatun, Zâtî, Lâmiî, Hayâlî, Bâkî, Rûhî ve Taşlıcalı Yahyâ⁴⁶ gibi şairleri iyi okuyup anlamış, kendi özgün tarzını yaratmayı başarmıştır. Nazire, murabba, musammat, gazel, tahmis, naat, gibi türlerde üstün örnekler veren *Divan* 'ı, Türk edebiyatına önemli bir katkı olarak düşünölmelidir.

III. Murad (1574-1595)

III. Murad, dedelerinin aksine ordusunun başında sefere gitmeyi tercih etmemiş bir sultandır. Bu yönüyle haleflerinden ayrılır. Buna rağmen Osmanlı toprakları onun zamanında da genişlemeye devam etmiş, hatta imparatorluk onun idaresindeyken en geniş sınırlarına ulaşmıştır.⁴⁷

Şiir geleneğinde yetişen III. Murad da tıpkı dedeleri gibi sanat, edebiyat ve ilimle uğraşmıştır. Sultan Murat, eserlerini Türkçe söylemeyi tercih etmişse de divanında Arapça ve Farsça beyitler de bulunmaktadır. Muradî mahlasını kullandığı şiirlerinde sade bir dil kullanmasına rağmen oldukça işlek bir şiir tekniğine sahiptir. Oldukça hacimli olan divanında 1567 gazel, 1 muhammes, 49 mesnevi, 38 kıta ve 47 müfret vardır. Bundan hareketle, saha uzmanlarınca kendisi, gazel şairi⁴⁸ olarak sınıflandırılmıştır.

Muradî; dünyayı, fânî, vefasız, dert ve zulüm yüklü, akıllı kimsenin bel bağlamayacağı bir aldanış yurdu olarak tasvir eder. Bir hükümdarla kölenin ölüm temelinde birbirinden farksız olduğunun altını çizerek, mevki, itibar, mal ve paranın geçici ve aldatici olduğunu, nihai amacın tasavvufî bir yönelişle Allah'a varmak olması gerektiğini⁴⁹ vurgulamıştır. Şiirlerinde genel olarak, Arapça ve Farsça kelimeler kullanmasına rağmen, terkiplere fazla yer vermemiştir. Sanat yapma endişesi olmayan, yalın ama sıradanlıktan uzak, konuşur gibi bir şiir yazma tekniğine sahiptir. Gibb,

⁴⁶ *Muhibbî Divanı*, 117.

⁴⁷ M. Gökçen Daş Darıcı, *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2022, 215.

⁴⁸ *Muradî Divanı*, Haz. H. Ahmet Kırkkılıç, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 6, Tıpkı-basım Serisi: 4, (2012), 30.

⁴⁹ Fuat Sünger, "Bir Osmanlı Hükümdar Şairi Olan Muradî (III. Murad) Divanında Dünya Tasavvuru", *Academic Social Resources Journal*. 8/56 (2022), 4452.

III. Murad'ın şiirlerinin hemen hepsinin tasavvufi karakter taşıdığını, hatta bazı şiirlerinin münzevi olduğunu ve divandaki şiirlerinin şiir sanatı bakımından fazla değer taşımadığını söylerken Hammer ve Türk müellifleri, onun şiirlerini sufi, sorgulayıcı, birleştirici ve açık olarak kabul etmişlerdir.⁵⁰

Sufi inancının yansıması görülen şiiri, onun dinî ve tasavvufî düşüncesi hakkında bir fikir vermektedir.

*Bir şâhsın ey şâh ki sen şâh-ı cihânın
Medh ile doludur döneli günbed-i hadrâ*

*Sağa ve sola baş saluben serv-i hırâmân
Tevhîdin eder şevk ile şâhâ senin âlâ*

*Ede mi Murâdî yalnız hamdini yâ Rab
Her kûşede zikrinle doludur nice gûyâ⁵¹*

Sen ki dünyanın şâhısın
Bu dönen yeşil sema senin övgünle doludur

Sağa sola başını sallayan serviler bile
Yalnız senin için tevhid ederler

Muradî yalnız Allah'a hamd eder
Zihni her vakit O'nu anmaktadır.

Onun şiirlerindeki aşk temasında genelde Allah aşkı işaret edilmektedir. Şöyle ki;

*Aklımı yağmaladı gönlüm perîşân eyledi
Gösterip bir dem cemâlin yine pinhân eyledi*

*Ey Murâdî her ne kim gelse bana ondan safâ
Her ne ettiyse bana bil aşk-ı sübhân eyledi⁵²*

Aklımı yağmaladı, gönlümü perişan eyledi
Güzel yüzünü bir an gösterip yine gizledi

Ey Muradî bana ondan dert gelse de safadır
Başıma ne geldiyse Allah aşkından geldi.

⁵⁰ Muradî Divanı, 15.

⁵¹ Muradî Divanı, 16.

⁵² Muradî Divanı, 16.

Muradî dünyayı; derdi, sıkıntısı, belası, cefası hiç bitmeyen bir yer olarak değerlendirir. Söz gelimi; “*Aldanma vefâsına aslâ denî dünyânun, Bir lahza safâsında yüz dürlü cefâ vardır.*” der ona göre dünya geçicidir, bir menzil veya konak yeridir. Fânî dünya için çabalamayı ise kuru kavga yani boşa kürek çekmek olarak tasavvur eder. Ona göre dünyanın boş işleri için mücadele etmek gereksizdir. Zira dünyanın kimseye kalmayacağı açıktır.

*Kuru gavgâsını arduna atgıl sen bu dünyânun
Kamu mâl ile câhun kalmayısar sana bellü bil*⁵³

Tarihten de örnekler vererek zamanında siyasî ve iktisadî güç ve şöhrete sahip olmuş nice hükümdarın bugün toprağa düşmüş, sıradan birinden farksız olduğunu çok lirik ve samimi şekilde ifade etmiştir.

*Hani nerede Cem? Hani nerede Kubad,*⁵⁴
Topraklarını savurdu bad (rüzgâr)
*İşitmedin mi ne oldular Dârâ*⁵⁵ *ile İskender?*⁵⁶

Sultan III. Murad aynı zamanda hattattır. Nesih ve ta’lik yazıda oldukça hünerli olduğu bilinen sultanın yazmış olduğu levha günümüze ulaşmıştır.

Sonuç

Çalışma, yaklaşık yüz yıllık bir süreçte siyasi, askeri, diplomatik, sosyal ve ekonomik sonuçları olan tarihî olayların başrolünü üstlenmiş karakterlerin, tüm bu olaylar yaşanırken kişisel olarak ne hissettikleri ve insani tepkileri, bunlar haricinde de kendi iç dünyalarındaki, sevinç veya üzüntülerinin neler olabileceği merakından doğdu. Bu merak çalışmayı, bizzat onların dilinden dökülen şiirleri dilbilimsel ve tarihsel metotlar kullanarak analiz etme yoluna götürdü. Her birinin yazmış olduğu şiirlerin toplandığı divanların şerhleri tek tek incelenerek hem metodolojik hem de semantik olarak değerlendirilmeye çalışıldı. Bu süreçte, şârihlerin teknik bilgi, birikim ve fikirlerinden de istifade edildi.

Görüldü ki yazma istidadı doğuştan gelir. Her ne kadar teknik bilgi, eğitim ve pratikle, yaz-

53 Sünger, “Muradî Divanında Dünya Tasavvuru”, 4457.

54 İran hükümdarı Kâvûs’un babası olan Keykubâd’a atıftır, Kubâd, Keyanilerin ilk hükümdarıdır.

55 Eski İran krallarından Keyânîyân sülâlesinin dokuzuncu ve son hükümdarıdır.

56 Makedonya kralı büyük İskender’e atıftır. Şiir için bkz. *Muradî Divanı*, 28.

ma sanatında ilerlemek mümkünse de ustalaşmak için başlangıçtaki hamurda o mayanın mutlaka bulunması gerekir. Aksi takdirde okuma yazma öğrenen herkesin, şair yahut yazar olması gerekirdi. Elbette bu özellik, ilk ve en önemli kriter olmasına rağmen kusursuz bir eser veya eserler ortaya koyabilmek için tek başına yeterli değildir. Bunun yanı sıra keskin bir zekâ, araştırma, doğru bilgi, entelektüel birikim, felsefî ve analitik düşünme, yaratıcı fikir dünyası, incelikli ruh yapısı, farklı dil ve kültürlerle etkileşim gibi birçok unsur gerektirir. Bu noktada, genel olarak sanat ve özelde yazma işi, Osmanlı eliti biçilmiş kaftan gibidir. Çünkü saray, onların yalnızca fiziki değil ilmî, edebî ve sanatsal ihtiyaçlarını da ziyadesiyle karşılayabilecek olanaklara sahiptir. Öyle ki henüz II. Murad döneminden itibaren, ilmî gelişmelerin yanı sıra musiki ve edebiyatta gözle görülür bir ilerleme kaydedilmişti. II. Murad, haftada iki gün olmak üzere düzenlediği şiir, söyleşi ve musiki meclisleriyle sanat, edebiyat ve müziğin gelişmesine önayak olmuştur.

Devletlerin sınırlarının büyümesine, farklı dil ve kültürlerle etkileşime geçilmesine paralel olarak idarecilerin vizyonunda gelişmelerin olması beklenir. İstanbul'un fethi de bu gelişimin fitilini ateşlemiş; askerî, sosyal, ekonomik, dinî, siyasi sahalarda olduğu gibi, bilimsel ve entelektüel alanda da çığır açacak ilerlemelerin yaşanmasını sağlamıştı. Fethin ardından devletin kültürel çeşitliliği artmış ve İstanbul bugün de hâlen varlığını devam ettiren bir kültür başkenti hâline gelmişti. Elbette bu etkileşimin edebiyata da yansması olmuştu. II. Mehmed'in şiirlerinde bu değişimin derin izlerini görmek mümkündür. Avnî, sanatsal bir kaygı taşımayan son derece samimi, açık, anlaşılır bir dil kullanarak feth etmesinin yanında imar da ettiği bu yeni dünyayı keşfetmiş, bu keşfin kâşifi sıfatıyla oldukça etkileyici Türkçe beyitler söylemeyi başarmıştır.

I. Selim ise şiirlerini farklı bir dille aktarmayı tercih etmiş, kısa süren iktidarına önemli siyasi başarılarının yanına, Farsça bir divan da sığdırmıştır. Şiirlerinde, ilk göze çarpan özenle seçtiği kelimeler, onları bir araya getirme biçimi ve anlatımındaki derinliktir. Her ne kadar edebî açıdan şiirlerinin teknik özelliklerini, Sultan'ın Farsçaya hâkimiyetini, istifade ettiği söz sanatlarının inceliklerini, kullandığı kelimelerin her birinin divan edebiyatına göre katmanlı anlamlarını idrak ve izah etmek bu çalışmanın kapsamının üstündeyse de şiirlerinin tarihî ve sanatsal değeri layıkıyla anlaşılmıştır. O, devrinin ilerisindeki ilim ve fikir olgunluğunu şiirlerine yansıtmayı başarmış, sanatsal farkındalığı yüksek bir hükümdardır. Onun şiir geleneğini sürdüren oğlu ve halefi I. Süleyman ise diğer pek çok alanda olduğu gibi, hacimli bir divana sahip olmak konusunda da aralarında lider konumundadır. Bunda 71 yıllık ömrünün 46 yılını saltanatta, saltanat süresinin ise 10 yıldan fazlasını savaşta geçirmesinin etkisi olmalıdır. O hem çok yaşamış hem de çok gezmiş, çok görmüş bir bilge, son derece zeki bir devlet adamı, tecrübeli bir komutan, sadık bir âşık, nitelikli bir şair olarak tarih sahnesinde parlamıştır.

Yaklaşık yüz yıllık süreçteki son durak olan III. Murad ise divan edebiyatındaki sufi geleneğin spesifik örneğidir denilebilir. Yirmi bir yıl süren iktidarı devletin zirvede konakladığı son devirdi. Böyle bir çağın hükümdarı olarak kendisini fânî, dünya zevklerini aldatıcı, gerçek dünyanın

ahiret olduğunu telakki etmiş, şiiirlerinin hemen hepsine bu fikrini yansıtmıştı. Ona göre akıllı insan bu dünyaya aldanmayan, vuslatın Allah’a kavuşmakla mümkün olacağını bilendir.

Görüldüğü üzere yaklaşık bir asır boyunca pek çok alanda olduğu gibi ilim, sanat ve edebiyatta da bir ilerleme yaşanmıştı. Bunda, her bir sultanın selefinden devraldığı geleneğe sahip çıkıp üzerine kendi özgün edebî anlayışını bina etmesinin etkisi vardır. Tıpkı diğer sultanlık geleneklerinin nesilden nesile aktarılması gibi. İşte bu yüzden anlaşılıyor ki onlar için “tarih yazmak” ve “şiiir yazmak” birbirine o kadar da zıt değildi ve sultanlar savaşçı mı, sanatçı mı olmak konusunda bir seçim yapmak zorunda kalmıyordu. Çünkü onlar zaten bir şiiir geleneğinin içine doğuyor, o hamurla yoğrularak büyüyor ve savaşçı kimliklerini kazandıkları yerde sanatçı kimliklerini büyütmeyi ihmal etmiyorlardı. Bu sayede hayranlık uyandıran, hepsi tek çalışmaya sığdırılamayacak olan beyitleri derç etmek onlar için bir keyif aynı zamanda da bir ustalık meşgalesiydi.

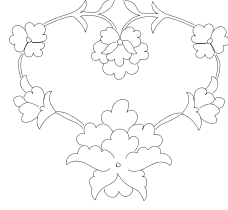
Kaynaklar

- Argunşah, Mustafa. “Türk Edebiyatında Selimnameler”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/8 (2009), 31-47.
- Âşık Paşazade. *Osmanoğulları’nın Tarihi*. Haz. Kemal Yavuz- Yekta Saraç. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları, 2003.
- Aydın, Seda. *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı’nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Daş Darıcı, Gökçen. “II. Murad Devri (1421- 1451) İstihbarat Faaliyetleri”, *Academic Social Resources Journal* 9/3 (2024), 223-229.
- Daş Darıcı, Gökçen. *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2022.
- Doğan, Muhammet Nur. *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Emecen, Feridun. “Selim I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.36, İstanbul: TDV İA, 2008.
- Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*. Haz. N. Öztürk, İstanbul: Çamlıca Basım Yayınları, 2012.
- İnalcık, Halil. “Mehmed II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, İstanbul: TDV İA, 2003.
- Kanuni Sultan Süleyman, *Muhibbi Divanı*. C. I, Haz. Kemal Yavuz- Orhan Yavuz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Kut, Günay. “Payitaht İstanbul’un Sultan Şairleri (Seyf ve’l Kalem Sahipleri)”, *İlmi Araştırmalar*, 9 (2014), 161-178.
- Mehmed Neşrî. *Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşrî Tarihi*. Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen. Ankara: TTK Yayınları, 2008.
- Oruç Beğ. *Oruç Beğ Tarihi*, Haz. N. Öztürk. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.

Sultan Üçüncü Murat. *Muradî Divanı*, Haz. H. Ahmet Kırkkılıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2012.

Sünger, Fuat. “Bir Osmanlı Hükümdar Şairi Olan Murâdî (III. Murad) Divanında Dünya Tasavvuru”, *Academic Social Resources Journal*. 8/56 (2022), 4453- 4465.

Zavotçu, Gencay; Ekşi, Melike Aslıhan. “Sultan II. Murâd’ın ‘Şerh Eylemez’ Redifli Gazeli’nin Şerhi”, *Journal of Turkish Language and Literature*, 9/2, (2023), 395-405.

Şerif Ali Kâdirî Dîvân'ı

Şerif Ali Kâdirî Dîvân

Ayfer Turan

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Doktora Öğrencisi

turkceogretmen.05@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3260-7803>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received Date: 27.10.2024

Kabul Tarihi/Accepted Date: 20.11.2024

Sayfa/Page: 255-276

Atıf/Citation: Turan, Ayfer. “Şerif Ali Kâdirî Dîvânı”. *Klasik Divan Dil, Kültür ve Edebiyat Dergisi* 1/2 (2024), 255-276.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Şerif Ali Kâdirî Dîvân'ı

Şerif Ali Kâdirî's Dîvân

Ayfer Turan

Özet

Bu çalışmada, tezkirelerde adı geçmeyen, bugüne kadar adına pek rastlanmamış olan Şerif Ali Kâdirî'ye ait olan Dîvân incelenecektir. Eser, İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesinde, "Mecmû'a-i Gazeliyat" ismiyle 430 demirbaş numarasıyla kayıtlı olmasına rağmen, bizce bir divandır. Bu kanıya, eserin başlangıcındaki "İşbu Dîvân-ı güft..." sözünden, eserde gazel dışında nazım şekillerinin olmasından ve şiirlerin kafiye harflerine göre tertip edilmesinden hareketle varılmıştır. Şerif Ali Kâdirî'ye ait divanın müstensihî Derviş Râmiz Kâdirî'dir. Dîvân'da gazel dışında murabba, muhammes ve kıt'a nazım şekilleri de bulunmaktadır. Eserdeki şiirler transkribe edildikten sonra şiirlerin vezinleri bulunarak nazım şekilleri incelenmiştir. Çalışmanın kapsamı gereği birkaç şiir örneği verilmiştir. Şiirlerden hareketle şairin tarikatı, edebî görüşü ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır, şiirlerin dil ve üslup özellikleri incelenmiştir. Dîvân'da dinî-tasavvufî şiirlerin çokça yer almasından dolayı şiirlerdeki dinî-tasavvufî öğeler üzerinde çalışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân, Nazım Şekli, Tasavvuf, Şerif Ali Kâdirî.

Abstract

The Divan in question belongs to Şerif Ali Kâdirî, whose name is not mentioned in the biographical sources and has remained unknown until now. Although the work is cataloged as Mecmû'a-i Gazeliyat with the inventory number 430 in the Istanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Research Library, we regard it as a divan. His conclusion is based on several key indicators: the phrase "İşbu Dîvân-ı güft..." at the beginning of the manuscript, the inclusion of various poetic forms beyond ghazals, and the organization of poems according to rhyme letters. In addition to ghazals, the divan contains other verse forms, including murabba, muhammes, and strophic poems. Divan belongs to Şerif Ali Kâdirî and its base is Derviş Râmiz Kâdirî. The meter of the poems in the divan was found and their verse forms were examined. Due to the significant presence of religious and sufistic poems in the Divan, religious-sufistic elements in the poems have been studied.

Keywords: Divan, Form of Verse, Sufism, Şerif Ali Kâdirî.

Giriş

18. yüzyılda Osmanlı Devleti siyasi anlamda çöküş sürecine girmiştir. Edebî alanda bu durum tersine yükseliş süreci yaşanmıştır. Bu dönem edebiyatı 17. yüzyıl edebiyatının devamı niteliğinde olup estetik bakımdan önceki döneme göre büyük bir gelişme göstermiştir.

Birçok kaynağa göre 18. yüzyıl, şair ve şiir yüzyılı sayılır. Çünkü bu dönem, şair kadrosu bakımından divan edebiyatının en zengin dönemidir.¹ Bu dönemin en önemli şairlerinden Nedîm ve Şeyh Gâlib'in yanı sıra önemli şairleri arasında Çelebizâde Âsım, Ayıntaplı Aynî, Enderunlu Fâzıl, Enis Dede, Esrar Dede, Fıtnat Hanım, Hevâyî, Edirneli Kâmî, Tokatlı Kânî, Koca Râgıp Paşa, Nahîfî, Osmanzâde Tâib, Râtib Ahmet Paşa, Sâkib Dede, Seyyid Vehbî, Sünbülzâde Vehbî ve Vahîd Mahtûmî yer almaktadır.

18. yüzyıl dinî-tasavvufî Türk edebiyatında ise Bursalı İsmâil Hakkı, Erzurumlu İbrâhim Hakkı, Cemâlî, Üsküdarlı Hâşim, Kul Şükrü, Nasûhî ve Mahvî eserler vermiştir. Üzerinde çalışma yaptığımız *Dîvân*'ın sahibi Şerif Ali Kâdirî de bu dönemde eser vermiş Kâdirî tarikatına mensup bir şairdir. Şerif Ali Kâdirî, İsmâil Rûmî'nin müridi olduğunu ifade etmektedir. Şair, İstanbul Topخانه'de bulunan Kâdirî tekkesinde mürit olmuş, tarikatı burada öğrenmiş ve icazetini burada almıştır.

*Hanyevî Şeyh Ali kim sâlik olmuş aşk ile
Dergeh-i Tophâne'de mürşidden almış behrehâ*

*Eyleyip tekâmîl-i esmâ devr-i etvarın tamam
Çün hilâfet mesnedine eylemiş kendin sezâ*

Bundan sonra dünyaya geldiği Girit'in Kandiye kentinde mensup olduğu Kâdirîlik tarikatının bir dergâhını kurmuş ve burada tarikat yoluna girmek isteyen sâliklere mürşitlik yapmıştır.²

*Arzu kılmış vatan azm eylemiş ihlâsla
Kandiye'de eylemiş bir zaviye tarh u binâ*

Bu nedenle şiirleri, dinî-tasavvufî özellikler taşımaktadır. Çalışmada, Şerif Ali Kâdirî'nin hayatı kısaca ele alınmıştır. Şimdiye kadar ulaşabildiğimiz tek eseri olan *Dîvân*, şekil ve muhteva yönünden incelenmiş ve şairin şiirlerinden bazı örnekler çalışmanın sonuna eklenmiştir.

1. Şerif Ali Kâdirî'nin Hayatı: Şerif Ali Kâdirî'nin adına tezkirelerde rastlanmamıştır. Şair hakkında fikir edinebileceğimiz tek eser, şimdiye kadar tespit edebildiğimiz tek eseri olan ve Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesinde "Mecmû'a-i Gazeliyyât" adıyla kaydedilen "Dîvân"ıdır. Şairin

1 Mustafa Aslan, "18. Yüzyıl Olaylarında Düşülmüş Tarihler", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi* 4/8 (2018), 144-187.

2 Selami Turan, Veysel Murat Erdem, "Şerif Ali'nin Mecmua-i Gazeliyatı'nda Yer Alan Nutukları", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 201/35 (2019), 54.

doğduğu yerin Girit'in Hanya şehri olduğu bilinmektedir.³ Şair, 1794 senesinde vefat etmiştir.

*Tâlib-i Hak idi matlûbuna vâsıl oldu çün
Bin iki yüzler dokuzda gitdi cennetden yana*

*Eyledi mâh-ı Muharrem 'de Cenâb-ı Hakk'a kâsd
Rahmet ede cânına anın rûz-i cezâ (1209/1794)⁴*

2. Tarikatı: Mahlasından ve vefatı üzerine yazılan tarih şiirinden anlaşıldığı üzere şair, Kâdirî tarikatına mensuptur. Bu şiire göre İstanbul Tophane'de bulunan Kâdirî tekkesinde mürit olmuş, tarikatı burada öğrenmiş ve icazetini burada almıştır. Girit'in Kandiye kentinde mensup olduğu Kâdirîlik tarikatının bir dergâhını kurmuş ve burada tarikat yoluna girmek isteyen salıklere mürşitlik yapmıştır.

*Dâr-ı İslâm Girid içinde hasn-ı Kandiâyâ
Hanyevî Şeyh Ali kim sâlik olmuş aşk ile
Dergeh-i Tophâne 'de mürşidden almış behrehâ
Eyleyip tekmîl-i esmâ devr-i etvârın tamâm
Çün hilâfet mesnedine eylemiş kendin sezâ
Arzu kılmış vatan azm eylemiş ihlâsla
Kandiye 'de eylemiş zaviye tarh u binâ⁵*

İsminin Şerif, tarikatının Kâdirî olduğunu söyleyen şair, bunu pek çok beyitte dile getirmektedir.

*Muhlisim ismim Şerîfâ meslegimdir Kâdirî
Kesb-i tahsîl-i ma'ârif intimâ olsam gerek (81/5)⁶*

3. Sanatı: “Şerîf” mahlasıyla şiir yazan Şerif Ali Kâdirî'nin şiirlerinde ağırlıklı olarak dinî-tasavvufî konuları işlediğini görmekteyiz.

3.1. Dil: 17. yüzyılda ortaya çıkıp 18. yüzyılda bir akım hâline gelen “mahallîleşme”nin etkisiyle dilde Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımının azaldığı görülmektedir. Başlangıçta, şairler klasik şiirin alışılmış konu, söyleyiş özelliği, süslü ve mecazlı anlatımından uzaklaşmadan mahallîleşme anlayışını geleneksel şiir biçimleri içinde klasik ile yeniyi birlikte uygulamıştır.⁷ Şairin dil

3 Turan-Erdem, “Şerif Ali'nin Mecmua-i Gazeliyatı'nda Yer Alan Nutukları”, 53-83.

4 Selami Şimşek, *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü*, (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014), 143-144.

5 Şimşek, *age.*, 143-144.

6 Makalede yer alan şiir örnekleri, Şerif Ali Kâdirî'ye ait, *Mecmûa-i Gazeliyat* (İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 430) adlı eserden alınmıştır. Şiirlerin sırası ve beyit numarası şiirlerin sonuna eklenmiştir.

7 Fikret Turan, “Elyazması Mecmualarda Gündelik Hayat, Güncel Sorunlar ve Günlük Dil: 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Mahallîleşmenin Kapsamı”, *FSM İlmî Araştırmalar ve Toplum Bilimleri Dergisi* 2/13, 346.

özelliklerini değerlendirirken yaşadığı dönem göz önünde bulundurulmalıdır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi mahallîleşmenin etkisiyle şair, halkın anlayacağı bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca kendinden önceki dönemlerde dinî-tasavvufî konularda şiirler yazan Yûnus Emre, Aziz Mahmud Hüdayî, Niyazî-i Mısrî vd. tarikat ehli şairler gibi sade bir dil kullanmıştır.

*Zâhidlere karşı bu dem
Dönsün bizim devrânımız
Mahşer yerinde ey dedem
Dönsün bizim devrânımız (65/1)*

Mahallîleşmenin etkisiyle konuşma dilinin kelime dağarcığı, söyleyiş biçimi, yazım açısından yeni anlatım biçimleri edebiyatta kullanılmaya başlanmıştır. Eğitimi daha az olan, fazla tanınmayan yazar ve müstensihlerin yapıtlarında bu anlatım biçimlerinin kullanılmasıyla yeni bir dil ve söyleyiş özelliği oluşmuştur. Önceleri Türkçenin konuşma dilinde görülen b>p, c>ç ve d>t gibi harf değişimleri zamanla Arapça ve Farsça kelimelerde de kullanılmaya başlanmıştır.⁸ Şerif Ali Kâdirî’de ise bu durum, Arapça ve Farsça tamlamaların Türkçe söyleyişe uygun yazılması olarak görülür. Şair, tamlamalarda Osmanlı Türkçesinde yazılmayan terkip î’sini Türkçedeki gibi yazmıştır.

Şerif Ali Kâdirî’nin Eski Anadolu Türkçesine ait birtakım ekleri kullandığı görülmektedir. Bu eklere “-gıl/-gil, -uban/-üben, -dıkda/-dikde” örnek gösterilebilir:

*Yâ İlâhî ş’ol seni sevenlere virgil ferâh
Müşkilâtlar hall idüben hâllerin sen kıl salâh (16/1)*

*Şerîfâ nefsinı bildikde Hak zâhir olur sende
Koma insâf[ı] elden böyle nâ-puhte edâdan geç (15/6)*

Şairin vezne uyum sağlaması için Arapça kelimeleri Türkçe söyleyişe uygun olarak kullandığı görülür. Aşağıdaki beyitte yer alan “şükır” kelimesini “şükür” olarak yazması bu duruma örnek olarak gösterilebilir:

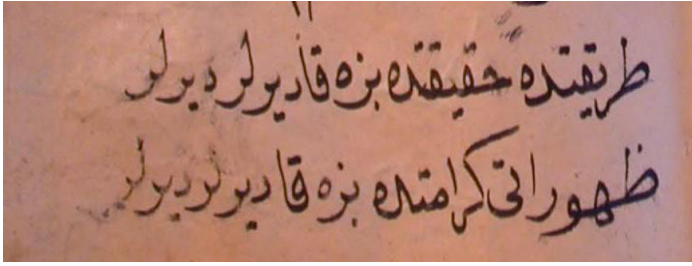
*Hudâ emrine râzîyem iderim emri bi ‘l-ma ‘rûf
‘Avâya kendimün asla şükür hiç ruhsatım yokdur (26/4)*

Vezne uyum için hece düşmeli ulamalara yer verildiği görülmektedir. “N’idersin, nic’olur, n’ola” kelimeleri bu kullanımlardandır:

⁸ Turan, “Elyazması Mecmualarda Gündelik Hayat, Güncel Sorunlar ve Günlük Dil: 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Mahallîleşmenin Kapsamı”, 146.

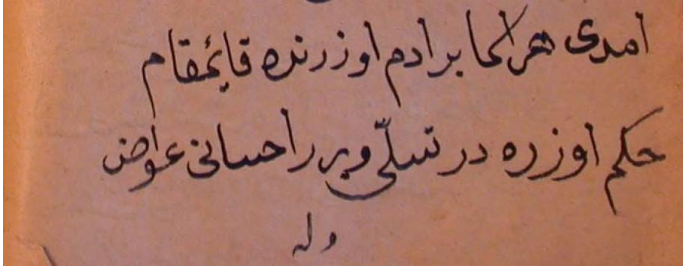
*Dilde derdim var
Hâlim nic'olur
Yâ ne virdim var
Hâlim nic'olur (28/1)*

Aruz imlası çerçevesinde vezin gereği bazı uzun ünlüler kısa ünlü olarak gösterilmiştir. Aşağıya bir bendini aldığımız 50 numaralı şiirde “Kâdiriler” şeklinde yazılması gereken kelime “Kâdiriler” olarak yazılmıştır:

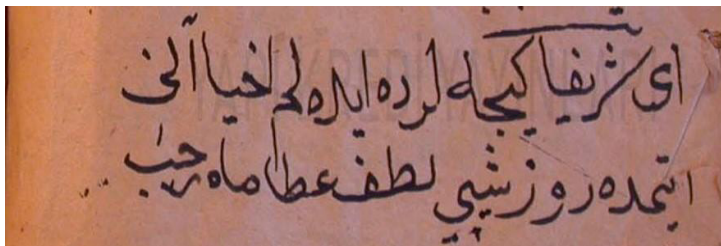
*Tarîkatde hakikatde
Bize **Kâdiriler** dirler
Zuhûrâtı kerâmetde
Bize Kâdiriler dirler (50/1)*

Şair, bazı kelimelerde vezne uyum sağlaması için değişiklik yapmıştır. Sözlükte “kâim-makâm” olarak geçen kelimenin bir harfini eksilterek günümüzdeki gibi “kâi-makâm” şeklinde kullanmıştır:

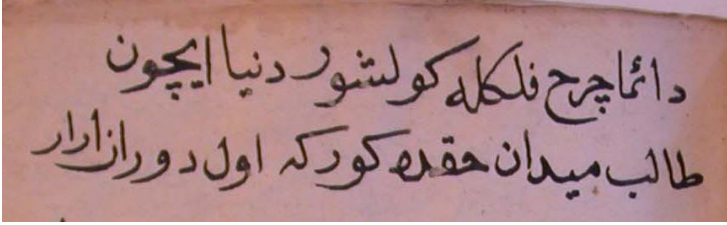
*İmdi her esmâ bir âdem üzerinde kâi-makâm
Hüküm üzredir tesellî virir ihsân-ı 'ivâz (69/3)*

Arapça veya Farsça bazı kelimelerin imlaları farklıdır. Aşağıdaki beyitte sözlükte “ha (ح)” harfî ile yazılan “ihyâ” kelimesinin, “hı (خ)” harfî ile yazıldığı görülür:

Ey Şerîfâ gicelerde idelim ihyâ anı
İtmede rûz [u] şebi lutf [u] 'atâ mâh-ı Receb (4/7)

Bazı kelimelerin ağız özelliğiyle kullanıldığı görülür. “Güreşmek” kelimesini, “güleşür” olarak söylemesi şairin ağız özelliğidir:

Dâ'imâ çarh-ı felekle güleşür dünyâ için
Tâlibi meydân-ı hakda gör ki ol devrân arar (25/5)

3.2. Üslup: Şerif Ali Kâdirî, şiirlerinde anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında kullanılan halk tarafından anlaşılır dil kullanımı şiirlerinde görülür. Şerif Ali Kâdirî, sayıları çok fazla olmayacak şekilde bazı şiirlerde hece ölçüsü kullanmıştır. Bu durum, şairin halk şiirine yakınlaştığını göstermektedir. Şiirlerinde ayetleri, hadisleri ve tasavvufî terimleri anlamlarına uygun, kısmî olarak kullanan bir şairdir. Bütün mutasavvıf şairlerde olduğu gibi iktibasları başarı ile kullanmıştır. Eserin muhteva incelemesinde ayet ve hadisler tespit edilerek aşağıdaki beyitler, iktibas örneği olarak seçilmiştir:

Levlâk, “Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım.” anlamına gelen “Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâke” olarak geçen kudsî hadisin baş kısmıdır. Şair, peygamberin levlâk hadisine muhatap olduğunu ifade eder:

Celîs-i mesned-i levlâk
Enîs-i nûr-ı erselnâk
Medâr-ı devre-i eflâk
Ebu'l Kâsım Muhammed'dir (52/3)

“Kalp gördüğünü yalanlamadı. O'nun gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz? And olsun ki Cebail'i bir başka inişte de görmüştü. Son sınır ağacı, sidretü'l-müntehâ yanında. O ağacın yanında Me'vâ cenneti vardır. Sidre'yi neler kaplamıştı neler! Ne gözü kaydı ne de belirlenen sınırı aştı. Andolsun ki Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.”¹⁰

İçürüp âb-ı zûlâlınden bular mestân olup
Sidre-i 'arş-ı mu'allâya uçup idüp seyâh (16/4)

9 Ali Yıldırım, “Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım” Hadis-i Kudsîsinin Klasik Şiire Yansımaları”, *ESTAD*, 1/1 (Ağustos 2018), 154-168.

10 *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Hayrettin Karaman vd., (Ankara: TDV Yay., 2009), Necm 53/11-18.

Tekke ve dergâhlar tasavvuf müziğinin sıkça söylendiği yerlerdir. Bestelenecek güfteler, o tekke veya dergâhtaki şairlerin şiirlerinden seçilir. Mecmuada pek çok şiirin “İlâhi” başlığıyla yazılması ve bu şiirlerde görülen ahenk onların bestelenmek üzere yazıldığı fikrini ortaya çıkarır. Eserde bu başlıkta 61 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin nazım şekilleri değişiklik gösterir.

4. Eseri: Şairin şimdiye kadar tespit edilen tek eseri *Dîvân*’ıdır.

4.1. Dîvân’ın Şekil Özellikleri

4.1.1. Nazım Şekilleri: Eser “Mecmû’a-i Gazelîyat” olarak adlandırılrsa da içinde gazel dışında başka nazım şekilleri de bulunmaktadır. Bu nedenle eser, “Mecmû’a-i Gazelîyat” değil, bir divandır. Divandaki şiirler, belirli bir düzene göre bir araya getirilir. Şiirlerin bir araya getirilmesinde ise nazım şekillerine göre bir düzenleme yapılmaktadır. Yaygın olan dîvân tertip sırası; kaside, musammat, kısa mesnevi, gazel, rubai, kıt’a, nazm, tarih şiirleri, müfret ve mısralar şeklindedir.¹¹ Bu şekilde eksiksiz olanlara “mürettep divan” denir. Şerif Ali Kâdirî Dîvân’ı incelendiğinde şairin bu tertip sırasına uymadığı görülmektedir. *Dîvân*’da 11 murabba, 1 muhammes, 2 kıt’a ve 125 gazel bulunmaktadır. Bazı şiirlere nazım şeklinden farklı başlıklar yazılmıştır. 2. ve 8. sırada yer alan şiirlerin nazım şekli kıt’a olmasına rağmen başlığı ilâhidir. 28. ve 115. şiirlerin nazım şekli murabba, başlığı ise gazeldir. Yazma eserdeki başlığı ve nazım şekli farklılık gösteren şiirler tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1: Şiirin yazma eserdeki sırası ve başlığı- Şiirin nazım şekli

Şiirin Yazma Eserdeki Sırası ve Başlığı	Şiirin Nazım Şekli
2. İlâhi	Kıt’a
8. İlâhi	Kıt’a
28. Gazel	Murabba
115. Gazel	Murabba

Dîvân’daki musammatlar çeşitlilik göstermektedir. 28, 50, 52, 65, 89, 98, 108, 114, 115, 123, 132 numaralı şiirler, mütekerrir murabbadır. *Dîvân*’da bir tane muhammes bulunmaktadır. Bu muhammes, 139. sırada bulunmakta ve 5 bentten oluşmaktadır.

¹¹ Abdullah Aydın, “Klasik Türk Edebiyatında Divana İsim Verme”, *Ekev Akademi Dergisi* 59, 46.

Tablo 2: Murabbaların bent sayıları

Sıra	Bent Sayısı	Murabbanın Numarası
1	Dört Bentten Oluşan	132 numaralı şiir
2	Beş Bentten Oluşan	50, 52 ve 98 numaralı şiirler
3	Altı Bentten Oluşan	123 numaralı şiir
4	Yedi Bentten Oluşan	89,108 ve 114 numaralı şiirler
5	Sekiz Bentten Oluşan	65 ve 115 numaralı şiirler
6	Dokuz Bentten Oluşan	28 numaralı şiir

Dîvân'daki gazellerin beyit sayıları farklılık göstermekle birlikte, 5 beyitten oluşan gazeller çoğunluktadır. *Dîvân*'daki 2. ve 8. sıradaki şiirler kıt'adır. 2. sıradaki kıt'a 4; 8. sıradaki kıt'a 7 beyitten oluşmaktadır.

Eserdeki gazellerin beyit sayıları ve kaç gazelde kullanıldıkları tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Gazellerin beyit sayıları

Sıra	Beyit Sayısı	Şiir Sayısı
1	Dört Beyitten Oluşan	10
2	Beş Beyitten Oluşan	84
3	Altı Beyitten Oluşan	20
4	Yedi Beyitten Oluşan	10
5	Sekiz Beyitten Oluşan	1

4.1.2. Vezinler: Şerif Ali Kâdirî, şiirlerinde çoğunlukla aruz veznini kullanmıştır. Bunun yanı sıra beş şiirinde hece ölçüsü kullandığı görülmektedir. Bu durum, şairin halk şiiriyle yakınlığını göstermektedir. Hece ölçüsü ile yazılan şiirler, tablo 4'te gösterilmiştir. 28. sırada bulunan şiirde 5'li; 98. ve 114. sıradaki şiirlerde 7'li; 65. sıradaki şiirde 8'li; 97. sıradaki şiirde 14'lü hece ölçüsü kullanılmıştır.

Tablo 4: Hece ölçüsüyle yazılan şiirler

Sıra	Ölçüsü	Kullanıldığı Şiir
1	5'li Hece	28 numaralı şiir
2	7'li Hece	98 ve 114 numaralı şiirler
3	8'li Hece	65 numaralı şiir
4	14'lü Hece	97 numaralı şiirler
Toplam		5

Dîvân'daki vezin kalıpları ve bunların kaç şiirde kullanıldıkları tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Şiirlerin vezin kalıpları

Sıra	Bahirler	Kalıplar	Şiir Sayısı
1	Remel	Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün	52
2	Remel	Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün	2
3	Remel	Fâ‘ilâtün fâ‘ilün	1
4	Remel	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün	8
5	Remel	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün	1
6	Hezec	Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün	4
7	Hezec	Mef ‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün	7
8	Hezec	Mefâ‘ilün mefâ‘ilün	4
9	Hezec	Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün	54
10	Hezec	Mef ‘ülü mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün	1
Toplam			134

Buna göre Şerif Ali Kâdirî, hezec bahrinin “*mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün*” kalıbı ile remel bahrinin “*fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*” kalıplarını daha fazla kullanmıştır. Kullanım sıklığı açısından bu kalıpları remel bahrinin “*fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün*” kalıbı ile hezec bahrinin “*mef‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün*” kalıbı takip etmektedir. Buna göre Halûk İpekten’in 61 şairin divanı üzerinde yaptığı inceleme ile Şerif Ali Kâdirî’nin *Dîvân*’ı vezin kalıpları yönünden karşılaştırıldığında kullanım sıklıkları benzerlik göstermektedir.¹²

4.1.3. Kafiye ve Redifler: Türkçe şiirlerde redif çokça kullanılmaktadır. Şairler mısra tekrarlarıyla ya da mısra sonlarında kelime tekrarlarıyla şiire ahenk katmaya çalışmışlardır.¹³ Divan şiiri geleneğinde yaygın olan bu durum, Şerif Ali Kâdirî *Dîvân*’ında da bulunmaktadır. *Dîvân*’da çoğunlukla mürdef kafiye kullanmıştır. Bunun yanı sıra yarım ve zengin kafiyeler de kullandığı görülmektedir. Şair, şiirlerinde ahengi sağlamak amacıyla redife yer vermiştir. Eserde rediflerin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu redifler, başta Yûnus Emre ve Niyâzî-i Mısrî olmak üzere pek çok şair tarafından kullanılmış olan kelimelerdir. Bunlar: “gör, olur, dede” gibi çoğu Türkçe kelimelerdir. Bu ortak rediflerin kullanıldığı şiirler, kafiyedeki küçük farklılıklar olsa da birbirlerine nazire olarak düşünülebilir.

Gel sivâdan geç yürü var ol ulı dergâh[ı] gör
Cân gözünden sil gubârı yür[i] zikr’ullâh[ı] gör (29/1)

¹² Halûk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, (İstanbul: Dergâh Yayınları 2016), 309-365.

¹³ Abdullah Aydın, *Câhidî Dîvânı*, (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2013), 14.

Gâfil olma aç gözünü, hâline bak öleni gör
Kürelilik etme dünyâda yazıkların dileni gör

Yûnus Emre¹⁴

Sâha-yı dilde Hudâ zikr ile devrân olur
Kıl nazar âyîne 'aksin eyleyüp insân olur (27/1)

Dervîşliğe kadem vuran her manâda sultân olur
Dervîş nice miskîn ise anun gönli mekân olur

Yûnus Emre¹⁵

Dervîş olan kişinin sözleri 'umrân olur
Sâlik-i Hak olanun râhına bürhân olur

Niyâzî-i Mısırî¹⁶

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere muhteva açısından Yûnus Emre ve Niyâzî-i Mısırî'nin kullandığı rediflerin kullanılması tesadüf değildir. Şerif Ali Kâdirî'nin diğer mutasavvıf şairler gibi Yûnus'un izinden gittiği görülmektedir. Ayrıca şiirlerin muhtevası açısından şairin, Niyâzî-i Mısırî'den büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir. Aşağıdaki şiir “dede” redifiyle dikkat çekmektedir:

Mülk-i fâninün gamun bilmezlenür sultân dede
Taht-ı dil hükminün icrâsındadır bürhân dede (21/1)

Şair, Kâdirî olduğu için bununla ilgili redifleri sıklıkla kullanmıştır. Bir muhammes ve beş gazelin redifinin “Kâdirî” olduğu, iki gazelde ise “Abdü'l-kâdirî” ve “Abdü'l-kâdir'in” redifinin kullanıldığı görülmektedir.

Ravza-yı gülzâr-ı Hak'dır 'ışk-ı pâk-i Kâdirî
Mazhar-ı esrâr-ı Hak'dır 'ışk-ı pâk-i Kâdirî (120/1)

Şerîf Ali Kâdirî Dîvân'ının Tahlili

1. Din

1.1. Allah: Şerif Ali Kâdirî Dîvân'ında Allah; Allah, Bâri, Cemîl, Gafûr, Ganî, Gufrân, Hakk, Hayy, Hudâ, İlâh, Kâdir, Kerem, Kerîm, Kibriyâ, Kudret, Mevlâ, Pâdişâh, Rabb, Rahmân, Rahîm, Sultân, Sübhân, Yezdân isim ve sıfatları ile anılmaktadır. Allah'ın isimlerinin geçtiği beyitlerden bazıları şunlardır:

14 Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Divanı* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 1991), 55.

15 Tatcı, *Yûnus Emre Divanı*, 95.

16 Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Divanı*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019), 193.

*Kapu[na] geldim ey lutf ıssı **Allah**
Ümîdim sendedir yok gayra vallah
Didün lâ taknetü fermânun mânin ey şâh
Tecellî eyle yâ Rabbi tesellî (132/3)*

*Şerîf it hidmet-i pîrân
Kerem eyler sana **Yezdân**
Yeter lütf ile bu ihsân
Salâ yâ hû edîbâna (115/8)*

*Sâ'imîn ü sâ'imâta ol **Hudâ**
Dünye vü 'ukbâda lutf eyler 'atâ
Şevk ile sâ'im olandır dâ'imâ
Geldi yâ **Rabbeş-şükür** şehri's-siyâm (89/3)*

***Rahmân Rahîmsin**
Gufrân Kerîmsin
Her hâlde mu'însin
Hâlim nic'olur (28/8)*

*İsm-i **Hayy** ile semâ eyler özümde 'âşıkân
Söndürür âteşleri hû çeşme-i hayvân olur (42/3)*

1.2. Melekler: İmanın şartlarından biri melekler imandır. “Melekler nurdan yaratılmış, fıtratları sâfi, makamları sabit, günah işlemeyen mahlûklardır.”¹⁷ Eserde melekler, Allah’a ibadet etmesi yönüyle zikredilmiştir:

*Feleklerde **melekler** bî-riyâ tesbîh ider dâ'im
O tesbîhün sevabın bizlere i'tâ iden kimdir (34/5)*

1.3. Kitaplar: Kur’ân-ı Kerîm, Allah’ın insanlara yönelik söylediği sözdür. Allah tarafından söylenen sözler insanlara Hz. Peygamber aracılığıyla iletilir. Kur’ân’da Allah’ın birliğini ve niteliklerini anlamaları için insanlara işaretler gönderilmiştir ve toplumdaki sınıf ayrımcılığını önlemenin, tüm insanlara insan olduğu için eşit davranmanın temellerini anlatan ahlaki kurallar yer alır.¹⁸

*‘İlm ile ‘âmil olanlar bildiler ‘ilmü’l-lezîz
Zira **Kur’ân** Hak cemâlün gördüğüçündür lezîz (23/1)*

1.4. Ayet ve Hadisler: *Dîvân*’da ayet ve hadisler bazen kısmî alıntılarla bazen de mealen kullanılmıştır. Eserdeki ayet ve hadisler şunlardır:

¹⁷ Abdullah Aydın, *Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmet Efendi ve Dîvânı*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları 2004), 37.

¹⁸ Abdülhamit Birışık, “Kur’an”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22.09.2024).

*Ayetler*¹⁹: ‘allem’el-esmâ 2/31, mantıku’t-tayr 27/16, lâ taknetü min rahmet’illah 39/53, lî-ma‘allah 51/51, kâbe kavseyini ev-ednâ 53/9, hel eta 76/1, tâc-ı mâ-evha 53/10, tahâ 20/1, erselnâ 4/64, es-sâbıkun 56/10, Beyt-i Mâ‘mûr 52/1-7, sidre-i ‘arş-ı mu‘âllâ 53/11-18, rahmeten lil’âlemîn 21/107, hüsn-i me‘ab 23/29, leyletü’l-kadr 97/1.

Hadisler: “Nefsini bilen Rabbini bilir.” anlamına gelen “men aref” hadis-i şerifi kullanılmıştır:²⁰

*Men ‘aref esrâr idi ‘ışk-ı ilahîden murâd
Ehl-i ‘ışkun hâk-i pââyün tûtiyâ bilsen seni (127/2)*

“Kanaat tükenmez hazinedir.” anlamına gelen “el kanaatü kenzün lâ yefnâ” hadis-i şerifi kullanılmıştır:²¹

*Kenz-i lâ yefnâya vâsıl oldı kalb-i ‘âşıkân
Muttali‘ envâr-ı Hak’dır ‘ışk-ı pâk-i Kâdirî (120/2)*

*‘Alleme’l-esmâyı ta’lîm eyleyen cânâ biziz
Bu rümûzı anlamaga yok rûha bundan lezîz (23/2)*

*Anla remzin Ahmed’ün ey zü-fünûn eyle kabûl
Kim bizizdir ahirûn **es-sâbıkûn** itdi belâg (73/4)*

*Mekteb-i dilden oku gel **hel etadan** bir sebak
Aç gözün mir’at-ı dilde hüccet-i Kur’âna bak (76/2)*

***Lî-ma‘allah** hamrını kılmış ezel ‘âşıklara
Katresin nûş eyleyüben cân-ı cânân olmuşum (86/3)*

*Başında **tâc-ı mâ-evha** senin şânındadır Tâhâ
Şerîf’e şefkatün hâlâ kerâmet yâ Resûl’allah (110/5)*

*Habîb-i Hazret-i Mevlâ
Nişîn-i eyvân-ı **ev-ednâ**
Emîn-i Ka’be-i ‘ulyâ
Ebu’l-Kâsım Muhammed’dır (52/2)*

*Kapu[na] geldim ey lutf ıssı Allah
Ümîdim sendedir yok ğayra vallah
Didün **lâ taknetü** fermânun mânin ey şâh
Tecellî eyle yâ Rabbi tesellî (132/3)*

19 Ayetlerdeki ilk sayı sureyi, ikinci sayı ayeti ifade etmektedir. (2/31: 2.sure, 31.ayet).

20 “Men arefe nefsehû fekad arefe rabbehû”: Kendini bilen Rabbini bilir. (Hadis-i Şerif) El-Acluni, *Keşfu’l-Hafâ* nşr. Ahmed el-Kalâş, (Beyrut, 1985), 2/262.

21 “El kanaatü kenzün lâ yefnâ: Kanaat tükenmez hazinedir.” (Hadis-i Şerif) Ebû Bekr Ahmed b. El-Hüseyn b. Alî el-Beyhâkî, *Kitab’üz-Zühâ*, çev. Enbiya Yıldırım, (İstanbul: Semerkand Yay., 2010), “Kitab’üz-Zühâ”, 658.

Hakikat 'âleminde cümleye rahmet Muhammed'dir
Zuhûrî mâ-sivâya bâ 'iâ-i hilkat Muhammed'dir (48/1)

Giceler tâ subha dekdir zıkr ile halvetleri
Leyle-i kadr inne-mâdır menzili 'âriflerin (102/3)

“Cennetin anahtarı lâ ilâhe illallah’tır.” anlamına gelen hadis-i şerifi kullanılmıştır.

Mü'minlerin salâhı
Her mahlûkun felâhı
Cennetin hod miiftâhı
Lâ ilâhe illâ'llah (114/3)

1.5. Peygamberler: Allah, insanlara doğruyu gösterip onları yanlışlıktan uzaklaştırması; emir ve yasaklarını insanlara ulaştırması için peygamberleri yol gösterici olarak göndermiştir.²²

Şerif Ali Kâdirî *Dîvân*'ında peygamberlerden Hz. Muhammed, Hz. Âdem ve Hz. Yusuf'un adı geçmektedir.

1.5.1. Hz. Muhammed: Allah'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği son elçisi eserde; Hz. Muhammed, Ahmed, Resûlullah, habîb, levlâk, nûr-ı erselnâk, âlemlere rahmet, fahr-ı cihân, 'ayn-ı 'inâyet, bahr-ı rahmet, âyîne-i Rahmân isim ve sıfatlarıyla anılmaktadır. Bu isim ve sıfatların geçtiği beyit ve bentlerden birer örnek alınmıştır. Eserde 110. sıradaki gazel bir naattır. Şiirde peygamberimizin yukarda söylenen isim ve sıfatlarla tarif edildiğini görüyoruz. Onun varlığı izzet ve mutluluk kaynağıdır ve tüm insanlığın iyiliği içindir:

Zuhûrun bâ 'is-i 'izz ü sa'âdet yâ Resûl'allâh
Vücûdun cümleye 'ayn-ı 'inâyet yâ Resûl'allâh (110/1)

Onun doğumu yeryüzünü şenlendirir ve onun dünyaya adım atması kâinata rahmettir:

Şereflendik bugün mevlûd-ı pâkünle olup ihyâ
Kudûmun kâ'inâta bahr-ı rahmet yâ Resûl'allah (110/2)

Allah, Hz. Peygamberin yüreğini ferahlatacak, Allah'a olan inancını ve Allah'a bağlanma duygusunu çoğaltacak bir hadise olmasını isteyerek, kevn içinde Hz. Peygamber'e bazı ayetleri ve

²² Recep Önal, “İslâm Kelamı'nda Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi 2/2 (2013), 155.

olağanüstü durumları göstererek onu mutlu etmek istemiştir. Bu nedenle ona bu olağanüstü durumu yaşatmak amacıyla “İsrâ ve Miraç” olayını gerçekleştirmiştir.²³

Şair, peygamberin sidre-i muntehaya çıktığını şu beyitte ifade eder:

*İçürüp âb-ı zûlâlinden bular mestân olup
Sidre-i ‘arş-ı mu‘llâya uçup idüp seyâh (16/4)*

Levlâk, “Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım.” anlamına gelen “Levlâke levlâke lemâ halaktü’l-eflâke”²⁴ olarak geçen kudsî hadisın baş kısmıdır. Şair, peygamberin levlâk hadisine muhatap olduğunu ifade eder:

*Celîs-i mesned-i levlâk
Enîs-i nûr-ı erselnâk
Medâr-ı devre-i eflâk
Ebu’l Kâsım Muhammed’dir (52/3)*

1.5.2. Hz. Âdem: İlk peygamberdir. Bu nedenle Allah’ın emir ve yasaklarını ilk olarak tebliğ eden de odur. Şair, peygamberlerin dosdoğru sözlerinin Hz. Âdem ile başladığını ifade ederken Hz. Âdem’in ilk peygamber olduğunu bize anlatmak ister:

*Enbiyâlar her ne söz kim söylediler bî-gümân
Geldi Âdem âşikâre eyledi itdi belâg (73/2)*

1.5.3. Hz. Yusuf: Hz. Yusuf, kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra köle olarak satılmış, en son Mısır’da köle olmuştur. Şair, Hz. Yusuf’un ömrü karşılığında satın alınmasını aşağıdaki beyitte ele almıştır:

*Yûsuf-ı Mısır’a sa‘âdet ise de ehl-i kemâl
Nakd-i ‘ömrini virüp bey‘ [ü] şirâ isterler (38/5)*

6. Âl-i Abâ: Hz. Peygamber’e gelen, “Ey Ehl-i beyt! Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister.” (el-Ahzâb 33/33) ayeti üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali’yi, Hz. Fâtıma’yı, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i hırkasının altına alarak ehl-i beytinin onlar olduğunu söylemiş ve onları tertemiz yapması ve hatalarının affı için Allah’a dua etmiştir.²⁵ Aşağıdaki beyitte şair peygamber

²³ Ahmet Ağırakça, “Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı”, *Artuklu Akademi Dergisi* 1/2 (2014), 1-30.

²⁴ Ali Yıldırım, “Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım” Hadis-i Kudsîsinin Klasik Şiire Yansımaları”, *ESTAD*, 1/1 (Ağustos 2018), 154.

²⁵ Süleyman Uludağ, “Âl-i Abâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23.09.2024).

soyundan gelen bir seyit olduğunu söylemektedir:

*Bi-hamd'illah Şerîf ibnü 'ş-Şerîf âl-i 'abâyuz biz
Bu sûretde yine da 'vâ ile îrâdımız yokdur*

7. Diğer Dinî Kişiler

7.1. Abdülkâdir Geylânî: 1077 senesinde, Hazar Denizi'nin güneybatısında bulunan Gilan şehrine bağlı Neyf köyünde dünyaya gelmiştir. Geylânî adıyla anılmasında doğduğu yer olan Gilan şehri etkili olmuştur. Ebü'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbas aracılığıyla tasavvuf yoluna girmiştir. Zaman içinde geniş bir halk kitlesi tarafından seilmeye başlanmış ve yolundan gidenler artmıştır. 1165-66 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.²⁶

Şair, Abdülkâdir'e bağlı bir mürit olduğunu, şeyhinin himmetiyle mutlu olduğunu ifade etmektedir:

*Hazreti sultân 'Abdü'l-kâdir'e kul olmuşuz
Himmetiyle pür-safâyuz Kâdirî'yüz Kâdirî (118/3)*

Şair, Kâdirî tarikatının şeyhi Abdülkâdir'in elinin tüm müritlerinin üstünde olduğunu ifade eder:

*Ehl-i tarikat eri âşık olur her biri
Cümleñün üstündedir eli Abdü'l-kâdir'in (97/6)*

7.2. İsmâil Rûmî: Tosya'ya bağlı Bansa köyünde dünyaya gelmiştir. Bağdat'ta Kâdiriyye tarikatının merkez dergâhında seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek Top-hane'de bir dergâh yaptırmıştır. İsmâil Rûmî, Kâdiriyye'nin Rûmiyye kolunun kurucusu kabul edilir. Bu nedenle pîr-i sâni olarak adlandırılmıştır. Vefatından sonra İstanbul Tophane'deki dergâhın bahçesine defnedilmiştir.²⁷

Şair; şeyhi İsmâil Rûmî'nin Anadolu'ya geldiğini, kırk sekiz tekke yaptırdığını, üç yüz halife hizmet ettiğini ve Kâdirîlik tarikatının kurucusu olduğunu ifade eder:

*Bâ-işâret Ruma teşrîfi isâbet eyledi
Kırk sekiz tekye binâ iderek himmet eyledi
Ez-kerem üç yüz halîfesine hizmet eyledi
Sâlikân-ı bî-şimârı ana hizmet eyledi
Şeyhim İsmâ'il-i Rûmî meslegidir Kâdirî (139/2)*

²⁶ Süleyman Uludağ, "Abdülkâdir-i Geylânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25.09.2024).

²⁷ Mehmet Akkuş, "İsmâil Rûmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30.09.2024).

Şair, şeyhi İsmâil Rûmî'nin İstanbul Tophane'deki dergâhta türbesi olduğunu ifade etmektedir:

*Türbesidir bur[da] ta 'yîn oldı ol Tophâne'de
Feste 'înu sırr[ı] zâhir oldı ol kâşânede
Gûyiyâ 'ankâ-yı himmetdir yatur ol lânedede
Cân[a] minnetdir Şerîfâ [hiz]met [it] ol hânede
Şeyhim İsmâ'il-i Rûmî meslegidir Kâdirî (139/2)*

7.3. İbrahim Edhem: Horasan'a bağlı Belh kentinde doğmuştur. Varlıklı bir aileye mensup olmasına rağmen günahlardan uzak durarak kendisini ibadete vermiştir. İbrâhim b. Edhem'in Bizanslılara karşı yapılan bir deniz seferi sırasında bir adada vefat ettiği bilinmektedir. Türk ve dünya edebiyatında İbrahim b. Edhem'le ilgili kitaplar yazılmıştır.²⁸

Şair, İbrâhim Edhem'in dünya nimetlerini elinin tersiyle itmesini aşağıdaki beyitte telmih eder:

*Fenâsın anlayup ez-dil meger terk ide dünyâyı
Zuhûr itdi bu hâlet fi'l-hakîka İbni Edhem'de (22/2)*

8. Diğer Dinî Mefhumlar

8.1. Kıyamet: Kıyamet, insanların öldükten sonra diriltilerek Allah'ın huzuruna çıkarılacağı ve hayattayken yaptıklarının hesabını vereceği gündür.²⁹

*Kıyâmetde hesâbun var maâz 'allah 'azâbun var
Ne fıkır-i ictinâbun var meger haşre inanmazsın (103/3)*

8.2. Cennet ve Cehennem: Müslümanlıkta insanlar yaptıklarından dolayı ödüllendirilmek için cennete, cezalandırılmak için de cehenneme gidecektir.³⁰ Şair, feyz ile cennete kavuşmak istediğini belirtmektedir:

*Visâl-i cennete pâkîze rehber halka-yı tevhîd
Kemâl-i vuslata feyzile hem-ser halka-yı tevhîd (19/1)*

²⁸ Reşat Öngören, "İbrahim Edhem", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23.09.2024).

²⁹ Şakir Kocabaş, "Kur'an ve Hadislerde Kıyamet Günü /Araştırma Notları", *Dîvân* 6/11 (2001-2), 130.

³⁰ Hasan Hüseyin Tunçbilek, "İslâm Düşüncesinde Cehennem ve Cehennem Azabının Ebediyeti ve Fenası Problemi", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/1 (Ocak-Haziran 2006), 15.

8.3. Namaz, Salât: İslâm'ın beş şartından olan namaz, Ramazan ayında her gece kılınan teravih namazıyla eserde yer almaktadır:

*Giceler tervîha vü tesbîh ile
Deger Mevlâ idelim tasrih ile
Bu dil-i nâ-şâdımız tefrîh ile
Geldi yâ Rabbe'ş-şükür şehri's-siyâm (89/5)*

8.4. Hac: Hac ibadetinin mefhumlarından olan tavaf, 74. sırada bulunan gazelin redifi olarak kullanılmıştır. Şeytan, Hz. Âdem'e tavaf etmeyerek isyan etmiştir.³¹ Şair, bu olayı işaret ederek, Hz. Âdem'e eğri bakma, tavaf et der:

*Âdeme sen egri bakma her zamân eyle tavâf
Dahî şeytân gibi olma eyle sen anı tavâf (74/1)*

8.5. Şeytan: Şeytan, insanları doğru yoldan saptırmak için kendisine Allah tarafından kıyamete kadar mühlet verilen ve ateşten yaratılan melektir. Şeytana uyup doğru yoldan sapan insanların yeri cehennemdir.³² Şair, Allah'ın varlığını ve birliğini ifade eden “lâ ilâhe illallah” sözünün şeytanı kovduğunu ifade etmektedir:

*İtmâm ider îmânı
Matrûd ider şeytânı
Esmâların sultânı
Lâ ilâhe illâ'llah (114/6)*

8.6. Günah: Allah'ın emir ve yasaklarına uygun olmayan davranışlar günah olarak kabul edilir.³³ Şair nefsinde uyup günah işlediğini, bu yüzden kendi sonu ile ilgili endişesini dile getirmektedir:

*Nefsime uydum
Çok günâh itdim
Mücrim kul oldum
Hâlim nic'olur (28/6)*

8.7. Müslüman, Mümin, Ümmet: Kur'ân-ı Kerîm'de insanlar; Allah'a inanan ve İslâmi-

31 Mustafa Öztürk, “İblis'in Trajik Hikayesi -Allah, Şeytan, İnsan ve Kötülüğe Dair-”, Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/1 (Ocak-Haziran 2005), 41.

32 Öztürk, “İblis'in Trajik Hikayesi -Allah, Şeytan, İnsan ve Kötülüğe Dair”, 40-43.

33 Vecihi Sönmez, “İslâm İnancında Günah Kavramı”, Journal Of İslâmic Research 28(1) (2017), 44.

yet'i kabul edip Müslüman olmuş kişiler ve inanmayanlar olarak ikiye ayrılır. Allah'a inananlara mümin adı verilir.³⁴ Müminlerin kurtuluşu ve tüm mahlukların rahatı "lâ ilâhe illallah" sözüne bağlıdır:

*Mü'minlerin salâhı
Her mahlûkun felâhı
Cennetin hod miftâhı
Lâ ilâhe illâ'llah (114/3)*

8.8. Münkîr: Peygamberin din adına tebliğ ettiği bilgileri onaylamayan ve kabul etmeyen kişiye münkîr denir.³⁵ Şair, Allah'ı anlatan ilmin sırrının münkîrden değil bu ilme kendini verenlerden sorulması gerektiğini belirtir:

*Bu etvârı sakın esrâr-ı münkîrden su'âl itme
Yegâne pîr-i perver tâlib-i 'irfân olandan sor (33/4)*

Sonuç

Şerif Ali Kâdirî; 18. yüzyılda, İstanbul Tophane'de bulunan Kâdirî dergâhında yetişmiş, tarikatı burada öğrenmiş ve Kâdirîlik icazeti almıştır. Daha sonra doğduğu kent olan Girit'in Kandıye kentinde, Kâdirîlik tarikatının bir dergâhını kurmuş ve burada şeyhlik yapmıştır. Bu nedenle şiirleri, dinî-tasavvufî özellikler taşımaktadır. Şairin şimdiye kadar tespit edebildiğimiz tek eseri *Dîvân'*ıdır.

Çalışmamızda; el yazması eski harfli metin, yeni harflere aktarılarak içindeki şiirler, nazım şekilleri, vezinler, kafiye ve redifler, muhtevası bakımından incelenmiştir. Şairin mahlası ve şiirlerinin muhtevası hasebiyle dinî-tasavvufî öğeler üzerinde durulmuştur.

Yapılan incelemeler sonucunda şairin mutasavvıf şairler olan Yûnus Emre ve Niyazî-i Mısırî'den etkilendiği görülmüştür. Eserdeki şiirlerde Yûnus Emre'nin ve Niyazî-i Mısırî'nin kullandığı redifler ortaklık göstermektedir. Şiirlerin içeriklerinde de benzerliklere rastlanmıştır. Şair, mutasavvıf olması nedeniyle şiirlerinde dinî-tasavvufî unsurları ustalıkla kullanmıştır. Şiirlerinin tamamına yakınında dinî-tasavvufî unsurları kullandığı söylenebilir.

Yaşadığı yüzyılın da etkisiyle şair, halkın anlayacağı bir dil kullanmıştır. Arapça, Farsça tamlamaları Türkçe söyleyişe uygun olarak yazmıştır. Tamlamalarda Osmanlı Türkçesinde yazılmayan terkip î'sinin yazıldığı görülür. Şairin Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerinden olan

34 Ökkaş Üzümcü, Ahmet Abay, "Mümin ve Münafık Açısından Emr-i Bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l-Münker", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Haziran 2018), 31.

35 Mustafa Sinanoğlu, "Küfür", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23.09.2024).

gerindium eklerini başarı ile kullandığı görülmektedir.

Şair, vezne uyum sağlaması için Arapça kelimeleri Türkçe söyleyişe uygun olarak kullanmıştır. Vezne uyum sağlaması için Türkçe kelimeler birleştirilerek söylenmiştir.

Eserdeki şiirler, nazım şekilleri, vezin ve kafiye açısından incelendiğinde birkaç yer dışında şairin bu konularda yetkin olduğu görülmektedir.

Yapılan bu çalışmanın sonucunda, Şerîf Ali Kâdirî'nin şahsiyeti ve eseri ile Türk edebiyatına katkıda bulunduğu, söz konusu eserin divan edebiyatının dinî-tasavvufî eserleri kapsamında değerlendirilebileceği ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar

Acılûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfu'l-Hafâ*, nşr. Ahmed el-Kalâş. II Cilt. Beyrut, 1985.

Ağırakça, Ahmet. “Kaynaklar Işığında İsra ve Miraç Olayı”. *Artuklu Akademi Dergisi*, 1-2 (2014), 1-30.

Akkuş, Mehmet. “İsmâil Rûmî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30.09.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ismail-rumi>

Aslan, Mustafa. “18. Yüzyıl Olaylarında Düşülmüş Tarihler”. *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi* 4/8 (2018), 144-187. DOI Number: 10.28981/hikmet.409193.

Aydın, Abdullah. Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmet Efendi ve Dîvânı. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Basım, 2004.

Aydın, Abdullah. *Câhidî Dîvânı*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2013.

Aydın, Abdullah. “Klasik Türk Edebiyatında Divana İsim Verme”, *Ekev Akademi Dergisi* 59 (Bahar 2014), 45-59.

Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Kitab'üz-Zühed*, çev. Enbiya Yıldırım, 1. C. İstanbul: Semerkand Yay., 2010.

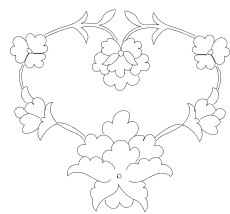
Birişik, Abdülhamit. “Kur’ân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22.09.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran#1>

Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.

Erdem, V. & Turan S. “Şerif Ali'nin Mecmua-i Gazeliyatı'nda Yer Alan Nutukları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35 (2019). 53-83.

Erdoğan, Kenan. *Niyâzî-i Mısırî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.

- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Kâdirî, Şerif Ali. *Mecmûa-i Gazeliyat*. İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 430.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. Ankara: TDV Yay., 2009.
- Kocabaş, Şakir “Kur’ân ve Hadislerde Kıyamet Günü /Araştırma Notları “, Dîvân 6/11 (2001/ 2), 130.
- Kur'an Meali*. Erişim 20.12.2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Önal, Recep. “İslâm Kelamı’nda Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi 2/2 (2013), 151-178.
- Öngören, Reşat. “İbrahim Edhem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23.09.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-b-edhem#1>
- Öztürk, Mustafa. “İblis’in Trajik Hikayesi -Allah, Şeytan, İnsan ve Kötülüğe Dair”, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/1 (Ocak-Haziran 2005), 1-39.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Küfür”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23.09.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kufur>
- Sönmez, Vecihi. “İslâm İnancında Günah Kavramı”, *Journal Of Islamic Research* 28(1) (2017), 42-66.
- Şimşek, Selami. *Dünden Bugüne Girit’te Türk Tasavvuf Kültürü*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Divânı*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 1991.
- Tunçbilek, Hasan Hüseyin. “İslâm Düşüncesinde Cehennem ve Cehennem Azabının Ebediyeti ve Fena-sı Problemi”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/1 (Ocak-Haziran 2006), 15-33.
- Turan, Ayfer. Şerif Ali Kâdirî Dîvânı (Metin- İnceleme). Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorgu-SonucYeni.jsp>
- Turan, Fikret. “Elyazması Mecmualarda Gündelik Hayat, Güncel Sorunlar ve Günlük Dil: 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Mahallileşmenin Kapsamı”. *FSM İlmi Araştırmalar ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2 Güz, (2013), 343-365.
- Uludağ, Süleyman. “Âl-i Abâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23.09.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/al-i-aba>
- Uludağ, Süleyman. “Abdülkâdir-i Geylânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25.09.2024.
- Üzümcü, Ökkaş. & Abay, Ahmet. “Mümin ve Münafık Açısından Emr-i Bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l-Münker”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Haziran 2018) 19-48.
- Yıldırım, Ali. “Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım” Hadis-i Kudûsinin Klasik Şiire Yansımaları”, *ESTAD*, 1/1 (Ağustos 2018), 154-168.

Seyyid Hasan Hasib'in Maktel-i İmam Hüseyin'i

Seyyid Hasan Hasib's Maktel-i İmam Hüseyin

Habib Erdem

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Doktora Öğrencisi

habiberdem60@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5981-3642>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received Date: 03.11.2024

Kabul Tarihi/Accepted Date: 20.11.2024

Sayfa/Page: 277-292

Atıf/Citation: Erdem, Habib. "Seyyid Hasan Hasib'in Maktel-i İmam Hüseyin'i". *Klasik Divan Dil, Kültür ve Edebiyat Dergisi* 1/2 (2024), 277-292.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Seyyid Hasan Hasib'in Maktel-i İmam Hüseyin'i

Seyyid Hasan Hasib's Maktel-i İmam Hüseyin

Habib Erdem

Özet

Konusunu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinden alan eserler, eski Türk edebiyatında fazla bulunmaktadır. Maktel-i Hüseyin, Maktel-i İmam Hüseyin ve Kerbela Vak'ası gibi isimler alan bu eserler, Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Eski Türk edebiyatı müellifleri bu konuya ilgi göstermiştir. Çalışmada, bu eserlerden biri olan Seyyid Hasan Hasib'in Maktel-i İmam Hüseyin adlı eseri hakkında bilgi verilmiştir. Eser, ulaşılabildiği kadarıyla tek nüshadır ve Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı Süleymaniye Kütüphanesinde Kerbela Vak'ası adıyla kayıtlıdır. Çalışma; Giriş, Seyyid Hasan Hasib, Maktel-i İmam Hüseyin ve Sonuç olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde maktellerin konusuna, şekline ve eski Türk edebiyatındaki önemli maktellere kısaca değinilmiştir. Seyyid Hasan Hasib bölümünde Hasan Hasib'in hayatı ve eserleriyle ilgili ulaşılan bilgilere yer verilmiştir. Maktel-i İmam Hüseyin bölümünde eserin nüsha tavsifine yer verilmiştir. Büyük çoğunluğu nesir olan ve olaya dayalı bir düzlemde oluşturulan eserin mekân, zaman, olay örgüsü, kişiler, anlatıcı ve bakış açısı gibi yapı unsurları üzerinde durulmuştur. Yine bu bağlamda eserin olay örgüsü çıkarılmış, dil ve anlatımına değinilmiştir. Eserin ilk ve son varaklarının transkripsiyonu yapılmıştır. Transkripsiyonlu varakların görüntülerine de çalışmanın bu bölümünde yer verilmiştir. Sonuç bölümünde eserle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maktel, Kerbela, Edebiyat, Seyyid Hasan Hasib, Hz. Hüseyin.

Abstract

Classical Turkish literature in this event is evident from the large number of texts written on the subject. These works, which have names such as Maktel-i Hüseyin, Maktel-i İmam Hüseyin and Kerbela Vak'ası, have an important place in Turkish literature. The authors of old Turkish literature have shown interest in this subject. This study examines one such work: Seyyid Hasan Hasib's Maktel-i İmam Hüseyin. The only extant copy, cataloged as Kerbela Vak'ası, is housed in the Süleymaniye Library under the Presidency of the Manuscripts Institution. Although the library lists the work as Kerbela Vak'ası, the title on the manuscript is written as Maktel-i İmam Hüseyin. The study is divided into four sections: introduction, Seyyid Hasan Hasib, Maktel-i İmam Hüseyin, and conclusion. In the introduction, the genre of maktel, its structure, and significant examples from Classical Turkish literature are briefly discussed. The second section provides biographical information on Seyyid Hasan Hasib and his works. In the third section, the structure of Maktel-i İmam Hüseyin is described. This predominantly prose work is built on an event-based structure and explores key narrative elements such as setting, time, plot, characters, narrator, and point of view. The plot is analyzed, and the language and narrative style of the text are discussed. The first and last pages of the manuscript are transcribed, with images of the transcribed pages included in this section. In the conclusion, general evaluations are made, and various inferences about the work are presented.

Keywords: Maktel, Karbala, Literature, Seyyid Hasan Hasib, Hz. Hüseyin.

Giriş

Arapça kökenli olan maktel, sözcük anlamı itibarıyla savaş yeri, öldürme yeri, tehlike gibi anlamlara gelmektedir.¹ Bunların dışında öldürülme zamanı, vahşice öldürme, ölümlere sebep olan büyük savaş gibi anlamları da karşılamaktadır.² Eski Türk edebiyatında ise Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini işleyen Türkçe ve Farsça eserlere Maktel-i Hüseyin, Maktel-i İmam Hüseyin gibi isimler verilmektedir. Bu isimlendirmelerin dışında Kerbela olayını anlatan eserlere bir diğer isim olarak da Kerbela Vak'ası denilmektedir. Bu eserler aslında bir mersiye türüdür. Kaybedilen bir varlığın arkasından duyulan hüznün dile getirildiği mersiye türünde, Hz. Hüseyin'in öldürülmesi başlıklı mersiyeler, çokça işlenmiş olması nedeniyle bağımsızlaşmış ve dinî içerikli bir tür biçimine bürünmüştür.³ 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Bağdat'ın güneybatısında yer alan Kerbela'da yaşanan bu elim hadiseyle ilgili olarak eski Türk edebiyatında önemli eserler verilmiştir. O günden bu güne İslâmî dönem edebiyatlarının başat konularından biri durumuna gelen bu olay; eski Türk edebiyatında, âşık edebiyatında, dinî-tasavvufî edebiyatın özellikle Alevî-Bektaşî kolunda vazgeçilmez bir başlık konumundadır. Türk edebiyatında Kastamonulu Şâzî'nin *Dâstân-ı Maktel-i İmam Hüseyin*'i (1361-62) kesin olmamakla beraber bu eserlerin ilk olanlarındandır. Bu eserin dışında eski Türk edebiyatında yazılan diğer önemli maktellerin bazıları şunlardır: Nûreddin Efendi'nin *Vak'a-i Kerbelâ*'sı, Kemterî İbrâhim'in *Maktel-i İmam Hüseyin*'i, Sâfî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i, Yahya b. Bahşî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i, Bekâyî Kâtib-zâde Dârendevî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i, Lâmiî Çelebi'nin *Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl*'u, Şevkî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i ve Zaifi'nin *Maktel-i Hüseyin*'i. Diğer yandan Fuzûlî'nin kaleme aldığı *Hadikatü's-Sü'edâ* adlı eser bu türün en önde gelenidir. Çağatay sahasında ise Ali Şîr Nevâî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i önemli bir eserdir. Yazma eser kütüphanelerinde müellifi belli olmayan birçok Maktel-i Hüseyin bulunmaktadır.⁴

1. Seyyid Hasan Hasib

Seyyid Hasan Hasib'in hayatı hakkındaki bilgiler çok kısıtlıdır. Taratılan edebiyat tarihlerinde kendisiyle ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Doğum ve ölüm tarihi net olarak bilinmemektedir. Eserin istinsah tarihi M.1840-1841 olduğuna göre bu tarihten sonra vefat etmiş olduğu düşünülmektedir. Eserin içeriğinden görüldüğü kadarıyla Şumnulu Ahmed Zarifi Efendi'nin öğrencisi olduğu anlaşılmaktadır. Ahmet Zarifi'nin hattat olduğu ve talebelerinin ise Ahmet Refik, Şumnulu Şaban, Ahmed Fuad olduğu bilgisi mevcuttur.⁵

1 Mehmet Kanar, “*Kanar Arapça-Türkçe Sözlük*”, (İstanbul: 1. Baskı, Say Yayınları, 2009), 1649.

2 Şeyma Güngör, “Maktel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/455.

3 Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebî Türler ve Tarzlar* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2007), 136.

4 Sibel Özil, Maktel-i Hüseyinler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi, *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi* 83 (2017), 32.

5 Süheyl Ünver, Şumnu'da Türk Hattatları ve Eserleri, Ankara Türk Tarih Kurumu, “*Quatrieme Congres International Des Etudes Du Sud-Est Europeen*”, (1979), 33.

2. Maktel-i İmam Hüseyin

2.1. Nüsha Tavsifi

Eser *Kerbela Vak'ası* ismiyle Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonunda 04724 künye numarasıyla kayıtlıdır. Toplam 148 varak olan eserin başında kırmızı yazıyla *Maktel-i İmam Hüseyin* yazılıdır. Nesih hattıyla yazılan bu eserin her sayfasında 13 satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi ise H.1256/M.1840-1841 olarak gözükmektedir.⁶ Eser, çoğunlukla mensurdur fakat özellikle duygusallığın arttığı ayrılık ve ölüm sahnelerinde manzum kısımlar da bulunmaktadır. Eserin başka bir nüshasına ulaşamamıştır. Eserden birkaç cümleyle bahseden araştırmacılar da vardır. Müslüm Yılmaz, Kerbela hadisesi üzerine hazırladığı tezde bu esere de değinmiştir. Müslüm Yılmaz'ın eserle ilgili verdiği bilgiler, kütüphane kayıt bilgilerinden öteye gitmemektedir.⁷ Eserden bahseden bir başka araştırmacı ise Ünal Kılıç'tır. 2010 yılında Sivas'ta düzenlenen bir sempozyumda sunduğu bildirisinde bu esere atıf yapan Kılıç, eserin müstensihisi olarak Abdüsselâmzâde Ahmet ismini vermiştir.⁸ Eser, detaylı incelendiğinde Abdüsselâmzâde'nin eserin müstensihisi değil temellük kaydındaki isim yani eserin sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Müstensihinin ise Seyyid Hasan Hasib olduğu eserin sonundaki şu ifadeden görülmektedir: "...ketebühü'l-hakîr el-fakîr es-Seyyid Hasan Hasib..." Ayrıca, eserin Abdüsselâmzâde'nin ölümünden sonra başka bir kişiye geçtiği bilgisi yine eserin sonunda mevcuttur.

2.2. Eserin Yapı Unsurları

Olaya dayalı metinler incelenirken, metnin kendi iç dinamiklerine göre hareket edilmesi gerekir. Bu iç dinamikler, metinde bizi doğrudan doğruya yapıyı oluşturan unsurlara götürmektedir. Nesir şeklindeki metinlerin temel yapı unsurları şunlardır: Olay örgüsü/vak'a, kişiler (şahıs kadrosu), zaman, mekân, anlatıcı ve bakış açısı.⁹

2.2.1. Olay Örgüsü/Vak'a

Olay örgüsü bir edebî eserde aktarılan hadise veya hadiseler zinciridir. Bir başka ifadeyle olay örgüsü; herhangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbiriyle ilgilenmek mecburiyetinde

6 Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (YEK), "Yazma Eserler Başkanlığı" (Erişim 10.01.2024).

7 Müslüm Yılmaz, *Klasik Türk Edebiyatında Kerbela Hadisesi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 575.

8 Ünal Kılıç, "Kerbela Vakası", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela Sempozyumu Bildirileri*, ed. Alim Yıldız, (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010), 1-31.

9 Yavuz Selim Bayburtlu, Metin Yapılarının İnceleme ve Eleştirmedeki Önemi, *Kesit Akademi Dergisi* 5/8 (Mart 2019), 187-189.

*kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin tezahürüdür.*¹⁰ Eserde olay örgüsü çok geniş tutulmuştur. Bu örgüler; Kerbela hadisesi öncesi, hadise anı ve sonrası şeklinde bir bütün oluşturmaktadır. Klasik tahkiye üslubuyla yazılan ve başlarda Hz. Peygamber'in Hicreti, Mekke'yi fethi, Kâbe'yi putlardan temizlemesi, insanları İslâm'a davet etmesi gibi konulardan bahseden eser; Hz. Ömer'in ebedî âlemden gelip Yezîd'i öldürmesi, Zeynel Âbidîn'in ölümü, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber vasıtasıyla Allah'tan kendi istemediği sürece Azrâil'in canını almaması için dilekte bulunmasıyla sona ermektedir. Çıkarabildiğimiz kadarıyla eserin bütünündeki olay örgüsü şu şekildedir:

- Hz. Peygamber'in Mekke'yi fethi ve İslâm adına orada yaptıkları [2b].
- Hz. Peygamber'in Medine'ye mutlu şekilde geri dönmesi [2b].
- Ebu Süfyân'ın Medine'ye Hz. Peygamber'in yanına gelmesi, malı-mülkü bırakıp ibadetle meşgul olması [3b].
- Ebu Süfyân'nın oğlu Muâviye'nin Medine'ye babasının yanına gelmesi [4a].
- Hz. Peygamber'in bekâr olan Muâviye'yi evlenmeye teşvik etmesi ve Muâviye'nin evlenmek istememesi [4b].
- Ticaretten dönen Muâviye'yi ashaptan birkaç kişinin Medine'nin yakınlarındaki bağ ve bahçelere gezintiye çıkardığı sırada bir akrebin Muâviye'yi sokarak zehirlmesi [5b].
- Muâviye'nin yarasına derman bulunmazken elinde asası olan birinin o anda gelip bu zehrin ancak Muâviye'nin evlenmesi sonucu vücudundan çıkacağını söylemesi, aksi takdirde Muâviye'nin öleceğini bildirmesi [6b].
- Muâviye'nin akrebin zehrinin çıkması için birlikte olduğu ve sonradan nikâh kıydığı kadından bir oğlunun dünyaya gelmesi ve adının Yezîd konması [7b].
- Hz. Peygamber'in Muâviye ve oğlu Yezîd'i, Hâlid bin Velîd'le birlikte Şam'a göndermesi [8b].
- Ebû Bekir oğlu Muhammed'in Mervân tarafından tertip edilen bir mektupla Mısır'a nafaka için gönderilmesi ve Ebû Bekir oğlu Muhammed'in yolda Hz. Ali'ye denk gelmesiyle bu mektubun sahte olduğunun anlaşılması [11a].
- Hz. Osman'ın Mervân'ın adamlarınca şehit edilmesi ve Mervân'ın bu suçu Hz. Ali'nin üzerine atması [12a-12b].
- Hz. Osman taraftarlarının Hz. Ali'den intikam almaya çalışmaları, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de içinde bulunduğu Hz. Ali taraftarlarıyla Hz. Osman taraftarlarının çok çetin bir

10 Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* (Ankara: Birlik Yayınları, 1984), 12-44.

savaşa girmeleri, Muâviye'nin de bu savaşta ölmesi [14a-14b].

- Mervân'ın Şam'a giderek Yezîd'e babasının öldüğünü söylemesi ve Hz. Ali'yi çıkan olaylardan sorumlu göstermesi [15a].
- Yezîd ve taraftarlarının intikam için Medine'ye gelmesi ve Hz. Ali karşısında mağlup olarak geri Şam'a dönmeleri [16a].
- Hz. Ali'nin ailesiyle birlikte Kûfe'ye gelmesi, burada dört yıl kalması [17a].
- İbn Mülcem'in (Abdurrahman) Hz. Hüseyin'den gerçek babasının Hz. Ali olmadığını öğrenmesi ve içindeki kinle Hz. Ali'den uzaklaşıp Yezîd'in safına geçmesi [19b].
- İbn Mülcem'in Hz. Ali'yi öldürmesi [27a].
- Hz. Hasan'ın halife olması [28b].
- Yezîd'in Hz. Ebû Bekir'in kızı Âişe evlenmek istemesi ve ret cevabı alması [29b].
- Hz. Hasan'ın Kûfe'den Medine'ye gelmesi [30b].
- Mervân ve Yezîd'in yönlendirmeleriyle Hz. Hasan'ın bir rivayete göre Salika ve bir rivayete göre ise de Esma adında bir kadın tarafından zehir verilerek öldürülmesi [32a].
- Yezîd'in hilafetini ilan etmesi sonrasında yöneticileri vasıtasıyla halka türlü zulümler etmesi [33b].
- Olanları duyan Hz. Hüseyin'in Mekke'ye gelmesi [34a].
- Kûfe'de Hz. Ali'yi destekleyen yetmiş iki sahabenin Yezîd'e karşı birlikte mücadele etmek için Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet etmeleri [36a].
- Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye gitmek için yola çıkması [43a].
- Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye yaklaştığı haberini alan Kûfe emiri Menzur İbn-i Numân'ın bu haberi Şam'a (Yezîd'e) bildirmesi [44a].
- Yezîd'in Abdullah İbn-i Ziyat'a mektup yazarak Hz. Hüseyin ve yakınlarının öldürülmesini istemesi [45b].
- Abdullah İbn-i Ziyat'ın tebdil-i kıyafetle Hz. Hüseyin'den önce Kûfe'ye gelmesi, burada bulunan Hz. Hüseyin taraftarı yetmiş iki kişiyi ve Hz. Hüseyin'in amcasının oğlu Müslim'i kendi oğlu olan Abit'e öldürtmesi [53b].
- Müslim'in oğulları İbrâhim ve Muhammed'in Hâricîler tarafından öldürülmesi [58a].

- Kûfe'ye doğru yolda olan Hz. Hüseyin'in yolda Ab-ı siyah (Karasu) adında birinin yanında dinlenmesi ve o anda Zahir adlı birinin oraya gelerek Müslim'in oğullarının öldürüldüğünü Hz. Hüseyin'e söylemesi [59a].
- Yezîd'in Kerbela'da bulunan Hz. Hüseyin'i öldürmesi için Ömer Nash adlı bir kişiyi görevlendirmesi [64a].
- Yezîd'in adamı Ömer Nash ile Hz. Hüseyin'in elçileri olan Muhammet Bin Mikdar ve Zahir arasında her iki tarafın anlaşması amacıyla görüşmeler yapılması ama bu görüşmelerin sonuçsuz kalması [65b-66a].
- Hz. Hüseyin ve taraftarlarına Yezîd tarafından suyun yasaklanması [66b].
- Yezîd'in adamları Ömer Nash ve maiyetindeki seksen bin asker ile Hz. Hüseyin'in kardeşi Abbas ve maiyetindeki eserde yazarın '*pehlivan*' olarak nitelediği askerler arasında çetin savaşların yaşanması[71b].
- Hz. Hüseyin'in oğlu Kasım'ın öldürülmesi [85a].
- Hem Kasım'ın intikamını almak hem de Hâricîleri yok etmek için onlarla mücadeleye giren Dücâne oğlu Abdullah, Avn İbn-i Ali, Ebû Bekir İbn-i Ali gibi birçok kişinin Hâricîlerden Ömer Nahs ve Ömer Nahs'ın adamları tarafından katledilmesi [87b].
- Ebû Bekir İbn-i Ali'nin Hâricîlerce öldürülmesi [91b].
- Abbas bin Ali'nin cenk meydanına giderek Hâricîlere, Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin kavmine yaptıkları bu zulümden dönmeleri için telkinde bulunması, aile fertleri ve çocuklar için su istemesi ama isteklerinin gerçekleşmemesi [92a].
- Abbas bin Ali'nin aile fertleri ve çocuklar için Hâricîlerin tuttuğu çeşmeye su almaya gitmesiyle yirmi bin Hâricînin Abbas'a saldırması ve Abbas'ın içlerinden seksen iki kişiyi öldürmesi ama sonuçta Hâricîlerce hunharca katledilmesi [94b].
- Hz. Hüseyin'in susuzluktan ölmek üzere olan henüz beş yaşındaki oğlu İbrâhim'i alıp cenk meydanına giderek İbrâhim için su istemesi ve Hâricîlerin İbrâhim'i öldürmeleri [100a].
- Hz. Hüseyin'in atının Medine şehrine gitmesi ve başta Bilâl-i Habeşî olmak üzere Medinelilerin Hz. Hüseyin'in şehit edildiğini atın boş gelmesinden anlamaları [104a].
- Hz. Hüseyin'in Hâricîlerle savaşması ve Şimr adında biri tarafından vahşice katledilmesi [105b-106a].
- Başta Ömer Nahs olmak üzere birçok Hâricînin, Hz. Hüseyin'in geride kalan akrabalarına zarar vermeleri ve mallarını yağmalamaları [106b-107a].

- Kerbela yakınlarında bulunan bir kalenin kavmi tarafından Hz. Hüseyin (vücudunun bir bölümü) ve diğer katledilenlerin defnedilmesi [112b].
- Hz. Hüseyin'in aile fertlerinden Şehr-i Bânû (eşi), Ümmügülsüm (kız kardeşi), Zeynep (kız kardeşi) ve Rukıyye'nin (kızı) Ömer Nahs'ın adamları tarafından ayakları yalın ve başları açık bir şekilde Kûfe'ye getirilmeleri [114a].
- Hz. Hüseyin'in gövdesinden ayrılan başının önce Şimr'in evine getirilmesi, sonra ise Kûfe'deki Ömer Nahs'a götürülmesi [114b].
- Mübarek başın, Kûfe'de Ömer Nahs'a teslim edilmeden önce bir Ruhban tarafından mübarek başın üstünde meleklerin olduğunun fark edilmesi [117b].
- Hz. Hüseyin'in mübarek başının Ruhban tarafından altın karşılığı geçici süreliğine Ömer Nahs'dan talep edilmesi ve mübarek başın Ruhban'a verilmesi [118a].
- Ruhban'ın evine başta Hz. Peygamber olmak üzere birçok peygamberle birlikte dört halifenin gelmesi ve Hz. Hüseyin için ağlamaları [119a].
- Ruhban'ın bu durumu görünce bayılması [119b].
- Ruhban kendine geldiğinde ise Hz. Hüseyin'in mübarek başına varıp sen ne izzetli kişisin ki bunca Peygamber yanına geldi diye sorması üzerine Hz. Hüseyin'in kim olduğunu ve olanları Ruhban'a anlatması ve Ruhban'ın Müslüman olması [120b].
- Mübarek başın Ömer Nahs tarafından Ruhban'dan alınıp Musul şehrine getirilmesi [121a].
- Ömer Nahs ve Şimr'in Hz. Hüseyin'in mübarek başını alıp Halep'e gelmeleri fakat burada çoğunlukta olan Sünnilerin tepkilerinden ötürü şehre girememeleri [124b].
- Ömer Nahs ve Şimr'in Hz. Hüseyin'in mübarek başı ve geride kalan aile fertleriyle birlikte Şam'a (eserde Dımaşk geçer) gelmeleri ve mübarek başı Yezîd'e teslim etmeleri [125a].
- Hz. Hüseyin'in ölümüne üzülen ve sonradan Müslüman olan Abdüşşems adındaki birinin Yezîd'i bu yaptığı kötülükten dolayı kınaması ve bunun üzerine Yezîd tarafından öldürülmesi [132a].
- Yezîd'in Hz. Hüseyin'e ve aile fertlerine yaptığı zulmü öğrenen ve sonradan Müslüman olan bir Yahudi'nin, Yezîd'e bu yaptıklarının yanlış olduğunu ve ahirette Hz. Peygamber'in yüzüne nasıl bakacağını söylemesi üzerine Yezîd tarafından öldürülmesi [136a].
- Şam halkından Yezîd'e gelen yoğun tepkiler sebebiyle Yezîd'in bu durumu hafifletmek amacıyla, Hz. Hüseyin'in aile efradına yakınlık göstermesi ve onlara altın teklif etmesi üzerine Ayşe Hatun'un Yezîd'den şu üç istekte bulunması; Zeynel Âbidîn'in öldürülmemesi, ertesi

gün (cuma günü) hutbeye Zeynel Âbidîn'in çıkması ve kendilerine Medine'ye gitmeleri için izin verilmesi [139b].

- Zeynel Âbidîn'in hutbede olan biteni cemaate anlatması üzerine cemaatin Yezîd'e tepki göstermesi ve Yezîd'in camiden sarayına kaçıp sığınması [143a].
- Şam şehrinin yağmur tufanına tutulması [143a].
- Yezîd'in bu sıkıntılı durumdan nasıl çıkılacağını Mervân'a sorması ve Mervân'ın da Hz. Hüseyin'in aile fertlerinin Medine'ye gitmeleri için serbest bırakılmalarıyla bu sıkıntının giderileceğini söylemesi [143b].
- Medine yoluna çıkmadan önce Şehr-i Bânû ve Ümmügülsüm hatunların vefat etmeleri [144b].
- Medine'ye doğru gidilirken Kerbela'ya Hz. Hüseyin'in mübarek başının defnedilmesi [144b].
- Hz. Ömer'in Yezîd'i öldürmesi ve tahta Mervân'ın geçmesi [146a].
- Zeynel Âbidîn'in ölümü [146b].
- Hz. Ömer'in Hz. Peygamber vasıtasıyla Allah'tan kendi istemediği sürece Azrâil'in canını almaması için istekte bulunması [147b].

2.2.2. Kişiler (Şahıs Kadrosu)

*Kişiler; hikâye, roman ve tiyatro gibi anlatılan/sahnelenen edebî metinlerde olayları var eden ve yaşayan insan veya insan hüviyetine büründürülmüş varlıklardır.*¹¹ Eserin uzunluğundan dolayı eserdeki kişi sayısı oldukça fazladır. Eserde başkişiler olarak görülen isimler şunlardır: Hz. Hüseyin, Yezîd bin Muâviye, Mervân, Ömer Nash, Şimr ve Zeynel Âbidîn. Başkişilerden Hz. Hüseyin, eser boyunca olayların suhulete ermesi ve kan dökülmemesi için çaba göstermesiyle ön plana çıkarken Yezîd, bu durumun tam tersine hırs ve kinle davranmaktadır. Hilafetin kendisinde olduğu iddiasıyla maiyetindeki adamlarla birlikte Hz. Hüseyin ve taraftarlarına sürekli zarar vermektedir. Mervân, Yezîd'in en büyük yardımcısıdır ve Hz. Hüseyin'e yapılan birçok kötülüğün fikir babasıdır. Ömer Nahr ise Yezîd'in en eli kanlı adamlarındandır. Kerbela'da Hz. Hüseyin taraftarlarından birçok kişiyi katletmiştir. Şimr, Kerbela'da Hz. Hüseyin'i vahşice öldüren ve kellesini gövdesinden ayıracak kadar gözü dönmüş olan kişidir. Zeynel Âbidîn, Hz. Hüseyin'in hayatta kalan tek erkek evladıdır. Babasının katlinden sonra Şam'da cuma hutbesine çıkıp yaşanan elim hadiseyi insanlara duyurmuştur.

11 İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş-2, Hikâye-Roman-Tiyatro*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 67.

Bu sayılan başkişilerin dışında olay içerisinde önemli konumda olan diğer kişiler ise şu şekildedir: Hz. Peygamber, Muâviye, Hâlid b. Velîd, İmrân, Ebû Bekir oğlu Muhammet, Hz. Osman, İbn-i Atîk, Hz. Ali, İbn Mülcem, Ebû Bekir Sıddîk kızı Âişe, Ömer Asım, Kadı Şerh, Menzur İbn-i Numân (Kûfe Emiri), Abdullâh İbn-i Abbas (Hz. Hüseyin'in amcasının oğlu), Muhammed İbn-i Kesîr, Sâlih, Müslim İbn-i Akil (Hz. Hüseyin'in emmisinin oğlu, Hz. Hüseyin'den önce kontrol amaçlı Kûfe'ye giden kişi), İbn-i Urve (Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet eden yetmiş iki kişiden biri), Abdullah İbn-i Ziyat (Yezîd'in mektup yazarak Hz. Hüseyin'i öldürtmek istediği kişi), Abit (Ziyat'ın oğlu, Hz. Hüseyin'in amcasının oğlu Müslim'i öldüren kişi), Abdullâh (Müslim'in oğlu), Ezdak, Ebû Bekir İbn-i Ali (Hz. Hüseyin'in Hâricîlerce öldürülen kardeşi), Abbas İbn-i Ali (Hz. Hüseyin'in kardeşi), Haccâc (Hz. Hüseyin'in hizmetkârı) ve Ruhban.

2.2.3. Zaman

*Bir metnin yapısı incelerken birkaç farklı zamanla karşılaşabiliriz. Vak'a (olay) zamanı, eserde anlatılan olayların gerçekleştiği zamandır. Anlatma zamanı, anlatıcının gördüğü, duyduğu, bildiği olayı anlattığı zamandır.*¹² Eserde olay zamanının başlangıcının M. 630 yılı olduğuna varak 2b'deki şu ifadeden ulaşılmaktadır: "... iki cihan güneşi Muhammed Mustafa Aleyhisselâm Mekke'den Medine'ye hicret idüp geleli sekiz sene olmuş idi..." Olay zamanının bitişi ise Kerbela hadisesinin yaşandığı M. 680 yılı olarak söylenebilir. Bitiş zamanına M. 680 yılı olarak ulaşılmamasının sebepleri şunlardır: Birincisi, Kerbela hadisesinin hemen peşinden yaşanan birtakım olaylardan sonra eser bitmektedir; ikincisi, eserde Kerbela hadisesinden sonra tarih bilgisi olan veya tarih bilgisi çıkarabilecek herhangi bir yere rastlanılmamaktadır. Elli yıllık süredeki gelişmeleri içeren eserin anlatma zamanı ise eserin sonundaki bilgiye göre H. 1256, M. 1840-1841'dir.

2.2.4. Mekân

*Mekân; en basit tanımıyla, eserde yaşanan olayların sahnesidir.*¹³ Eserde olayların birçok yerde cereyan ettiği görülmektedir. O yerler şöyledir: Mekke, Medine, Kûfe, Dımaşk (Şam), Halep, Musul ve Kerbela. Ana mekân olarak Kerbela geçmekle birlikte Kûfe ve Şam da önemli olayların yaşandığı yerlerdir. Mekke, Medine, Halep ve Mısır diğer yerlere göre daha geri planda kalan şehirlerdir. Kerbela, Hz. Hüseyin'in katledildiği yer olmasıyla eserde en çok zikredilen yerdir. Eserde Kerbela'nın fiziki özellikleriyle ilgili tasvirlerle pek rastlanmamaktadır. Yalnız şu vardır ki Hz. Hüseyin'in aile fertlerinin Yezîd'in adamlarıyla savaşıp yaralı olarak döndüklerinde susuzluk-

¹² Bayburtlu, "Metin Yapılarının İnceleme ve Eleştirmedeki Önemi", 188.

¹³ Çetışli, *Metin Tahlillerine Giriş-2, Hikâye-Roman-Tiyatro*, 77.

tan ve oradaki tozdan ötürü ağızlarında balçık oluştuğu eserde anlatılmaktadır. Bu da Kerbela'nın daha çok toz ve toprakla örtülü bir yer, yani çöl olduğunu göstermektedir.

2.2.5. Anlatıcı ve Bakış Açısı

*Tiyatro metinleri hariç diğer anlatmaya dayalı türlerde bakış açısı ve anlatıcının etkin bir varlığından söz edilebilir. Anlatıcı; masalı, efsaneyi, hikâyeyi, romanı okuyucu/dinleyici durumundaki bizlere anlatan varlıktır. Anlatıcı eserlerin kendi iç dünyalarında olup biten her şeyi gören, bilen, duyan, idrak eden; kendisine has imkân, tercih, dil ve üslûbuyla biz okuyucu/dinleyicilere anlatan varlıktır.*¹⁴ Eserin tamamında ilahi-tanrısal bakış açısı gözükmemektedir. Anlatıcı, anlattığı olayların dışında değildir ve gözlemlerine duygularını da katmaktadır. Diyaloglara eserde çokça yer vermiştir. Savaş sahnelerinde daha çok epik ifadeleri yeğleyen anlatıcı, ayrılık ve ölüm gibi sahnelerde duygusal ifadeleri sık kullanmıştır. Fantastik unsurlarla eseri beslemiştir.

2.3. Dil ve Anlatım

Eser okuyucuya ilk etapta uzun bir hikâye izlenimi vermektedir. Dönem özelliği ve kültürel ortam olarak Arapça, Farsça kelimeler ile tamlamaların eserde bol olduğu görülmektedir. Tamlamalar genellikle kısa yapılıdır. Yine de eserin dilinin dönemindeki birçok esere göre daha sade ve akıcı olduğu söylenebilir. Eserde son derece canlı, içten, duygusal bir anlatım görülmektedir. Bu noktada dinî lirizmin eserin muhtevasından ötürü ileri bir düzeyde olduğu söylenebilir. Genellikle düşsel öğelerle desteklenen eserin birçok yerinde müstensih “*raviler şöyle rivayet ederler kim*” kalıbını kullanarak anlattığı birçok şeyi ravilere dayandırmaktadır. Öyküleyici ve betimleyici anlatımın ağır bastığı eserde, betimlemeler izlenimsel türdedir. Çoğunluğu mensur olan eserin az da olsa manzum kısımları mevcuttur. Nazım tekniği olarak zayıf olan bu bölümler o anki duygu yoğunluğuyla söylenmiş dizelerdir.

2.4. Eserin Kaynakları

Eserin 2b varacağındaki şu isimler yazarın eserini neye dayanarak oluşturduğunu vermektedir: “*Raviyân-ı ahabâr u nakilân Ebû Bekir Rezzâk-ı Said Şam u Hişâm u İsfahânî ve Şurûh-i Bağdâdî ve Ebû Tâhir-i Tûsî radiyallâhu anhum şöyle rivâyet ederler kim...*” Bu bölümün dışında varak 33a’da yer alan Lût İbn-i Muhakkak İbn-i Ma’d adlı kişi de ismi zikredilen raviler arasında yer almaktadır. Bu iki bölümün dışında yine eserin muhtelif yerlerinde ‘*raviler şöyle rivayet ederler kim*’ kalıbı gözükmemektedir ve isimleri zikrolunmayan ravilerden buralarda aktarmalar yapılmıştır.

¹⁴ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş-2, Hikâye-Roman-Tiyatro*, 79.

Yukarıda zikredilen isimlerden Ebû Tâhir-i Tûsî'nin Gazneli Mahmut'un sarayında bulunan bir hikâyeci olduğu ve Türk edebiyatındaki Veysel Karanî ile ilgili hikâyelerin pek çoğunun ona izafe edildiği bilgisi kaynaklarda bulunmaktadır.¹⁵ Eserde ismi geçen diğer raviler ile ilgili olarak ise doğru ve net bilgilere ulaşılamamıştır.

2.5. Eserin İlk ve Son Varaklarının Transkripsiyonlu Metni

İlk Varak:

Maḳtel-i İmâm Hüseyin

[1b] Çün aña levlâk gelmişdür ḥitâb ol şehîd ebrâr sultân şıfât enbiyânuñ ḥatmidür. Sultân-ı dîn evliyâya rahmeten li'l-âlemîn. Ayı iki yardı ol şadı şafâ kuru ağaç virdi semer bâ-vefâ âdem aña fahr kıldı buldı nâz hem Ḥalîlullâh oldı dil-nüvâz Mûsâ anuñla kelimullâh ola 'İsa anuñla ruḥullâh ola küfrü dünyâdan götürdi ol emîn o getürdi 'âleme imân u dîn yazğımız derdine dermân olan gönlümüzden dînle imân ola [2a] ol emînullâh şefiü'l-müznibîn ol yârenleri imâmü'l-müttakîn yâri evvel ol Ebûbekir-i şafâ kân şıdduk Yâr-ı cân-ı Muştafâ hem ikinci yâri 'Ömer'dür benâm ol emirü'l-mü'minün şâh-ı kirâm ol birisi oldı 'Oşmân-ı hayâ câmi'-i Qur'ân Şâh-ı bî-riyâ geldi dördüncü 'Ali el-murtaẓâ şâh-ı dîn aña gelüpdür hel etâ cânımıza oldı ger erkân u dîn anlar oldılar imâmü'l-müttakîn añlaruñ aşkunı her kim sıtk ile şakladıysa lâcerem imân bula kim buları birbirinden ayıra ahirette tamu odına gire ger dilersen rahmetine iresin Muştafâ yârenlerini göresin kamu ola dîne aşhâbına hem hoş raḍıyallâh degil ey pür kerem sene 1256.

Son Varak:

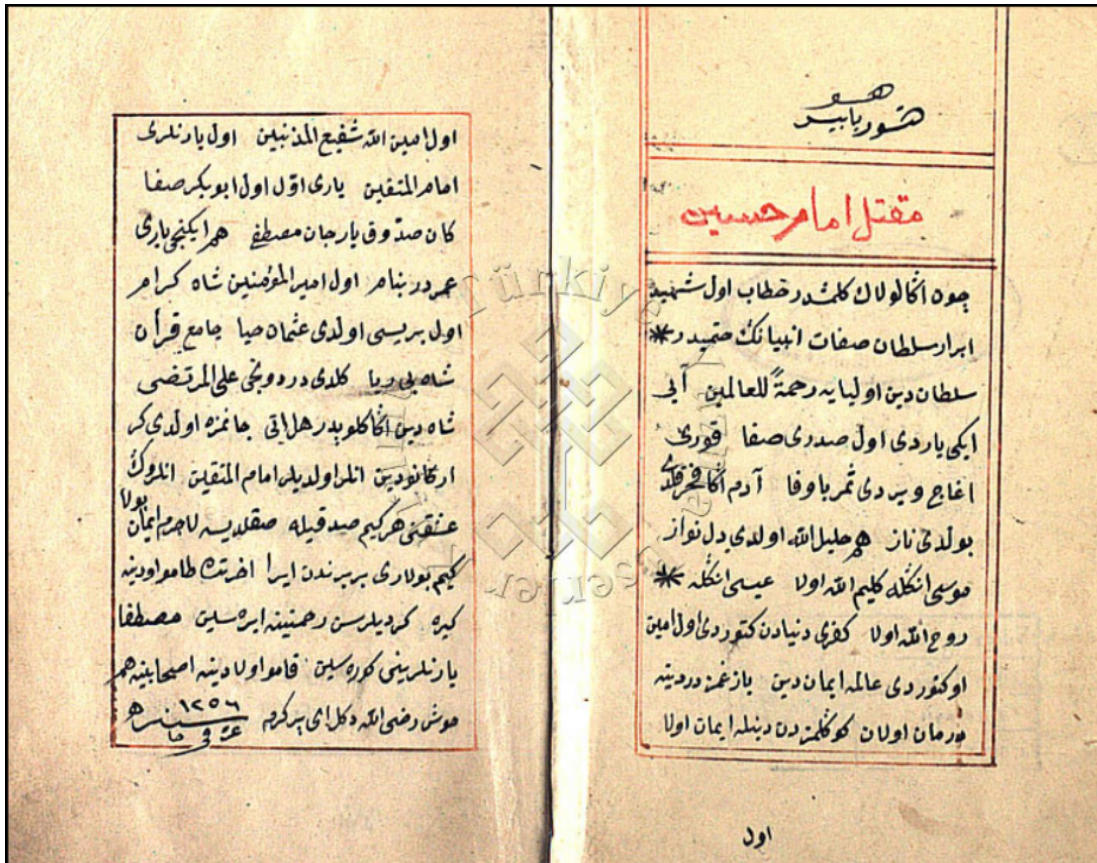
[146b] Oldı cihân girü havâriç tuttı 'âlem zulüm odına yandı ol vaḳt imâm Zeyne'l-Âbidîn ḥazretin daḥı vefâtı[ını] 'Ömer gördi ki cihân Sünnîlerden kaldı Resûl ḥazret şallallâhü te'âlâ 'aleyhim ve sellem evlâddan kimse kalmadı kim aña hizmet iden imâm İbrâhim Mekerrûnî daḥı Mervân Hımâd'uñ zamânında vefât itdi 'Ömer girü Medine'ye geldi Resûl ḥazretin şallallâhü te'âlâ 'aleyhim ve sellem ziyâret eyledi mübârek türbesine yüz urub ağladı eyitdi Yâ Resûlallâh cihânı ḥârici tutdı evlâdından kimse kalmadı kim aña hizmet idem şimden girü vallâh tebârek ü te'âlâ baña ölüm virsün didi zirâ Allâh te'âlâ 'Ömer'le 'ahd itmiş idi ki 'Ömer ölümün dilemeyince aña ölüm vermeye [147a] idi anuñçün bir gün Resûl ḥazret şallallâhü 'aleyhim ve sellem aşhâbla otururken 'Abbâs Ḥazret-i 'Ömer'üñ ayyârlıkların ilerü itdügi işlerin rivâyet eyledi Resûl Ḥazret-i 'Aleyhissellâm katı hoş geldi Resûl ḥazret anı diñlerken Cebrâ'il geldi Tañrı te'âlâ selâmın getürdi

15 Nurettin Albayrak, "Ebû Müslim Destanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/195-196.

eyitdi Yâ Resûlallâh Tañrı saña selâm ider selâmdan şöñra buyurdi kim Hâbib'im 'Ömer disün ki andan hoşnûdum 'Ömer benden ne hâcet dilerse dilesün 'izzüm celâlüm haqqıçün bu dem anuñ hâcetini revâ kılam didi Resûl hâzret anı işitdi şâd oldı döndi 'Ömer'e muştuladı 'Ömer anı işitdi yüz yire urdı eyitdi Yâ Resûlallâh Allâh'ından dilerimki ben ölüm istemeyince virmeye didi Resûl [147b] hâzret el getürdü du'â kıldı aşhâblar amîn didiler Allâh tebârek ü te'âlâ kabûl eyledi aşhâblar eyitdiler Yâ 'Ömer yaşamak 'Azrâil'den çok diledüñ didiler eyitdi aşhâba ben 'ömri anuñ-çün diledimki âl-i Resûl'e hizmet idem çün bahtım 'Ömer kime eyilik idersen şakın andan saña düşmân bulunmaz andan ketebehü'l-hakîr el-fakîr es-Seyyid Hasan Hasib min-telâmizi'l-Ahmed ez-Zarîfî meştâmâ-yı Şumnu sene 1256. Şâhib ü mâlik 'Abdü's-selâmzâde Aḥmed Şumnu. 'Abdü's-selâmzâde Aḥmed dâr-ı bekâya daḥlün itmüşdür rûḥ-ı revânı şâd olsun 1278.

2.6. Eserin Transkripsiyonu Yapılan Varakları

Varak 1b-2a

Sonuç

Eserin nüsha tavsifi yapılmış; muhtevası, şekli ve önemi üzerinde durulmuştur. Şu bir gerçektir ki Kerbela hadisesi bütün İslâm âlemini yaralayan ve etkisi bugün bile süren İslâm tarihiyle ilgili büyük bir olaydır. Seyyid Hasan Hasib'in *Maktel-i İmam Hüseyin* adlı eseri kuruluş ve üslup olarak bu büyük olayı uzun bir hikâye hüviyetinde anlatan önemli bir metindir. Esere bu bakımdan tarihî bir uzun hikâye demek yanlış olmayacaktır. Olay silsilesi çok geniş tutulmuştur ve bundan dolayıdır ki kişi sayısı da çok fazladır. Eser, Kerbela hadisesinin yanı sıra hadisenin öncesi ve sonrası hakkında da o dönemde yaşanan diğer olaylara ışık tutacak bir konumdadır. Eserde bu yönünden epeyce bilgi mevcuttur. Elbette ki edebî bir çehreye büründürülen bu tarihî bilgiler fantastik unsurlarla beslenerek verilmiştir. Örneğin, eserde Hz. Hüseyin'in baba bir kardeşi olan Abbas bin Ali'nin bir anda yirmi bin Hâricî ile mücadele edip seksen iki kişiyi tek başına öldürüyor olması veya da Hz. Ömer'in ebedî âlemden gelip Yezîd'i öldürerek Hz. Hüseyin'in intikamını alıyor olması bu fantastik unsurlara örnektir. Bu bakımdan eser, edebiyatçılar ve tarihçiler için önemli bir yerde durmaktadır. Eserin içeriğinden şu net şekilde görülmektedir ki Yezîd ve taifesi Kerbela'da Hz. Hüseyin ve ailesine zulmetmişlerdir. Hz. Hüseyin'in sulh yolundaki bütün çabalarına olumlu yanıt vermeyen Yezîd ve adamları, onları susuz bırakmak başta olmak üzere türlü zorluklara tabi tutmuşlardır. Bundan kaynaklıdır ki eserde çok hisli bir anlatım vardır.

Türk edebiyatında bugüne kadar bilinen Maktel-i Hüseyin şeklindeki eserlerin çoğunluğu ya nazım olarak ya da nazım-nesir karışık olarak bulunmaktadır. Çalışmada ele alınan eser büyük çoğunlukla nesir olarak kaleme alındığı için bu yönüyle de dikkat çekicidir. Ayrıca eser, dil olarak da zengin bir içeriğe sahiptir. Eski Anadolu Türkçesi özellikleri görülen eserde Arapça, Farsça kelimelerin yanında öz Türkçe kelimeler de bir hayli fazladır. Örneğin, Allah lafzı bazı yerlerde *Tanrı* olarak geçmektedir. Söylemek, anlatmak kelimesi de *eyitti* şekliyle bulunmaktadır. *Maktel-i İmam Hüseyin* adlı bu eser; edebî, dinî, tarihî öneminin yanında dilsel tarafıyla da değerli bir yerededir. Bu yönleriyle eser, Türk edebiyatına ve Türk kültürüne birçok zenginlik katacaktır.

Kaynaklar

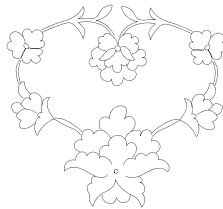
Akkuş, Metin. *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebî Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2007.

Aktaş, Şerif. *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Birlik Yayınları, 1984.

Albayrak, Nurettin. "Ebû Müslim Destanı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-muslim-destani>

Bayburtlu, Yavuz Selim. "Metin Yapılarının İnceleme ve Eleştirmedeki Önemi", *Kesit Aka-*

- demî Dergisi* 5/8 (Mart 2019), 183-193. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1518342>
- Çeşitli, İsmail. *Metin Tahlillerine Giriş-2, Hikâye-Roman-Tiyatro*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Güngör, Şeyma. “Maktel”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/455.
- Kanar, Mehmet. “*Kanar Arapça-Türkçe Sözlük*” ,(İstanbul: 1. Baskı, Say Yayınları, 2009),1649.
- Kılıç, Ünal. “Kerbela Vakası”. Çeşitli Yönleriyle Kerbela Sempozyumu. ed. Alim Yıldız. 1/15-49. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010.
- Özil, Sibel. “Maktel-i Hüseyinler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”. *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi*, 83 (Güz 2017), 31-48. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2580619>.
- Ünver, Süheyl. Şumnu’da Türk Hattatları ve Eserleri, Ankara Türk Tarih Kurumu, “*Quatrieme Congres International Des Etudes Du Sud-Est Europeen*”, (1979), s.33.
- YEK, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. “Yazma Eserler Başkanlığı”. Erişim 10.01.2024. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/258428>
- Yılmaz, Müslüm. *Klasik Türk Edebiyatında Kerbela Hadisesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Sûzî'nin Mihaloğlu Ali Bey Gazavatnâme'sinde Savaş Tasvirleri

War Depictions in Sûzî's Mihaloglu Ali Bey Gazavatnâme

Şule Özbektaş Mollahüseyinoğlu
Ordu Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Mezunu

suleozbektas@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7621-867X>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received Date: 03.11.2024

Kabul Tarihi/Accepted Date: 20.11.2024

Sayfa/Page: 293- 306

Atıf/Citation: Özbektaş Mollahüseyinoğlu, Şule. “Sûzî'nin Mihaloğlu Ali Bey Gazavatnâmesi'nde Savaş Tasvirleri”. *Klasik Divan Dil, Kültür ve Edebiyat Dergisi* 1/2 (2024), 293-306.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Sûzî'nin Mihaloğlu Ali Bey Gazavatnâme'sinde Savaş Tasvirleri

War Descriptions in Sûzî's Mihaloglu Ali Bey Gazavatnâmesi

Şule Özbektaş Mollahüseyinoğlu

Özet

Gazavatnâme; savaşların, padişahların ya da akıncıların zaferlerinin anlatıldığı edebî bir türdür. Gerek tarihî şahıslara gerek mekânlara gerekse dönemde kullanılan savaş aletlerine ışık tutan gazavatnâmeler, klasik edebiyat sahasında zikredilen mühim eserlerdir. Gelibolulu Mehmed Zaîfî Efendi'nin Gazânâme'si, Mustafa Sâfî'nin Cihadnâme'si, Seyyid Murâdî'nin Gazavât-ı Hayreddin Paşa adlı eseri ve Sûzî Çelebi'nin Gazavatnâme'si bu alanda zikredilebilecek temel eserlerdendir. Bu çalışmada Prizrenli Sûzî Çelebi'nin Mihaloğlu Ali Bey'in akınlarını anlattığı Gazavatnâme'si savaş unsurları bakımından incelenecek ve savaşın nasıl tasvir edildiği sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gazavatnâme, Savaş, Mihaloğlu Ali Bey.

Abstract

Classical literature does not only deal with love, lover or the beloved. Gazavatnâmes, which shed light on the historical figures, places and the tools of war used in the period are significant works mentioned in the field of classical literature. In this study, Prizrenli Sûzî Çelebi's famous work called Mihaloğlu Ali Bey Gazavât-nâmesi will be examined in terms of war elements and how the war is depicted was presented.

Keywords: Gazavatnâme, War, Mihaloğlu Ali Bey.

Giriş

Manzum ya da mensur olarak pek çok savaşın tasvir edildiği birçok esere ulaşmak mümkündür. Türk edebiyatında tespit edilebilen gazavatnâmelerin sayısının 250'nin üzerinde olduğu bilinmektedir.¹ Gazavatnâmelerde padişahların savaşları tasvir edildiği gibi vezir ya da kumandalardan birinin katıldığı cenkleri de tasvir edilmiştir. Bununla birlikte bir kale yahut belirli bir yerin fethedilmesini konu edinen gazavatnâmeler de mevcuttur. Bu çalışmada, Prizrenli Sûzî Çelebi'nin (ö. 1524) kaleme aldığı Mihaloğlu Ali Bey'in (ö. 1500) cenklerini anlatan gazavatnâmesi kaynak edinilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Osman Gazi'nin (ö. 1324) dostluğunu kazanmış olan Köse Mihal'in (ö. 1435) soyundan gelen Mihaloğlu Ali Bey de atası gibi Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmış ve devletin bekası için akınlar düzenlemiştir. "Ali Bey'in babası Hızır Bey, kardeşleri Abdu'llah, Bâli, İskender ve Firuz Beylerdir. Bunlardan, tarihlerde en çok adları geçen Ali ve İskender Beylerdir."² Gazi Ali Bey'in ünü, Fatih Sultan Mehmed (ö. 1481) devrinde yapılan savaşlarla artmıştır. 1462 yılındaki Eflak seferine katılmış, Bosna'ya akınlar düzenlemiş ve II. Mehmed tarafından Anadolu'da devletin doğu sınırını korumakla görevlendirilmiştir. Daha sonra Macaristan ve Arnavutluk'a akınlar düzenleyen Ali Bey, 1500 yılında Plevne'de vefat etmiştir.³ "Mihaloğlu Gazi Ali Bey'in akıncısı ve özel kâtibi olan Prizrenli Sûzî yazmış olduğu *Gazavatnâme*'de Ali Bey'in macerasını kaleme almıştır."⁴

Sûzî Çelebi, eserinin başında güzellik ve aşk hususunda pek çok eser olsa da gazavatnâme türünde dikkate değer yahut gönle hoş gelen bir eserin kaleme alınmadığından bahseder. Kendi dilini cömertlik denizi ve sözlerini de inci olarak tasvir eden şair, şiirini okuyanlara şiirine bir sedef gibi kıymet vermesini öğütler:

*Ki hüsnîyyât ü 'ışkîyyât çokdur
Velî dil-keş gazâvat-nâme yokdur* (B. 214)⁵

*Sedef gibi kulak dut nazmuma sen
Ki deryâ-yı keremden dür dökem ben* (B. 215)

1 Mustafa Erkan, "Gazavatnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 7 Ekim 2024).

2 Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 187.

3 Fahmeddin Başar, "Mihaloğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Eylül 2024).

4 Mr. Bedrettin Koro, "Osmanlı İmparatorluğunda Akıncılar ve Mihaloğlu Gazi Ali Bey", *Prizrenli Suzi'nin 500. Yılı [Bildiriler, bilgiler, belgeler]*, ed. Altay Suroy Recepoğlu (Prizren: Kosova Türk Yazarlar Derneği, 2000), 41.

5 Bu beyit ve bundan sonraki örnek beyitler Agâh Sırrı Levend'in "*Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*" adlı eserinden alınmıştır.

1. Olay

Eserin baş kahramanı Mihaloğlu Ali Bey'dir. Ali Bey'in atası Köse Mihal, Bizans'a bağlı Harman Kaya Tekfuru iken rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Peygamber, Mihal'e rüyasında kelime-i şehâdeti öğretir ve ona Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'yi bulmasını emreder. Osman Gazi'nin otağına varan Mihal, rüyasını Osman Gazi Han'a anlatır ve o andan sonra aralarında sıkı bir dostluk başlar. Köse Mihal, Müslüman olur. Eserde bu iki komutandan sitayişle bahseden Sûzî Çelebi, Osman Bey'i cihan sultanlarının en seçkini ve en yücesi olarak anar. Hangi ülkeye girdiyse fethetmiş, canına kastedenleri yok etmiş olan Osman Gazi, Hz. Muhammed'in çağrısıyla Mihal Bey'e şah olur.

Bu tanışmanın ardından Osman Gazi'nin İznik kuşatmasından bahsedilir. Bütün Allah dostlarını yanına alan Osman Gazi'nin Bizans İmparatorluğuna nasıl meydan okuduğu tasvir edilir. Osman Gazi, öyle bir kaleyi kuşatmıştır ki kalenin kulesi felekten geçmiş, duvarları da semekten yani balıktan örülmüştür. Hatta kalenin temelini atan mühendisin kaleyi felek yardımı ile oluşturduğu anlatılır. Bununla birlikte savaş esnasında kaleden top ve tüfekler atılmasına ve etrafa saçılan oklara rağmen Allah'ın, Osman Gazi'nin askerlerini sakındığı ve tek bir askerin dahi burnunun kanamadığı anlatılır. Bu tasvirlerde tüfeklerin patlaması bir yıldırıma, okların göğse saplanması yüreklerin ciğer kanıyla delinmesine benzetilir. Birkaç gün süren bu savaşın sonunda kale ve burçlar kızıl kana boyanır:

*Bu resme bir nice gün kıldılar ceng
Cihân oldı gözine düşmenün teng (B. 321)*

*Kızıl kana boyandı bürc ü bârû
Şu resme kim şafakdan çerh-ı mînû (B. 322)*

İznik kuşatması başarı ile sonuçlandıktan sonra Osman Gazi, Köse Mihal'e güneş değerinde ve ay rütbesinde kutlu çocukları olması için dua eder. O kutlu çocukların, gaza kapısını açıp Tuna'dan Hristiyan ülkelerine geçmesi ve bütün kiliseleri yıkıp yerine mescit yapması için duasına devam eder. Bahsedilen kutlu çocuklardan biri olan Mihaloğlu Ali Bey'in maceraları, bu duadan sonra anlatılmaya başlanır.

Şaire göre Ali Bey'in destanı öyle macera dolu ve övgüye değerdir ki duyanlara İran destanının en güçlü kahramanı Rüstem'in destanını unutturur. Ali Bey, Allah yolunda yapılan savaşın yiğidi iken arkadaşları da o savaşta gözlerini kırpmadan başlarını verecek erenlerdir. Bu yüce savaşçılara Erdel iline akın etmeleri gerektiğinden bahsedilen bir mektup gelir. Gaza aşkı ile yanıp tutuşan Ali Bey, bu mektup üzerine Allah'a hamd ederek akın için hazırlıklara başlar. Bütün akıncıları, beyleri ve askerleri bir araya toplayan Ali Bey, atına binip istikbale çıkar. Bu karşılama öyle baht doludur ki meydanı sanki Hz. Yakup, Hz. Yusuf'a kavuşmuş gibi bir mutluluk sarar:

*Süvâr oldu vü istikbâle çıkdı
Ne istikbâl kim ikbâle çıktı (B. 499)*

*İrişdi birbirine şâd ü handân
Buluşdı Yûsufa san Pîr-i Ken'an (B. 500)*

Ali Bey ve komutasındaki askerlerin geçtikleri yollar, yol kenarlarına dikilen kızıl bayraklar ile tıpkı erguvan, lale ve gülle donatılmış bir bahçedir. Kırmızı bayraklar içindeki sarı sancaklar dünyayı aydınlatan bir güneş ya da lale bahçesinde salınan bir servi, bayrağın kamışı sanki al ya-nağının üstüne zülfü düşmüş servi boylu bir güzeldir. Onu tutan gaziler, gül yanaklı sevgililerini kucaklar gibi siper tutar:

*Siper tutmuş nigâr-ı gül-izâra
Çeker şevkile her gâzî kinâra (B. 575)*

Tuna'ya ulaşmak için yola çıkan bu yiğitlere ricâlü'l-gayb arkadaşlık eder. Ricâlü'l-gayb; semada Allah'tan başka kimsenin yerlerini bilmediği, yeryüzünde ise kendilerine rastlayanlara selam verip geçen gizli ve aşikâr veliler zümresidir.⁶ Bu topluluğun heybeti ve ululuğu ile yiğitler fethe yaklaşarak Tuna'ya ulaşırlar. Ali Bey ve ordusunun Tuna'yı aşmak için kullanacakları gemiler ile Hz. Nuh'un gemisine telmih yapılmıştır. Donanmalar sanki Nuh peygamberin asırlar önce inşa ettiği gemilerdir. Hz. Nuh, Ali Bey'e kolaylık olsun diye o gemilerle orada demir atmıştır:

*Gehî lenger-ger ü gâhî sebük-rûh
Cihâna yâd-gâr için komış Nûh (B. 587)*

Tuna'yı tarif etmek için kanlı Tuna tabiri kullanılır. Tuna, sabah akşam kan renginde akar-ken bu hâliyle tıpkı kanlı bir denizi andırır. Tuna'nın köpükleri bir sudur, öyle bir sudur ki ırmak-tan akanın ciğer kanı olduğu söylenir. Kanlı ırmak olan Tuna'nın kuş ve balıkları, burada yapılan savaşların hepsine şahittir. Savaş meydanı ormana benzetilirken komutanlar kükreyen birer aslana benzetilir. Lakin, bu aslanlar içinde Ali Bey'e benzeyen bir aslan yoktur. Akıncılar Tuna'yı da aşır parlak bir ışık gibi Erdel'in her yanına yayılırlar. Girmedikleri köy, kale kalmaz. Tesadüf ki; Ali Bey'in Erdel'i kuşattığı gün kâfirlerin bayramıdır. Süslenmiş kadınlar ve erkekler, başlarına gelecekleri bilmeden kendi sohbet meclislerinde eğlenirken, Ali Bey ve yiğitlerinin narasıyla baştan başa sersem olurlar. Askerler, düşmanlarına göz açtırmayıp hepsini kılıçtan geçirirler. Düşmandan dünya dolabını döndürebilecek kadar fazla kan akar:

⁶ Süleyman Uludağ, "ricacü'l-gayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 14 Ekim 2024).

*Şu denlû akdî hûn-âb-ı şafak-gûn
Ki döndü hûn ile tûlâb-ı gerdûn (B. 646)*

Ali Bey ve yiğitleri, düşmanın evlerini yağmalayıp bütün mallarına el koyarlar. Elde ettikleri ganimetler arasında altın, gümüş, inci, yakut, mercan, nakışlı elbiseler ve altın işlemeli kaftanlar vardır. Muvaffak olan ordu, o gece dinlenip bütün heybetiyle padişahın huzuruna döner. Bu dönüş bir bayram tadında kutlanır. Ali Bey bu bayramın hem yumuşak sözlüsü hem de cevher saçanı olur:

*Yine ratbû 'l-lisân oldı Alî Beğ
Yine gevher-nisâr oldı Alî Beğ (B. 666)*

Bu kutlu başarının ardından Ali Bey ve askerleri yeniden Tuna'ya doğru yola koyulur. Bu sefer istikamet; Ungurus, Eflak ve Rusya'dır. Yiğitler Tuna'ya varınca Tuna'nın kenarı lale bahçesine döner. Ali Bey ve askerleri burada, Bizans imparatoru Mihayıl Ban (ö. 1420) ve onun komutasındakiyle savaşıacaktır. Şair, düşmanı Kâfir Mihayıl; Ali Bey'i de onun kralı olarak zikreder. Bu iki komutan arasındaki savaş başlar. Ali Bey yine Allah'ın merhametine ve koruyuculuğuna sığınır. Bu sefer kâfirlerin ordusu kalabalıktır. Kalabalığı ifade etmek için yiğitler bir doğan; kâfirler ise birer siyah karga olarak anılır:

*Velî çûn bildi çokdur cem'-i küffâr
Düşer bir bâza on zâg-ı siyeh-kâr (B. 1067)*

Allah'ın yardımı ile Ali Bey'e bin gazi asker katılınca ak kılıçlar tekrar kızıl kana boyanır. Süngü sanki Musa'nın elindeki yılan, kızıl bayrak da ağaçta bir ateşe dönüşür. Mihayıl'ın o çelik dağı gibi askerleri kara toprakla bir bütün olur ve Ali Bey, bu savaşta da galip gelir. Dünyaya sığmayan Mihayıl Ban, bugün şehre boynu bağlı girer. Düşmanın malı mülkü yağmalanır ve esirlerin hepsinin boynu bağlanır ve Tuna'dan İslâm memleketine dönenler yeniden bir bayram havasıyla karşılanır. Ali Bey'in, kâfirlerle olan savaşındaki galibiyeti bir satranç oyunundaki galibiyete benzetilir:

*Çûn ol ferzin erenler sürdiler at
'Âdûnun kıldılar mansûbesin mât (B. 942)*

2. Mekân

2.1. Tuna

Ali Bey'in Roma İmparatorluğu'na düzenlediği seferlerin anlatıldığı eserde en çok zikredilen bölge Tuna'dır. Tarih boyunca devletler arası siyasal, sosyal ve de ekonomik ilişkilerde önemli bir geçit görevi üstlenen Tuna, “Orta Avrupa’yı Balkanlar’a bunları da Karadeniz ve Akdeniz ülkelerine bağlamaktaydı.”⁷ Yıldırım Bayezid döneminde Tuna’ya doğru başlayan akınlarda Mihaloğlu Ali Bey’in rolü, azımsanmayacak kadar önemlidir. Ali Bey’in mızrağı Tuna’da bir çınar servisi, askerleri de Tuna’nın bağı ve baharıdır. Öyle ki; Ali Bey Tuna’ya varmasa idi Tuna’nın ne adı bilinecekti ne varlığı:

*Zebân-i hâlile ol cûy-ı dil-cû
Didi kim iy Ali-hulk ü Hasan-hû (B. 916)*

*Benüm sensüz bilinmezdi nişânım
Ne adım söylenür idi ne sânum (B. 917)*

2.2. Erdel-Varad

Romanya’nın Erdel bölgesinde yer alan Varad, Orta Çağ’da Macar Krallığı sınırları içinde yer almakta idi. 1660’larda Osmanlı Devleti’ne savaş açan Erdel prensine karşı yapılan seferde, Varad Kalesi ve şehri alındı. Osmanlı, 1692 yılına kadar bölgede hâkimiyetini korudu.⁸ Mihaloğlu’nun, eserde yalnızca bir beyitte bahsedilen Varad bölgesine yaptığı yağma şu şekilde kaleme alınır:

*Ol itdirdi Varat şehrini yağma
O saldı Ungurûsa şûr u gavga (B. 231)*

2.3. Ungurûs/Üngürüs

Üngürüs eyaletinden eserde toplam sekiz beyitte, Ungurûs şeklinde bahsedilmektedir. İstolni Belgrad ya da Belgrad-ı Üngürüs olarak da anılan Ungurûs, Osmanlı fethinden önce Macaristan’a başkentlik yapmış bir bölgedir.⁹ Ali Bey, Tuna’yı aşp önce Ungurûs’u sonrasında Eflak ve Rusya’yı ele geçirir. Ungurûs’un putlarını yıkmış ve orada da hakimiyeti kurmuştur:

*Yüzi suyun yire dökmişdi Rûsun
Putını sımış idi Ungurûsun (B. 235)*

*Bize yol vir geçelim Ungurûsa
Salalum gukgke Eflâk u Rûsa (B. 912)*

7 Mihai Maxim, “Tuna”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Ekim 2024).

8 Mihai Maxim, “Varad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Ekim 2024).

9 Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, (PDF: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017), 387.

2.4. Eflak- Boğdan

Eflak, Osmanlı hâkimiyeti döneminde Tuna ile Karpatlar arasında bulunan ve özel idari bir statü ile tanınan bölgedir ve günümüzde Romanya'nın güney kısmını oluşturmaktadır.¹⁰ Boğdan ise; Romanya'nın Moldovya bölgesine verilen isimdir.¹¹ Ali Bey'in akın edip yağmaladığı ve prenslerini esir aldığı bölgelerde bu iki eyalet de vardır:

*Sıyup Boğdan u Eflâkun çerisin
Harâca kesdi şimdi her birisin (B. 1417)*

3. Şahıslar

Eserde, Mihaloğlu Ali Bey ve düşmanlarından ziyade birçok dinî, tarihî ve mitolojik isim zikredilmiş ve bu isimlerin hayatlarına telmihler yapılmıştır. Bu isimler, Mihaloğlu Ali Bey'in *Gazavatnâmesi*'ni ele alan iki farklı tezde detaylıca incelenmiştir.¹² Eserdeki askerî şahıslardan bahsedecek olursak; Hz. Muhammed (sav.) başta olmak üzere pek çok peygamber ve halifenin komutanlığından yahut cesaretinden sitayişle bahsedilir. Süleyman peygamberin hükümdarlığına benzeyen başka bir hükümdarlık olmadığı gibi, Hz. Muhammed'in de gelmiş geçmiş en iyi komutan olduğuna işaret edilir:

*Cihâna gerçi çok geldi peyember
Velî kani Muhammed gibi server (B. 881)*

Eserini; Ali Bey'in savaşçılığı, komutanlığı ve de insanlığına övgü üzerine oluşturan Sûzî Çelebi, Ali Bey'in askerlerine de övgüler yağdırmıştır. Gaza emriyle yola çıkan erler kılıcını kuşanmasıyla tıpkı bir güneşe benzer:

*Takındı hançerin mirrîh-i devrân
Kuşandı tîğini hurşîd-i rahşân (B. 567)*

Ali Bey ve askerlerinin kahramanlıklarından ve akınlarından bahsedilirken adı geçen bir başka isim, Mihayıl Ban adlı bir şahıstır. Ban, "Macaristan, Romanya, Yugoslavya ve civarlarındaki yerlerde küçük prenslere verilen ad"¹³ demektir. Bu sebeple Mihayıl isimli bu kişinin bir prens olabileceği kanısına varılabilir. Ali Bey, Mihayıl Ban'ın esiri olması için dua etmektedir. Eflak vilayetine düzenlenen seferden sıkça bahsedildiğini de göz önüne alırsak adı geçen şahsın Eflak voy-

10 Kemal Karpat, "Eflak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Ekim 2024).

11 Abdülkadir Özcan, "Boğdan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Ekim 2024).

12 Bkz., Funda Yüksel, *Mihaloğlu Ali Bey Gazavât-nâme'sindeki (1-863. Beyitler) Kıssa ve Telmihler Üzerine Bir İnceleme* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010); Ali Üzümcü, *Mihaloğlu Ali Bey Gazavât-nâmesi'nin (864-1795. Beyitler) Telmih ve Kıssaları Üzerine Bir İnceleme* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

13 *Kubbealtı Lugatı*, "Ban", (Erişim 13 Ekim 2024).

vodası Mihail olduğunu söyleyebiliriz. Ali Bey'in Mihail ile olan savaşındaki başarısı, Mihail'in ağlayarak ve inleyerek er meydanından kaçmaya çalışması ile ifade edilir. Ayrıca savaş meydanı bir güreş meydanı olarak tasvir edilirken Mihail, tuş olmuş bir rakip olarak tasvir edilir:

*Mihâyıl Ban kaçarken zâr ü giryân
Olur tuş ana bir ser-bâz-ı meydân* (B. 1088)

2

Ali Bey'in düşmanları zikredilirken fağfur ve kayser terimlerinden faydalanılmıştır. Fağfur, Çin İmparatorları için kullanılan bir tabirdir. Bu isim, Moğolistan ve Mançurya hükümdarları için de kullanılmıştır.¹⁴ Eserde fağfur kelimesi ile Şem ü Pervâne mesnevisine telmih yapılmıştır. Kayser ise, eski Roma ve Bizans imparatorları için kullanılan bir tabirdir. Kayser-i Rûm sözü Anadolu'ya hâkim olan Bizans imparatorlarını anlatmada kullanılır.¹⁵ Şair, bu iki terimi birlikte kullanarak Türk milletine övgüler yağdırmıştır. Türk milletinin az diyerek küçümsenmemesi, ateşin bir kıvılcımı ile dünyayı yakmaya yeteceği söylenerek vurgulanmıştır. Öyle ki; Türk askeri çoğalmadan dağılmazsa ne Çin fağfuru ne Roma Kayseri karşısında duramaz:

*Bu Türk azdur diyü itme bahâne
Odun bir şu'lesi besdür cihâna* (B. 348)

*Çoğalmanın dağılmazsa bu leşker
Bulara durmaya fağfur u kayser* (B. 349)

4. Askerî Terimler

4.1. Esir

Esir, kul, köle, tutsak yahut harpte düşman eline düşen manalarına gelir.¹⁶ Eserde bu terim birçok beyitte kullanılmıştır. Bazı beyitlerde; Erdel ili Ali Bey tarafından yağmalandıktan sonra ele geçirilen esirlerden kendi lehlerine bilgiler alındığı anlatılırken bazı beyitlerde esirlerin yok pahasına satıldığından bahsedilir. Bir savaşta mağlup olmak da vardır galip gelmek de lakin, Allah bir savaşta kime yardım eder ve kimin elinden tutarsa düşman onun esiri olur:

*Kimün kim avn-ı Hakdur dest-gîri
Olur düşmen eli bağılu esîri* (B. 811)

4.2. Yağma

Akıncılar, fethetmek istedikleri topraklarda düşmanı yenip düşmanları esir aldıkları gibi düşmanın mal varlığına da el koyabilirlerdi. “Bir yeri topluca basarak orada bulunan malları şid-

14 Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, 2008), “fağfur”, 1000.

15 İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2004), “kayser”, 263).

16 Şemseddin Sâmî, “esir”, 115.

det kullanarak alıp kaçma”¹⁷ yağma terimi ile ifade edilir. Hükümdarların bir şehri ele geçirmek isterken orayı yağmalama hayali, eserde pek çok kez bahsedilmiştir. İsfilaçoğlu Mihayıl, Tuna’dan İslâm memleketine geçip mescitleri dağıtmayı ve kiliseleri ön plana çıkarmayı hayal eder. Lat ve Menat’ın¹⁸ intikamını almak isteyen Mihayıl, Anadolu’da taş üstüne taş koymadan orayı yağmalamak arzusundaır:

*Kulam ol kişveri yağma vü târâş
Komayam Rûmda taş üstine taş (B. 972)*

Eflak ve Rus derneklerini dahi dağıtan, Sultan Süleyman unvanlı, dünyanın Rüstem’i diye anılan Mihaloğlu Ali Bey, on altı prens ve bin zırhlıya rağmen düşman kalesini kuşatır, düşmanların mallarını yağmalar:

*Çün itdi düşmenün cem’in perîşan
Metâ’u rahtını târâc ü tâlân (B. 1125)*

1.3. Silah

“Akıncıların silahları kılıç, kalkan, pala, mızrak ve bozdoğan da denilen topuzdan ibaretti.”¹⁹ Eserde, Mihaloğlu Ali Bey ve komutasındakilerin kullandığından bahsedilen savaş aletleri olarak kılıç ve okun yanı sıra sinân, mızrak, nîze ve kemendden bahsedebiliriz. Sinân, mızrak ya da süngü demektir.²⁰ Nîze de mızrak için kullanılan bir terimdir.²¹ Savaş meydanı, gül bahçesi olarak tasvir edilmiştir. Mızrak, bahçenin servi fidanı ve çınarı; top sesleri ise o bahçeyi yağmur ile sula-yan gökyüzünün şimşegidir. Bahçenin ırmağı okun vücuda isabet etmesiyle bedenden akan kan ile tasvir edilirken, ağaçlar ise düşmanın göğsüne saplanan bir oktan daha düzgündür. Baharda çiçekler açar ve o çiçekler yeryüzüne renk katar. Savaş bahçesinin ilkbaharının gül renginde olmasının sebebi de şehitlerin nefesinden gelen kan kokusudur:

*Siperden şâd ü hurrem lâle-zârı
Nihâl-i nîzeden serv ü çınârı (B. 164)*

*Revân ırmağı tîğ-ı pür safâdan
Dirahti râst tîr-i dil-güşâdan (B. 165)*

17 Yaşar Çağbayır, Ötüken Türkçe Sözlük [*Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*] (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), “yağma”, 5/ 5156.

18 “Hz. Peygamber’in zuhûrundan evvelki zamanda, yani Câhiliyet devrinde Kâbe içinde bulunan putların büyüklerine Lât, Menât, Uzzâ derlerdi.” (Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü- Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Cemal Kurnaz [Ankara: Kurgan Edebiyat, 2019], “Lât ü Menât”, 278).

19 Abdülkadir Özcan, “Akıncı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Ekim 2024).

20 Baha’eddin M., *Yeni Türkçe Lügat*, (İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1927), “mızrak”, 2/ 393.

21 *Kubbealtı Lugatı*, “nîze”, (Erişim 16 Ekim 2024).

*Cemâli nev-bahârî gül gül olmuş
Deminden her şehîdün reng bulmuş (B. 166)*

Savaşçılar, düşmanın ok veya kılıç gibi silahlarından gelecek olan öldürücü darbelerden korunmak için yaygın olarak zırh gibi kıyafetleri kullanırlar. Savaş giysileri olarak ayrı bir konudan söz edecek olursak eserde geçen savunma silahları olarak; zırh, miğfer, cevşen, kalkan ve bergüstüvândan bahsedebiliriz.

Zırh, düşmanın silahlarının darbelerine karşı vücudun hayati bölgeleri başta olmak üzere savaşçının zarar görmesini engelleyen sert materyallerden meydana getirilmiş en önemli savunma giysilerinden biridir.²² Ham maddesi ve dayanıklılığı bakımından birçok zırh çeşidi vardır. Cevşen, “zincir ve puldan yapılan örme zırh”²³tır. Savaşlarda ok ve kılıca karşı savaşçının önde tutarak vücudunu muhafaza etmesine yarayan ve birçok çeşidi olan kalkan da bir çeşit savunma silahıdır.²⁴ Miğfer, savaşçının baş, alın, ense ve burnunun korunması için kullanılan bir başlıktır. Tıpkı zırh gibi miğfer de savaş aletlerine dayanıklı maddelerden yapılır.²⁵ Savaşçı kendini koruduğu gibi atını da gelebilecek olası darbelerden korumalıdır. Bunun için bergüstevân ya da bergüstevân adı verilen atlara mahsus bir kıyafet kullanılır:²⁶

*Nice Mısrî kılıç Şâmî sinânlar
Müzehheb cevşen ü bergüstevânlar (B. 528)*

1.4. Savaş

Mihaloğlu Ali Bey *Gazavât-nâmesi*'nde savaştan bahsedilirken savaş ibaresinin yanı sıra; cenk, kılâl, gazâ, rezm ve kâr-zâr ibarelerine de yer verilmiştir. Katl (öldürmek) kökünden oluşan kılâl, Arapça bir kelime olup; muharebe, mücadele ve kavga manalarındaır.²⁷ Sûzî'ye göre savaş emri Allah'ın emridir ve gazanın sözü de Hz. Muhammed'in yaptıklarıdır.

Gaza, iman ile ilişkilendirilir ve kâfirlerin gazaya imanlarının olmadığından defalarca bahsedilir. Allah yolunda canını feda edecek olanların mutlaka sonsuzluğa ulaşip yüceliği bulacağından bahsedilir. Bu hususta peygamber kıssalarından faydalanan Sûzî Çelebi, İsmail Peygamber'in Allah yolunda kurban edilecekken gökten koç indirilmesine ve ateşe atılan İbrahim Peygamber'in ateş yerine gül bahçesine düşmesine telmihte bulunmuştur. Allah'ın emri ile gazada bulunmuş bü-

22 Aydın Usta, “Zırh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Ekim 2024).

23 *Kubbealtı Lugatı*, “cevşen”, (Erişim 16 Ekim 2024).

24 Şemseddin Sâmî, “kalkan”, 1035.

25 Emel Nalçacıgil Çopur, “Divan Şiirinin Koruyucu Savaş Aletleri: Kalkan-Miğfer-Zırh”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3/2, (Ağustos 2020), 548.

26 Bergüstüvân hakkında detaylı bilgi için bkz., Bülent Kaya, *Divan Şiirinde At*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, 203-204).

27 Şemseddin Sâmî, “kılâl”, 1055.

tün erler ödüllendirilir, kâfirlerin kılıçlarına maruz kalsalar dahi ebedi kalırlar:

*Bu yolda cân viren sanma ölüpdür
Ki bel ıhyâü anlara gelüpdür* (B. 542)

*Dinilmez bunların zevk u safâsı
Buların yürzekündürür gıdâsı* (B. 543)

1.5. Şehitlik

Şehitlerin mezarına daima nur inmesine işaret edilerek ay, şehitlerin türbesinin kandili olarak ele alınır. Her beden sonunda yok olacaktır; şehitlik ki Allah’a ulaşmak için bir sebeptir. O hâlde düşman kılıcıyla canı teslim etmek yatakta can çekişerek ölmekten daha iyidir:

*Döşekde cân çekişmek key belâdür
Kılıçdan yara irmek hış safâdür* (B. 799)

5. Savaşla İlgili Ayetler

Allah yolunda savaşmanın önemini hemen hemen her beyitte vermeye çalışan Sûzî Çelebi, Allah’ın kelâmıların da zikretmeyi ihmal etmemiş, beyitlerinin bazısında Kur’ân-ı Kerîm ayetlerine yer vermiştir. Allah yolunda gaza edenlere Allah’ın keliması şu şekilde aktarılmıştır:

*Tırâz-ı râyeti innâ fetahnâ²⁸
Tarik-i mesleği innâ hedeynâ²⁹* (B. 187)

Gazanın Allah’ın emri olmasından sıklıkla bahsedilir. Allah’ın emrini işiten erler emre riayet etmiş, gönül ve can memleketlerinde Ali Bey’i komutanları bilmiştir. Allah’ın emrine uyanların cevabı daima aynıdır:

*Hakikatdur hitâb-ı müstetâbun
Semi’nâ vü ata’nâ³⁰dur cevâbun* (B. 555)

Sonuç

Sûzî’nin Mihaloğlu Ali Bey *Gazavât-nâmesi*’ni savaş tasvirleri bakımında incelediğimiz bu çalışmada, Ali Bey’in savaşları, eserdeki olayların akış sırasına göre verilmiştir. Ardından eserde

28 *Biz fethettik*. “Fetih, açmak, başlamak, zaptetmek, idare altına almak, bir ülkeyi savaşla düşman elinden kurtarmak gibi anlamlara gelir.” (Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızla İslâmî Kaynaklı Sözler [Ansiklopedik Sözlük]*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1992), “innâ fetahnâ”, 78).

29 *Biz ona (insana doğru) yolu gösterdik*. (Yılmaz, “innâ hedeynâhü’s-sebîl”, 79).

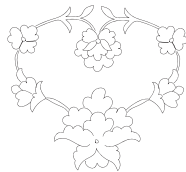
30 *Semi’nâ ve eta’nâ: Duyduk ve boyun eğdik*. “semi’nâ ve eta’nâ”, 141.

zikredilen mekânlar ve askerî şahıslar zikredilmiştir. Eserde ismi geçen bütün isimler, bu çalışmada anılmamıştır. Sûzî, Mihaloğlu Ali Bey'in savaşlarını zikretmeden önce Köse Mihal ve Osman Bey'in tanışma hikâyesinden bahseder. Ardından Osman Bey'in İznik kuşatması anılır ve sonrasında Ali Bey'in maceraları dile getirilir. Ali Bey ve komutasındakilerin ilk olarak Tuna'ya ve sonrasında Ungurus, Eflak ve Rusya'ya doğru düzenledikleri seferler anlatılır. Ali Bey'in yiğitliklerinden bahsedilirken Erdel, Eflak ve Boğdan'ın da adı geçer. Olaylar tasvir edilirken kılıç, kalkan ve zırh gibi insani savaş aletlerinin yanında bergüstüvân gibi savaş hayvanları için kullanılan eşyalara yer verilmiştir. Sûzî Çelebi, olayları tasvir ederken Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinden de faydalanmıştır.

Kaynaklar

- Başar, Fahmeddin. “Mihaloğulları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Eylül 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mihalogullari>
- Çağbayır, Yaşar. Ötüken Türkçe Sözlük (*Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*). 5. Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Erkan, Mustafa. “Gazavatnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 7 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazavatname>
- Karpat, Kemal. “Eflak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/eflak>
- Kaya, Bülent. *Divan Şiirinde At*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Koro, Bedrettin. “Osmanlı İmparatorluğunda Akıncılar ve Mihaloğlu Gazi Ali Bey”. *Prizrenli Suzi'nin 500. Yılı (Bildiriler, bilgiler, belgeler)*. ed. Altay Suroy Recepoğlu. 39-42. Prizren: Kosova Türk Yazarlar Derneği, 2000.
- Kubbealtı Lugatı*. Erişim 13 Ekim 2024. <https://www.lugatim.com/s/ban>
- Kubbealtı Lugatı*. Erişim 16 Ekim 2024. <https://www.lugatim.com/s/CEVŞEN>
- Kubbealtı Lugatı*. Erişim 16 Ekim 2024. <https://www.lugatim.com/s/NİZE>
- Kubbealtı Lugatı*. Erişim 17 Ekim 2024. <https://www.lugatim.com/s/İSTİKBAL>
- Levend, Ağâh Sırrı. *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 2000.
- Maxim, Mihai. “Tuna”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tuna>

- Maxim, Mihai. “Varad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/varad>
- Nalçacıgil Çopur, Emel. “Divan Şiirinin Koruyucu Savaş Aletleri: Kalkan-Miğfer-Zırh”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Ağustos 2020), 58-81.
- Onay, Ahmet Talat. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü- Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, nşr. Cemal Kurnaz. Ankara: Kurgan Edebiyat, 3. Basım, 2019.
- Özcan, Abdülkadir. “Akıncı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/akinci>
- Özcan, Abdülkadir. “Boğdan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bogdan>
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 13. Basım, 2004.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*, PDF: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017. https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/osmanli_yer_adlari.pdf
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 2 Cilt. İstanbul: Sahafılar Kitap Sarayı, 2008.
- Toven, Bahaeddin Mehmed. *Yeni Türkçe Lügat*. İstanbul: Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 2. Basım, 1927.
- Uludağ, Süleyman. “Ricalü’l-gayb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ricalul-gayb>
- Usta, Aydın. “Zırh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 16 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zirh>
- Üzümcü, Ali. *Mihaloğlu Ali Bey Gazavât-nâmesi’nin (864-1795. Beyitler) Telmih ve Kıssaları Üzerine Bir İnceleme*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yılmaz, Mehmet. *Edebiyatımızla İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1992.
- Yüksel, Funda. *Mihaloğlu Ali Bey Gazavât-nâme’sindeki (1-863. Beyitler) Kıssa ve Telmihler Üzerine Bir İnceleme*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

**Türk Edebiyatı Araştırmalarında Dijitalleşmenin İmkânları Üzerine:
Dijital Edebî Atlaslar**

**On the Opportunities of Digitization in Turkish Literature Studies:
Digital Literary Atlases**

Selin Yavuz

sarabaciyavuz@gmail.com

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0003-4770-7049>

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Doktora Öğrencisi

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received Date: 24.10.2024

Kabul Tarihi/Accepted Date: 22.11.2024

Sayfa/Page: 307-317

Atıf/Citation: Yavuz, Selin “Türk Edebiyatı Araştırmalarında Dijitalleşmenin İmkânları Üzerine: Dijital Edebî Atlaslar”. *Klasik Divan Dil, Kültür ve Edebiyat Dergisi* 1/2 (2024), 307-317.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Türk Edebiyatı Araştırmalarında Dijitalleşmenin İmkânları Üzerine: Dijital Edebî Atlaslar

On the Opportunities of Digitization in Turkish Literature Studies: Digital Literary Atlases

Selin Yavuz

Özet

Edebî haritalandırma çalışmaları, dijitalleşmeden önce de mevcut olup “edebî haritalandırma” (literary mapping) ve “edebî kartografya” (literary cartography) kavramlarıyla ifade edilmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından edebiyatın coğrafyası bağımsız bir disiplin olarak görülmektedir, edebî haritalandırma da bu disiplinin bir dalı veya yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Dünyada edebî haritaların tarihi 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu haritalar, özellikle 19. yüzyıl Viktorya Dönemi’nde popülerlik kazanmıştır. İngiltere’de, eserlerde geçen mekânların turistik amaçlarla haritalandırılması ile ortaya çıkan edebiyat atlasları bu alanda birçok çalışmaya öncülük etmiştir. Günümüzde edebî haritalandırma, dijital beşerî bilimler perspektifiyle daha geniş bir uygulama alanına sahip olmuştur. Dijital beşerî bilimler (digital humanities), teknolojinin gelişimiyle dünya genelinde hızla önem kazanan bir alan olup bu doğrultuda araştırmalar, projeler, dersler ve atölyeler gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde de bu alanda önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Dijital teknolojiler, dijital haritaların yaygınlaşması ve mekânsallaştırma çalışmalarının gelişmesiyle mekân algımızın dönüşmesini sağlamıştır. Dünyada yapılan dijital haritalandırma çalışmalarının amaçları akademik veriler sunmak, eğitim materyalleri oluşturmak ve popüler birer tanıtım aracı olarak geniş kitlelere hitap etmektir. Ülkemizde bu alanda yapılan çalışmalar henüz sınırlıdır. Bu çalışmada ise dil ve edebiyat atlaslarının tarihçesi, dijital edebiyat atlaslarının günümüzdeki durumu, kullanım alanları, amaçları, hedef kitleleri ve Türk edebiyatı çalışmalarına potansiyel katkıları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebî haritalandırma, Dijital beşerî bilimler, Mekânsallaştırma, Şairler Atlası.

Abstract

Literary mapping studies predate the advent of digitization and are referred to by the terms “literary mapping” and “literary cartography”. Some researchers regard the geography of literature as an independent discipline, with literary mapping viewed as a branch or approach within this field. The history of literary maps dates back to the 16th century globally, gaining particular popularity during the Victorian era in the 19th century. In England, literary atlases emerged from mapping locations mentioned in literary works for tourism purposes, paving the way for numerous studies in this domain. Today, literary mapping has acquired a broader scope of application through the perspective of digital humanities. Digital humanities, a rapidly growing field worldwide driven by technological advancements, encompasses research, projects, courses, and workshops. Significant progress has also been observed in this area within Turkey. Digital technologies have transformed our perception of space, leading to the proliferation of digital maps and the development of spatial studies. The objectives of global digital mapping initiatives include providing academic data, creating educational materials, and serving as popular promotional tools aimed at broad audiences. However, such endeavors in Turkey remain limited. This study examines the history of linguistic and literary atlases, the current status of digital literary atlases, their applications, purposes, target audiences, and potential contributions to Turkish literature studies.

Keywords: Literary Mapping, Digital Humanities, Spatial Studies, Atlas of Poets.

Giriş

Dijital teknolojiler, günlük yaşamımızda mekân algımızın değişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. *Dijital beşerî bilimler*, dünyada ve ülkemizde teknolojik ilerlemelerle birlikte hızla gelişmekte olan bir alandır. Bu alanda *digital humanities* adı altında çeşitli projeler yapılmakta, dersler verilmekte, atölyeler düzenlenmekte hatta üniversitelerde çeşitli bölümler açılmaktadır. Ülkemizde de dijital beşerî bilimler alanında önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Beşerî bilimler ile teknolojinin bu ilişkisi, sorunların daha hızlı çözülmesini sağlamakta, insan gücünün yetersiz kaldığı alanlarda makine sistemlerinin desteğini sunmakta, çalışmaları daha interaktif hâle getirmekte ve araştırmacılara yeni ufuklar açmaktadır.

Bu çalışma, dijital haritalandırma çalışmalarının Türk dili ve edebiyatı alanındaki potansiyelini incelemeyi amaçlamaktadır. Dijital beşerî bilimlerin hızla gelişen bir alan olarak, edebiyat çalışmalarına sunduğu yeni olanaklar ve metodolojik yaklaşımlar henüz yeterince derinlemesine ele alınmamıştır. Bu çalışmada; edebiyat atlaslarının tarihçesini, dijital haritalandırmanın edebiyat araştırmalarına kattığı yenilikleri ve bu alandaki mevcut araştırmaların kapsamını irdelemeyi hedeflemektedir. Ayrıca dijital atlasların kullanım alanları, hedef kitlesi, sınırlılıkları ve bu alanda yapılabilecek araştırmalara dair bir değerlendirme de sunulacaktır.

Dil ve Edebiyat Atlaslarının Tarihçesi ve Günümüzde Yapılan Dijital Çalışmalar

Dijital beşerî bilimlerin mekâna odaklanan bir alt kategorisi mekânsal beşerî bilimler (Spatial Humanities) olarak adlandırılmaktadır.¹ Yüzyıllar boyunca gelişen haritaların günümüzde ortaya çıkan dijital versiyonları, dijital beşerî bilimler alanındaki mekânsallaştırma çalışmalarının da önünü açmıştır. Geçmişte dijitalleşmenin var olmadığı dönemlerde de edebî haritalandırma çalışmaları yapıldığı bilinmektedir. *Literary mapping* ve *literary cartography* olarak adlandırılan *edebî haritacılık* olarak da çevrilebilecek kavramın standart bir tanımının henüz kabul görmediğini söylemek gerekir. Cooper’a göre, araştırmacıların bir kısmı edebiyat coğrafyasını ayrı bir disiplin olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla bu görüşü benimseyen araştırmacılar, haritalandırmanın da edebî coğrafyanın yardımcı bir dalı ya da sadece bir çeşit yaklaşım olduğu fikrini savunmaktadır. Edebî verilerin haritalandırılması üzerine yapılan çalışmaları şimdilik yardımcı bir disiplin olarak benimsemek doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Edebî haritaların tarihçesi 16. yüzyıla dayanmaktadır. Erken modern dönem edebî haritaları olarak adlandırılan bu haritalar, daha sonraları özellikle 19. yüzyılda, Victoria döneminde popüler hâle gelmiş ve İngiltere’de turistik amaçla edebî güzergahlar oluşturarak eserlerde geçen mekânları gösteren haritalar olarak kullanılmıştır. Bu çalışmalar, alanda yazılan birçok kitaba da öncülük etmiştir.²

1 Aladağ Fatma, “Mekânsal Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları: Coğrafi Bilgi Sistemleri’nin (CBS) Osmanlı Şehir ve İdari Tarihi için Potansiyeli”, *Kadim* 5 (Nisan 2023).

2 David Cooper vd. (ed.), *Literary Mapping in the Digital Age*, ts., 7-8.

1904 yılında William Sharp tarafından *Literary Geography* adıyla yayımlanan kitapta, çeşitli İngiliz yazarların eserleri ile özdeşleşmiş mekânlar fotoğraflarla birlikte ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmaktadır. Kitabın bölümlerinin de *Dickens-Land (Dickens Ülkesi)*, *The Bronte Country (Bronte Ülkesi)* şeklinde adlandırıldığı görülmektedir.³ Malcolm Bradbury'nin 1996'da yayımlanan *The Atlas of Literature* adlı kitabı da alanın günümüze yakın önemli örneklerindendir. *The Atlas of Literature*'de edebiyat tarihindeki önemli mekânlar ve bu ilham verici mekânların yazarla bağlantıları ele alınmaktadır. Orta Çağ döneminden Rönesans'a, Sanayi Devrimi'nden Modern Dönem'e kadar geniş bir tarih ve coğrafya aralığında edebiyatta iz bırakan mekânları değerlendirmektedir. Örneğin *Dante'nin Dünyası*, *Shakespeare'in Londra'sı* gibi başlıklar altında verilen şehir haritaları üzerinde önemli noktalar işaretlenmiştir. Bu haritaların etrafında yazar, eser, eserin geçtiği mekânlar, dönem ve karakterler üzerine bir takım değerlendirme yazıları yer almaktadır.⁴

Edebiyat atlaslarının dışında dillerin kullanıldıkları coğrafyadaki (linguistic geography) ses, şekil, söz dizimi, söz varlığı düzeyindeki dil özelliklerini haritalar üzerinde gösteren atlaslar da mevcuttur. *Dil Atlası (linguistic atlas)* veya *Ağız Atlası* adı verilen bu çalışmalar üzerine ülkemizde de çeşitli akademik çalışmalar yapılmaktadır.⁵

Dijital araçların gelişmesiyle birlikte edebî haritaların dijital platformlara taşındığı projelerin öne çıktığı görülmektedir. *ETH Zurich's A Literary Atlas of Europe, Digital Literary Atlas of Ireland, Cultural Atlas of Australia* gibi büyük ölçekli projelerin yanında belirli şehirlerin -örneğin Edinburg, St. Petersburg- edebî coğrafyasını ele alan projeler de mevcuttur. Map of Early London (MoEMLY) adlı platformda da Shakespeare'in yaşadığı erken modern dönemde Londra'nın haritası üzerinde tarihî belgelere ve Shakespeare'in eserlerine dayanarak sokakların, caddelerin, çeşitli mekânların bu belgelerde ne şekilde geçtiğine dair bilgiler verilmiştir.⁶ Bunların dışında Boston Collage tarafından yürütülen *James Joyce*'un ünlü eseri *Ulysses* üzerine yapılmış olan *Walking Ulysses* gibi sadece tek bir esere odaklanmış bazı dijital projeler de vardır.⁷ İtalya'da da Dante'nin

3 William Sharp, *Literary Geography*, (Londra: Pall Mall Publications, 1904).

4 Malcolm Bradbury, *The Atlas of Literary* (Londra: De Agostini Editions, 1996).

5 Bu çalışmalardan bazıları için bk. Erdoğan Boz, "Ağız Atlasları", *Turkish Studies* 3/3 (2008), 152-165. Oğuzhan Durmuş, "Çuvaş Türkçesinin Ağız Atlası Üzerine", *Türkbilig* 21 (2011), 113-148.

6 Bu alanda yapılmış ve devam eden pek çok proje ve çalışma mevcuttur ancak burada konumuzla doğrudan ilgisi bulunan projelerden seçmeler yapılmıştır. İlgili projeler için bk. Bu alanda yapılmış ve devam eden pek çok proje ve çalışma mevcuttur ancak burada konumuzla doğrudan ilgisi bulunan projelerden seçmeler yapılmıştır. İlgili projeler için bk. *Interaktive visualisierungs- und analyseinstrumente für die geographie der literatur*. Ein Literarischer Atlas Europas RSS. <https://www.literaturatlas.eu/> (son erişim tarihi: 21.09.2024). *The literary landscapes of Ireland*. StoryMapJS.: <https://s3.amazonaws.com/uploads.knightlab.com/storymapjs/bf1363f5047e90f-28bac0a64fc945cd0/the-literary-landscapes-of-ireland/index.html> (son erişim tarihi: 21.09.2024). The Map of Early Modern London. (1970, January 1). *The map of early modern london*. MoEML: The Map of Early Modern London. <https://mapoflondon.uvic.ca/index.htm> (son erişim tarihi: 21.09.2024). *Mapping st petersburg*. <https://www.mappingpetersburg.org/site/> (son erişim tarihi: 21.09.2024). Mapping the lakes: Home Page. <https://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/> (son erişim tarihi: 21.09.2024). *Maps. Digital Textualities Semantic Cartographies Networked Geographies*. <https://aelang.github.io/maps/> (son erişim tarihi: 21.09.2024). Pier.. *Australia. Cultural Atlas*. <https://culturalatlas.sbs.com.au/australian-culture> (son erişim tarihi: 21.09.2024).

7 Bu proje Ulysses'in 3D sanal gerçeklik oyunudur.

İlahi Komedyası üzerinden bir haritalandırma projesi fikir aşamasındadır.⁸ Ayrıca yine İtalya’da okuyucuları farklı mekanları sanal olarak keşfetmeyi ve bu yerler üzerine bir okuma serisi oluşturmayı hedefleyen bir site mevcuttur.⁹

Bu alanda gelişmekte olan bir diğer sistem de *Derin Haritalama*’dır. Derin haritalama sistemleri bir yerin, o yerde bulunan insanların, hayvanların ve nesnelerin son derece ayrıntılı tasvirlerini sunma imkânı sağlar. Derin haritalama aynı zamanda, kullanıcılar tarafından eklenme ve değiştirilme sürecine tabi olan “bir platform, bir süreç ve bir ürün” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰

Dijital Beşerî Bilimler ve Ülkemizde Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanılarak Yapılan Çalışmalar Üzerine¹¹

“Dijital beşerî bilimler, teknolojinin yalnızca teknik bir destek olmanın ötesine geçtiği, beşerî bilimler alanında yeni araştırma sorularına ve bilgi üretimine imkân tanıyan, ayrıca çok katmanlı ve karmaşık verileri teknolojinin sağladığı yöntemler sayesinde kolaylıkla analiz edilebilir hâle getiren akademik bilim dalıdır.”¹² Dijital beşerî bilimler alanındaki çalışmalar *Kültürel Çalışmalar*, *Sosyal Bilimler*, *Bilgi ve Belge Yönetimi* bölümlerinin ders müfredatında yerini almaktadır. Bunun dışında çeşitli araştırma ve uygulama merkezleri bünyesinde dijital beşerî bilimler atölyeleri gerçekleştirilmektedir. Bu araştırmaları destekleyici merkezler de mevcuttur. Marmara Üniversitesi bünyesinde *Dijital Beşerî Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi*, Sabancı Üniversitesi bünyesinde de *Dijital Beşerî Bilimler Laboratuvarı* kurulmuştur. Ayrıca Yükseköğretim Kurulu “Öncelikli Alanlarda Uzmanlaşan Üniversiteler Projesi” kapsamında Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ile İbni Haldun Üniversitesi *Dijital Sosyal Bilimler* alanında Öncelikli Alan Misyonu ile görevlendirilmiştir.

Dijital beşerî bilimler alanında çalışmalar yapan araştırmacıların kurdukları birtakım platformlar da mevcuttur.¹³ Bu alandaki çalışmaların önemli örneklerinin *Dijital Tarih* alanında çalışan araştırmacılar tarafından yapıldığını da belirtmek gerekmektedir. Bu projelerden bazıları şöyledir: Yunus Uğur’un Şehir Tipolojileri ve Atlası, Nil Tuzcu’nun *Urban Database*, Fatma Aladağ’ın *Mapping Ottoman Provinces and Cities*, Tufan Kaya’nın *Ottoman Population Atlas* adlı projeleri, Büşranur Bekman tarafından OSAMER Dijital Beşerî Bilimler Akademisi kapsamında Storymaps aracı

8 Giovanna Zavettieri, “Cartografia Letteraria: Mappatura Dell’Italia Nella Divina Commedia”, *documenti geografici* 2 (2023).

9 İlgili site için bk. *Sambinelli Francesco- Mappa Letteraria-Cerca il Luogo, trova i Libri* <https://www.mappaletteraria.it/> (son erişim tarihi: 21.09.2024).

10 Derin Haritalama Sistemleri: Deep Map 3, Deep Map 4.

11 Bu bölümde sadece Coğrafi Bilgi Sistemleri ile yapılmış olan dijital çalışmalara odaklanılmıştır.

12 Fatma Aladağ, “Dijital Beşerî Bilimler ve Türkiye Araştırmaları: Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 18/36 (2020), 773-796.

13 Bu platformların başında <https://www.digitalottomanstudies.com/> gelmektedir.

kullanılarak hazırlanan *Vladimir Petroviç Davidov'un İstanbul Seyahati (1835)* adlı proje, Yunus Kemal Aydoğan tarafından hazırlanan, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki eserlerinin haritalandırılması içeren bir çalışma da yine OSAMER Dijital Beşerî Bilimler Akademisi kapsamında projelendirilen çalışmalar arasındadır.¹⁴

Ülkemizde Türk dili ve edebiyatı alanında dijital çalışmalar mevcuttur fakat coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak yapılan çalışmaların henüz emekleme aşamasında olduğunu söylemek gerekmektedir. Alanımızda edebiyat atlası olarak kaleme alınmış olan yayınların daha çok yazarların okurlarına bir okuma rotası oluşturma çabası olduğu görülmektedir.¹⁵ Bunların dışında bir edebî haritalandırma çalışması olan İstanbul Kültür ve Edebiyat Atlası ise adından da anlaşılacağı üzere İstanbul özelinde yapılmıştır. Elektronik kitap olarak yayımlanmış olan bu çalışmada, İstanbul'un çeşitli mekânlarının fotoğraflarının verildiği ve bu fotoğraflar üzerine İstanbul'un çeşitli yönlerine dair edebî yazılar ile klasik şairlerden Cumhuriyet Dönemi şairlerine kadar pek çok ismin şiirine ve biyografilerine yer verildiği görülmektedir.¹⁶ Benzer fakat daha kapsamlı bir çalışma ise Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenen ve elektronik kitap olarak yayımlanan *Türkiye Edebiyat Atlası*'dır.¹⁷ Bunların dışında hem edebî hem tarihî hem de coğrafi öneme sahip olan Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserinde gezdiği güzergahların biri İstanbul diğeri tüm güzergâhlar olmak üzere iki dijital haritası oluşturulmuştur.¹⁸

Türkiye'de dijital beşerî bilimler alanında çalışmaların yapılması, araştırma merkezlerinin açılması, çeşitli projelerin ortaya çıkması sevindirici olmasına rağmen beşerî bilimlerde dijitalleşme henüz her alana yayılmış değildir. Türk dili ve edebiyatı alanında gerçekleştirilen veya devam eden projelerin sınırlı olması bu alana daha fazla eğilmek gerektiğinin göstergesidir.

14 Bu alanda yapılan haritalandırma çalışmalarından bazıları şöyledir: Yunus Uğur, *Osmanlı Şehir Tipolojileri ve Atlası* (İstanbul: Tübitak Projesi, 2016). Nil, Tuzcuoğlu. *İstanbul Urban Database*. <http://www.istanbulurbandatabase.com/> (son erişim tarihi: 21.09.2024). Fatma Aladağ. *Mapping Ottoman Provinces And Cities, ArcGis*, ts., *Kültür Envanteri*, <https://kulturenvanteri.com/tr/> (Son erişim tarihi: 21.09.2024), *Türkçe Osmanlı Atlası by Tufankaya · MapHub* <https://maphub.net/tufankaya/map> (Son erişim tarihi: 21.09.2024). Y. Kemal Aydoğan *İstanbul'un 100 Mimar Sinan Eseri-* <https://storymaps.arcgis.com/stories/fbdbfb3f03ce4df790882fb09d5f53f4> (Son erişim tarihi: 21.09.2024). Büşranur Bekman. *Vladimir Petroviç Davidov (orlov)'un İstanbul Seyahati (1835)*; <https://uploads.knightlab.com/storymapjs/0fbb08b4bab72046aad37d59f0b27f4/vladimir-petrovic-davidov-orlov-un-istanbul-seyahati-1845/index.html> (Son erişim tarihi: 21.09.2024).

15 İlgili eserler için bk. Necdet Tosun, *Edebiyat Atlası* (Dedalus Yayınları, 2019). Ali Lidar, *Kişisel Edebiyat Atlası* (İthaki Yayınları, 2017).

16 İlgili eser için bk. İstanbul Kültür ve Edebiyat Atlası-Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu <https://www.turing.org.tr/yayinlar/istanbul-kultur-ve-edebiyat-atlasi/> (Son erişim tarihi: 21.09.2024)

17 Enver Ercan, *Türkiye Edebiyat Haritası* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları) (Erişim 04.09.2024).

18 Mustafa Başaran, *Evliya Çelebi Seyahatname Haritası Evliya Çelebi Seyahatname Haritası* https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1a84z9196FZAtW2VcoptG_576HX5mjVo&ll=41.31729105811601%-2C26.611093400000005&z=12, (Son erişim tarihi: 21.09.2024)

İstanbul'daki rotası için bk. *Seyyah Rotası by seyyahistanbul-MapHub*- https://maphub.net/seyyahistanbul/seyyah_gezi_rotasi (Son erişim tarihi: 21.09.2024)

Dijital Edebî Haritalandırma Çalışmalarında Yöntem, Süreç ve Potansiyel Katkılar

Dijital edebî haritalandırma, mekânlar a ait verilerin dijital imkânlarla görselleştirilmesi ve analiz edilmesi sürecidir. Edebiyat alanında bu yöntem, özellikle metinlerin mekânla ilişkisini anlamak ve coğrafi bağlamları incelemek için etkili bir araçtır. Bu bölümde, dijital haritalandırma yöntem ve sürecine dair temel yaklaşımlar ve kullanılabilecek araçlar üzerinde durulacak ve bu sürecin Türk edebiyatı araştırmalarına nasıl faydalar sağlayabileceğine dair bir değerlendirme sunulacaktır.

Dijital haritaların, edebiyatın mekânla olan bağına daha derinlemesine anlamamıza, araştırmaları daha etkileşimli ve erişilebilir hâle getirmemize olanak tanıdığı, aynı zamanda akademik çalışmalara önemli katkılar sunduğu bir gerçektir. Dijital haritalandırma çalışmalarının ilk adımını “neyin, neden, nasıl haritalandırılacağı, bu haritalandırmaya gerek olup olmadığı ve çalışmanın kimlere hitap edeceği” gibi amaç, yöntem, çerçeve, işlevsellik ve potansiyel katkıya dair konuların açık ve net bir şekilde belirlenmesi oluşturmaktadır.

Dünyada atlas veya haritalandırma adı altında pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Fakat ülkemizde özellikle Türk dili ve edebiyatı alanında coğrafi bilgi sistemleri ile yapılan bu tür çalışmaların sayısı yukarıda da belirtildiği gibi sınırlıdır. Bu alanda yapılan çalışmalardan hareketle sadece bir şairin veya yazarın eserleri üzerinden bir haritalandırma yapılabilir. Belli bir dönemin edebî haritalandırması yapılabileceği gibi bir şehrin veya sınırları geniş bir coğrafyanın edebiyat atlası da ortaya konabilir. Hatta sadece bir roman üzerinden ya da bir edebî tür üzerinden de edebî haritalandırma yapmak mümkündür.

Dijital edebî haritalandırmanın neden yapılacağına dair Cooper, mevcut birçok projenin dijital haritaların popülaritesinden faydalanarak daha geniş kitlelere ulaşmak için bu görselleştirmeyi bir iletişim aracı şeklinde kullanmayı amaçladığını belirtir. Bu projelerden bir kısmı pedagojik bir amaca sahiptir ve öğrencilerin edebî-coğrafi bilgisini geliştirmeye yöneliktir. Eğitim amaçlı kullanım dışında müze ve ören yerleri gibi kültürel miras merkezlerinde de dijital haritaların kullanımına yönelik bir eğilimi vardır. Ancak bu çalışmaların en önemli amacının bilimsel araştırmaları ilerletmek olduğu yadsınamaz.¹⁹ Bu durumda dünyada dijital haritaların bilimsel çalışmalara katkısının yanında hem eğitim materyallerini geliştirmek hem de geniş kitlelere ulaşmak amacıyla kullanıldıklarını söylemek mümkündür.

Haritalandırmanın nasıl yapılacağı konusunda iki aşama söz konusudur: Birincisi veri setlerinin oluşturulması; ikincisi bu veri setlerinin entegre edileceği dijital altyapının belirlenmesidir. Projenin güvenilir veri setleri oluşturulduktan sonra hangi coğrafi bilgi sistemiyle oluşturulacağına karar verilmesi büyük önem arz etmektedir. Ücretsiz ve açık kaynak olarak *Google Maps* ve *My Maps*’in dışında ArcGis, Carto, MapHub, Storymaps, Map Warper vb. gibi birçok haritalandırma sistemi üzerinde çalışmalar yapılabilmektedir.²⁰

¹⁹ Cooper vd., *Literary Mapping in the Digital Age*, 10.

²⁰ İlgili araçlar için bk. *ArcGis Online*. <https://www.arcgis.com/index.html> (Son Erişim: 27.10.2024). *Carto On-*

Böyle bir çalışmaya ihtiyaç olup olmadığı sorusu söz konusu çalışmaların olası çıktılarıyla açıklanabilir. Haritalandırma çalışmalarının temel amacı şair ve yazarların yaşadıkları şehirlerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri coğrafi olarak görsel hâle getirerek yeni veriler elde etmek şeklinde belirlenebilir. Bu tür çalışmalardan elde edilecek verilerin Türk edebiyatı alanında yapılan çalışmalara önemli katkılar sunması beklenmektedir. Örneğin bir dönemin şair veya yazarlarının yaşadığı yerlerin haritalandırılmasıyla bu şahsiyetlerin hangi dönemlerde ve hangi bölgelerde yoğunlaştığı (edebî muhitler), şairler/yazarlar arasındaki ilişkilerin tespiti, şairler ve hâmler arasındaki ilişkilerin tespiti, şairler/yazarlar hakkında yeni bilgilerin ortaya çıkarılması, şehir-kültür-şahsiyet arasındaki bağlantıların ortaya çıkarılması mümkündür.

Bu haritalandırma çalışmasının kimlere hitap edeceği konusunda ise hedef kitle şu şekilde açıklanabilir: Dijital edebiyat atlasları başta Türkoloji alanında çalışmalar yapan araştırmacılar için temel bir veri tabanı olarak işlev görecektir. Ayrıca üniversitelerin Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde okuyan lisans ve lisansüstü öğrencilere hitap edecektir. Çalışmaların sonucunda elde edilecek haritaların liselerde edebiyat derslerinde interaktif birer eğitim aracı olarak kullanılması da mümkündür. Diğer bir açıdan hedef kitlenin akademi ve okul dışına çıkıp bir kültür aracı olarak alan dışı kitlelere de ulaşması beklenir.

Dijital edebiyat atlasları sayesinde alana akademik katkılar sağlayacak veriler elde edilebilir. Eldeki kültürel ve edebî mirasın dijital ortama aktarılması sayesinde şiir, şair ve edebî muhitlerin ilgili dönemin tarihî mekânlarıyla ilişkisinin daha geniş kitlelere ulaştırılması mümkündür. Coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ile yapılacak olan projeler, eldeki edebî malzemeyi tarihî mekânlar ve coğrafi bilgilerle birleştirerek disiplinler arası bir yaklaşımı benimsemektedir. Böylece dijital beşerî bilimler vasıtasıyla Türkoloji alanında yeni çalışmalara kapı aralanmış olacaktır.

Edebî haritalandırma projelerinde birtakım sınırlılıklar ve problemlerle karşılaşılması kaçınılmazdır. Türk edebiyatını bir bütün olarak düşünürsek yüzyıllara göre farklılık göstermekle birlikte tarihte geriye doğru gidildikçe şair ve yazarların biyografilerinde verilen mekân bilgilerinin belirsiz, kimi zaman yetersiz olması veri işleme sürecinde zorluklar yaratabilmektedir. Bu sebeple haritalarda belli noktalarda yığılmalar artmaktadır. Bir diğer zorluk ise coğrafi yer adlarında zaman içerisinde yapılan değişikliklerdir. Ayrıca roman gibi tek bir esere yönelik çalışmalarda da kurgu mekânlarda geçen veya mekânları belirsizlik taşıyan edebî metinleri haritalandırmak araştırmacıların yaşadığı zorluklardan bazılarıdır. Son olarak dijital çalışmaların en önemli unsurlarının bir ekip, bu ekip içindeki işbirliği, fikir alışverişi ve hatta çatışmalar üzerine kurulu olduğunu belirtmek gerekmektedir.

line. <https://carto.com/> (Son Erişim Tarihi: 27.10.2024). *Maphub Online*. <https://maphub.net/> (Son Erişim Tarihi: 27.10.2024). *Storymaps Online*. <https://storymaps.com/tr> (27.10.2024). *Map Warper Online*. <https://mapwarper.net/> (Son Erişim Tarihi: 27.10.2024).

Sonuç

Dijital beşerî bilimler, dünyada ve ülkemizde hızla gelişen bir alan olup, bu alanda araştırmalar; projeler, dersler ve atölyeler gerçekleştirilmekte, üniversitelerde bölümler açılmaktadır. Ülkemizde de önemli ilerlemeler kaydedilen bu alan, makine desteğiyle insan gücünün tamamlanmasını ve araştırmaların daha interaktif hâle gelmesini sağlayarak yeni araştırma perspektifleri sunmaktadır.

Dijital teknolojilerle edebî haritalandırma çalışmaları mekân algımızı dönüştürerek bilimsel çalışmalara yeni kapılar aralamaktadır. Edebî haritalandırma (literary mapping) veya edebî kartografi (literary cartography) olarak adlandırılan bu alan, geçmişte dijital olmayan yöntemlerle uygulanmış olsa da günümüzde dijital beşerî bilimler kapsamında daha geniş bir uygulama alanına ulaşmıştır. Ancak bu kavramların henüz standart bir tanıma kavuşamadığı da belirtilmelidir.

Dijital imkânların Türk edebiyatı çalışmalarına dâhil edilmesi büyük önem arz etmektedir. Dijital edebî haritalar, eldeki edebî mirasın görselleştirilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmalar, edebî metin ile mekân ilişkisinin yanı sıra edebî şahsiyetlerin kendi arasındaki ilişki ağları ve edebî muhitlerin daha somut bir şekilde görülmesine, şairlerin yüzyıllara göre artış/azalış oranlarının belirlenmesine ve bu artış/azalışın sebeplerinin ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla dijital edebî haritalandırma, üzerinde çalışılan veri hakkında kesin ve doğru hükümlere varmayı kolaylaştırmaktadır. Edebî mirasın dijital araçlarla daha ulaşılabilir olması, daha geniş kitlelere ulaşmayı da sağlamaktadır. Ayrıca bu çalışmaların diğer bir faydası da öğretmen ve öğrenciler için Türk dili ve edebiyatı derslerini görsel ve interaktif hâle getiren pratik bir eğitim aracı olarak da kullanılabilir olmasıdır.

Kaynaklar

- Aladağ, Fatma. “Dijital Beşerî Bilimler ve Türkiye Araştırmaları: Bir Literatür Değerlendirmesi”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 18/36 (2020), 773-796.
- Aladağ, Fatma. “Mapping Ottoman Provinces And Cities”. *ArcGis*, ts.
- Aladağ, Fatma. “Mekânsal Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları: Coğrafi Bilgi Sistemleri’nin (CBS) Osmanlı Şehir ve İdari Tarihi için Potansiyeli”. *Kadim* 5 (Nisan 2023), 47-68.
- Boz, Erdoğan. “Ağız Atlasları”. *Turkish Studies* 3/3 (2008), 152-165.
- Bradbury, Malcolm. *The Atlas of Literary*. Londra: De Agostini Editions, 1996.
- Cooper, David vd. (ed.). *Literary Mapping in the Digital Age*, ts.
- Durmuş, Oğuzhan. “Çuvaş Türkçesinin Ağız Atlası Üzerine”. *Türkbilig* 21 (2011), 113-148.

- Ercan, Enver. *Türkiye Edebiyat Haritası*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim 04 Kasım 2024. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-157950/turkiye-edebiyat-haritasi.html>
- Lidar, Ali. *Kişisel Edebiyat Atlası*. İthaki Yayınları, 2017.
- Sharp, William. *Literary Geography*. Londra: Pall Mall Publications, 1904.
- Tosun, Necdet. *Edebiyat Atlası*. Dedalus Yayınları, 2019.
- Uğur, Yunus. *Osmanlı Şehir Tipolojileri ve Atlası*. İstanbul: Tübitak Projesi, 2016.
- Zavettieri, Giovanna. “Cartografia Letteraria: Mappatura Dell’italia Nella Divina Commedia”. *documenti geografici* 2 (2023).

Elektronik Kaynaklar

- ArcGis Online. <https://www.arcgis.com/index.html>
- Aydoğan, Y. K. (2023, June 21). *İstanbul’un 100 Mimar Sinan Eseri*. ArcGIS StoryMaps. <https://storymaps.arcgis.com/stories/fbdbfb3f03ce4df790882fb09d5f53f4>
- Carto Online. <https://carto.com/>
- Google. Google my maps. https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1a84z9196F-ZAtW2VcoptG_576HX5mjVo&ll=41.31729105811601%2C26.611093400000005&z=12
- Interaktive visualisierungs- und analyseinstrumente für die geographie der literatur*. Ein Literarischer Atlas Europas RSS. <https://www.literaturatlas.eu/>
- İstanbul Kültür ve Edebiyat Atlası*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. (2023, July 31). <https://www.turing.org.tr/yayinlar/istanbul-kultur-ve-edebiyat-atlasi/>
- MoEML: The Map of Early Modern London*. <https://mapoflondon.uvic.ca/index.htm>
- Maphub Online. <https://maphub.net/>
- Mapping st petersburg*. <https://www.mappingpetersburg.org/site/>
- Mapping the lakes*. <https://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/>

Maps. digital textualities semantic cartographies networked geographies. (n.d.). <https://aelang.github.io/maps/>

Map Warper Online. <https://mapwarper.net/>

Tuzcuoğlu, Nil. *Istanbul Urban Database*. <http://www.istanbulurbandatabase.com/>

Pier. *Australia*. Cultural Atlas. <https://culturalatlas.sbs.com.au/australian-culture>

Storymaps Online. <https://storymaps.com/tr>

TEİS, “Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü”, <https://teis.yesevi.edu.tr/anasayfa>

The Map of Early Modern London. (1970, January 1). *The literary landscapes of Ireland*. [StoryMapJS.https://s3.amazonaws.com/uploads.knightlab.com/storymapjs/bf1363f5047e90f-28bac0a64fc945cd0/the-literary-landscapes-of-ireland/index.html](https://storymapjs.net/iframe/28bac0a64fc945cd0/the-literary-landscapes-of-ireland/index.html)

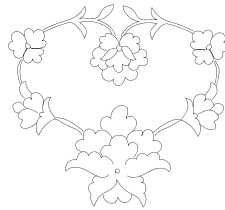
TheWebSide di Sambinelli Francesco, G. D. di G. G. *Mappa letteraria - cerca il luogo, trova i libri*. <https://www.mappaletteraria.it/>

Trello. <https://trello.com/tr/>

Kaya, Tufan. *Türkçe Osmanlı Atlası by Tufankaya · MapHub*. MapHub. <https://maphub.net/tufan-kaya/map>

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/>

Vladimir Petroviç Davidov (orlov)’un istanbul Seyahati (1835). StoryMapJS. [https://uploads.knightlab.com/storymapjs/0fbb08b4babc72046aad37d59f0b27f4/vladimir-petrovic-davidov-orlov-un-istanbul-seyahati-1845/index.html](https://storymapjs.net/iframe/0fbb08b4babc72046aad37d59f0b27f4/vladimir-petrovic-davidov-orlov-un-istanbul-seyahati-1845/index.html)

Türk Edebiyatında Sinbâd-Nâme Çevirileri: Tuhfetü'l Ahyâr ve Kitâb-ı Sinbâd (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkı Basım)

Fatma Dağılımş İlbaş
Gaziantep Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Mezunu

fatmanurdagilmis@gmail.com
[https://orcid.org/0000-0003-4587-3318.](https://orcid.org/0000-0003-4587-3318)

Makale Türü/Article Type: Kitap Tanıtım Yazısı

Geliş Tarihi/Received Date: 05.11.2024

Kabul Tarihi/Accepted Date: 20.11.2024

Sayfa/Page: 318-321

Atıf/Citation: Dağılımş İlbaş, Fatma. “Türk Edebiyatında Sinbâd-Nâme Çevirileri: Tuhfetü'l Ahyâr ve Kitâb-ı Sinbâd (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkı Basım)-Kitap Tanıtım Yazısı”. *Klasik Divan Dil, Kültür ve Edebiyat Dergisi* 1/2 (2024), 318-321.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Türk Edebiyatında Sinbâd-Nâme Çevirileri: Tuhfetü'l Ahyâr ve Kitâb-ı Sinbâd (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkı Basım)

Fatma Dağılmış İlbaş

Klasik Türk edebiyatında mensur eserler, anlaşılması güç bir şekilde yazılmış olsalar da kültürel zenginliğimizi yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Pek çok kültürü içinde barındıran ve yaşatan bu eserler, geçmişe ışık tutarak bu günün aydınlanmasına ve çeşitli düğümlerin çözülmesine katkı sağlamıştır. Derin bir geçmişe sahip olan *Sindbâd-nâmeler*, ahlaki gaye ile yazılmış birçok hikâye içermektedir. Bu eserler, ana hikâyelerden oluşmakla birlikte küçük hikâyeleri de bünyesinde barındırır. Sindbâd-nâmelerin çeşitli nüshaları olmakla birlikte çerçeve hikâye külliyatları ile karşılaştırmaya gidilerek sınırlandırma yapılmıştır. Böylece Sindbâd hikâyelerinin kökeni ve yayılma süreçleri gözden geçirilmiştir.

Doç. Dr. Gülşah Gaye Fidan tarafından kaleme alınan ve 2013 yılında (Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü/Harvard Üniversitesi) yayımlanan kitap “Presentation”, “Ön Söz”, “Kısaltmalar” ve “Giriş” bölümü hariç toplam dört bölümden; “Sonuç”, “Kaynaklar”, “Sözlük”, “Dizin” ve “Tıpkıbasım” da dâhil 472 sayfadan oluşmaktadır.

Kitabın “Giriş” kısmında Fidan, ilk olarak Sindbâd-nâmelerin, *Binbir Gece Masalları*, *Tûtînâme* ve *Kırk Vezir* gibi çerçeve hikâye tekniğiyle oluştuğundan bahsederek bu metinlerin pek çok dile aktarıldığını belirtmiştir. “*Türkçede ise bazı kaynaklarda üç Sindbâd-nâme olduğu belirtilse de (Ateş, 1948, 18-22; Kurtuluş, 2009,244) İftihârrüddin Muhammed b. Ebû Nasr Kazvî’ye (Ö.1279) ait olduğu söylenen ilk çeviri günümüze ulaşamamıştır. Mevcut olan eserlerin biri Eski Anadolu Türkçesiyle oluşturulmuştur ancak Kitâb-ı Sinbâd adlı bu eserin müellifi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Bu çalışmanın temelini oluşturan metin, on altıncı yüzyılda Semerkandî’nin Farsça eserinin Muhammed Abdülkerîm bin Muhammed tarafından aktarılmasıyla oluşan ve Tuhfetü’l Ahyâr şeklinde isimlendirilen Sindbâd hikâyeleridir.*”² Bu bağlamda Sindbâd-nâmelerin hangi kültürlerle yayılmış olduğuyla ilgili de belli başlı değerlendirmelerde de bulunulmuştur. “Giriş” kısmına dâhil edilen “Sözlü Kültür-Yazılı Kültür İlişkisi”, “Klasik Türk Edebiyatında Hikâye”, “Klasik Türk Edebiyatında Hikâye Tasnifi” ve “Sindbâd-nâmeler” başlığı altında genel bir bilgiler verilerek değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca “Sindbâd-nâmeler” bölümü; “Sindbâd-nâmelerin Kö-

1 Gülşah Gaye Fidan, *Türk Edebiyatında Sinbâd-Nâme Çevirileri: Tuhfetü’l Ahyâr ve Kitâb-ı Sinbâd (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkı Basım)*, (Amerika Birleşik Devletleri: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2013).

2 Fidan, *Türk Edebiyatında Sinbâd- Nâme Çevirileri: Tuhfetü’l Ahyâr ve Kitâb-ı Sinbâd*, 16.

keni” ve “Sindbâd-nâme Versiyonları” adlı iki alt başlık şeklinde kaleme alınmıştır.

Kitabın “Hikâyelerin Tahlili” başlıklı birinci bölümü, “Motif Halkaları ve Olay Örgüsü”, “Konu/Tema”, “Zaman”, “Mekân”, “Şahıs Kadrosu”, “Bakış Açısı ve Anlatıcı”, “Anlatım Teknikleri” alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu bölümde, tahkiyeli metinlerin ana unsurunun olay örgüsü olduğuna vurgu yapılmıştır. Daha sonra çerçeve hikâye ve çerçeve hikâyenin içerisinde yer alan iç hikâyelerin olay örgüsüne değinilerek motif halkaları belirlenmiştir. Hikâyelerdeki olay örgüsü ve motifler mukayese edilerek benzerlikler ve farklılıkların olduğu görülmüştür. Sonrasında ise konu/tema, zaman, mekân, şahıs kadrosu, bakış açısı ve anlatıcı, anlatım teknikleri ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

“Dil ve Anlatım Özellikleri” isimli ikinci bölümde edebî metinlerin temel unsuru olan dilin, yazarların yaşamış olduğu kültüre göre yoğrulmasından kaynaklı olarak eserlerde çeşitli farklılıkların olması da tabii görülmüştür. Bu pencereden bakılacak olursa genel olarak hikâyelerin dil özellikleri ele alınarak *Tuhfetü’l Ahyâr*’da geçen atasözleri ve deyimlere yer verilmiştir.

Fidan, “Sindbâd-nâmede Metinlerarası Özellikler” başlıklı üçüncü bölümde ise metinlerarası ilişkiyi açıklayarak “*Tuhfetü’l Ahyâr ve Kitâb-ı Sindbâd’ı metinlerarasılık bağlamında incelemek, benzer metinleri tespit edebilmek için öncelikle Sindbâd-nâme hikâyelerinin de içerisinde bulunduğu çerçeve hikâye geleneği üzerinde durmak*”³ gerektiğini ifade etmiştir. Sindbâd hikâyeleri metinlerarası özellikleri bakımından ele alındığında *Binbir Gece Masalları ve Tûtînâme*’deki versiyonlar göz önünde tutularak çerçeve hikâyelerdeki benzerliklerden kaynaklı Kırk Vezir Hikâyelerindeki birbirine benzeyen hikâyeler ele alınmıştır. Bu bölüm, kısa bir değerlendirme ile sonlandırılmıştır.

“Metin” isimli kısmı ise kitabın son bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde ilk olarak yazar, nüsha tavsifinde bulunmuştur. Çeviri yazıda ele alınan ana metinler, *Tuhfetü’l Ahyâr* ve *Kitâb-ı Sindbâd* isimli eserlerdir. Yazar, ilk olarak *Tuhfetü’l Ahyâr* isimli eser hakkında hem muhtevası hem de şekil özellikleriyle ilgili genel bir bilgi vermiştir. Ayrıca hikâyelerin konularıyla ilgili olarak altı minyatür örneğine yer vermiştir.⁴ Yazar, *Kitâb-ı Sindbâd* isimli eserin The British Museum’da yer alığını ve müstensihinin belli olmadığını dile getirmiştir. Bu eser için muhteva ve şekil bakımından geniş bir bilgiden söz etmek mümkün değildir. Yazar, bu bilgiler ışığında çeviri yazılı metnin hazırlanmasında izlenen yollardan bahsederek Walter Gallery’de bulunan *Tuhfetü’l Ahyâr* nüshasında yer alan oldukça süslü şekilde yazılan hikâyelere yer vermiştir. Bunun akabinde British Museum’da bulunan Sinbâd nüshasında yer alan farklı tarzda yazılmış olan çeviri yazılı metinlere yer verilmiştir.

Eser, bu dört bölümden sonra “Sonuç”, “Kaynaklar”, okuyucuların anlamakta zorlanmaması için hazırlanmış “Sözlük” ve “Dizin” bölümleriyle tamamlanarak okuyuculara sunulmuştur.

3 Fidan, *Türk Edebiyatında Sinbâd- Nâme Çevirileri: Tuhfetü’l Ahyâr ve Kitâb-ı Sinbâd*, 119-120.

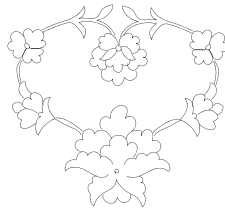
4 Fidan, *Türk Edebiyatında Sinbâd- Nâme Çevirileri: Tuhfetü’l Ahyâr ve Kitâb-ı Sinbâd*, 136.

“Tıpkı Basım” kısmında *Tuhfetü'l Ahyâr* (Walters Art Galery Baltimore, W.622) ve *Kitâb-ı Sindbâd* (The British Museum, Harl.5450/9) isimli eserlerde yer alan hikâyelerin orijinal nüshalarına yer verilmiştir.⁵

Sonuç olarak Doç. Dr. Gülşah Gaye Fidan, klasik Türk edebiyatı alanında mensur hikâyecilik üzerine yapılan çalışmaları ele alarak Sindbâd hikâyelerinin kökeni ve yayılma süreçlerini gözden geçirmiştir. Ayrıca Fidan, yapı ve üslup açısından da inceleme yaparak günümüz hikâyecilik anlayışına da farklı bir soluk getirmiştir. Sindbâd-nâmelerin Türkçe versiyonları ile ilgili yapılmış olan bu ilk eserle kültür tarihimizde, asırlar boyu süren geleneksel birikimleri gün yüzüne çıkartılarak gelecek nesillere yeni filizler bırakılmış olacaktır.

Kaynak

Fidan, Gülşah Gaye. *Türk Edebiyatında Sinbâd-Nâme Çevirileri: Tuhfetü'l Ahyâr ve Kitâb-ı Sinbâd (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkı Basım)*. Amerika Birleşik Devletleri: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2013.

⁵ Fidan, *Türk Edebiyatında Sinbâd- Nâme Çevirileri: Tuhfetü'l Ahyâr ve Kitâb-ı Sinbâd*, 142-268.

Şefaât Kavramı ve Pîr Muhyiddîn'in Şefâ'at-Nâmesi

Rıdvan Ünver

Batman Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans Öğrencisi

veyselunver1@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-3700-7641>

Makale Türü/Article Type: Kitap Tanıtım Yazısı

Geliş Tarihi/Received Date: 05.11.2024

Kabul Tarihi/Accepted Date: 20.11.2024

Sayfa/Page: 322-324

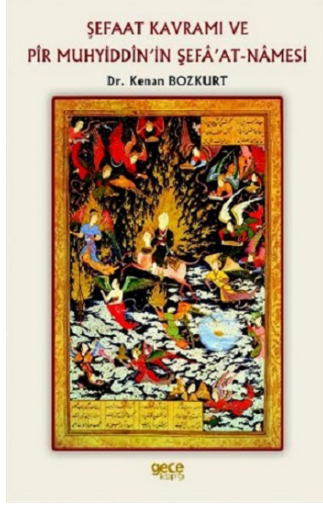
Atıf/Citation: Ünver, Rıdvan. “Şefaât Kavramı ve Pîr Muhyiddîn'in Şefâ'at-Nâmesi)-Kitap Tanıtım Yazısı”. *Klasik Divan Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2024), 322-324.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Şefaât Kavramı ve Pîr Muhyiddîn'in Şefâ'at-Nâmesi

Rıdvan Ünver

İslâm dini, klasik Türk edebiyatının teşekkülünde ve gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. İslâm dini ile ilgili hemen her konuda pek çok eser verilmiş; bunların bazıları müstakil bir tür niteliği kazanmıştır. Bununla birlikte bazen de pek çok İslâmî unsurun mazmun hâline geldiği görülmüştür. Bu bağlamda klasik Türk edebiyatında müstakil bir tür olarak karşımıza çıkan İslâmî kavramlardan biri de “şefaât” olmuştur. İslâmiyetin yanı sıra Yahudilik ve Hristiyanlıkta da var olduğu bilinen şefaât kavramı, temelde insanın kendini Allah karşısında çaresiz hissetmesinden dolayı dinî figürlere yüklediği kurtarıcı misyona dayanır. İnanan kişiler için şefaât, ölümden sonraki hayat için oldukça önemli sayılmıştır. İnsanlar açısından bu denli mühim bir kavramın

edebiyatın konusu olmaması imkânsız olurdu. Bu nedenle sözü edilen kavramın doğru anlaşılması elimizdeki kitabı inceleme noktasında da önem teşkil etmektedir. Hülâsa şefaât kavramı özellikle kitabın ilk iki bölümünde oldukça detaylı bir şekilde irdelenmiş ve kavramın en doğru şekilde nasıl algılanması gerektiğine dair öneriler ileri sürülmüştür.

Türk edebiyatında rağbet gören en hacimli şefâ'atnâme özelliğindeki kitap, giriş ve altı bölüm şeklinde hazırlanmış olup 559 sayfadan oluşmaktadır. Mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmış olmasına rağmen halk tipi mesnevi geleneği içerisinde yazıldığından dolayı, klasik mesnevi kurgusundan farklı olan eserde yazar, “Giriş” kısmında şefaât olgusunun ayrıntısına inmeden evvel, dinlerdeki kurtarıcı düşüncesi üzerine genel bilgiler vermiştir.

“Dilsel ve Dinsel Bir Kavram Olarak Şefaât” ismini verdiği birinci bölümde; başlığından da anlaşılacağı üzere şefaât kavramını din ve dil yönünden irdelerken; Kur’ân, ayet ve hadis bağlamında sözcüğün mana derinliğini açıklamaya çalışmıştır. Şefaât inancının sadece İslâmî yönüne değil diğer inançlar üzerinden de etkisine değinmiştir.

“Şefaât Düşüncesinin Edebiyata Yansıması” isimli ikinci bölümde, şefaât inancının edebiyat ile bağlantısına değinen yazar, şefâ'at-nâmeler ile ilgili bilgiler vererek eserine yön vermiştir.

“Pîr Muhyiddîn'in Hayatı ve Şefâ'at-nâme'si” adlı üçüncü bölümde ise eserin sahibi olan Pîr Muhyiddîn üzerinde durmuştur. Pîr Muhyiddîn'in hayatı hakkında bilgilere değindikten sonra Türk edebiyatında önemli etkiye sahip Şefâ'at-nâme'si ile ilgili bilgilere de değinmiş; eserin yazılış tarihi, yazılış nedeni ile şekli, dili ve üslubu hakkında bilgilere yer vermiştir.

“Şefâ’at-nâme’nin Yayınına Yönelik Çalışma Aşamaları” adlı dördüncü bölümde, eserin nüshaları üzerinde durmuş, Pîr Muhyiddîn’e ait olan eserin nüshalarının tasnifi ile ilgili bilgilere değinmiştir. Yazar, nüshaları tanıtma yoluna gitmiş ve metin kurma adımları hakkında bilgiler vermiştir.

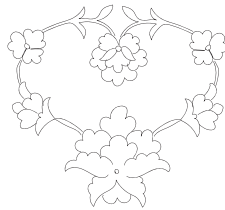
“Şefâ’at-nâme’nin Muhteva Özellikleri” adlı beşinci bölüm, eserin içeriği ile ilgilidir. Yazar; eserin özetini vermiş, şairin şefaât kavramına bakışını değerlendirmiş, kıyamet günü kimlerin şefaâtçi olacağı, şefaate mazhar olanlara veya şefaatten nasip almayacak olanlara değinerek kavramı, eser bağlamında incelemiştir.

Eserin altıncı bölümü, çalışmanın en uzun kısmıdır. Halk arasında oldukça popüler olan ve halk için kaleme alınan Pîr Muhyiddîn’in Şefâ’at-nâme’sinde yazar, eserin metnine yer vermiştir. Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerinin hâkim olduğu bu bölümde adı geçen metin, transkribe edilmiş olup doğrudan bir Arapça çeviri değil telif-tercüme niteliğindedir.

Eser, altıncı bölümden sonra değerlendirmelerden oluşan kısa bir “Sonuç” bölümü ile sona ermektedir. Sanat endişesinin bilinçli şekilde göz ardı edildiği, öğretici ve toplumsal faydayı önemseyen Pîr Muhyiddîn’in Şefaâtname’sinin incelemesiyle birlikte şefaât kavramı hakkında mufassal bilgileri muhteva eden bu kitap, alanda gerekli boşluğu doldurması bakımından büyük önemi haizdir. Ayrıca eserin bundan sonraki süreçte konu hakkında yapılacak çalışmalarda da araştırmacılar açısından istifadeli olacağı kanaatindeyiz.

Kaynaklar

Bozkurt, Kenan. *Şefaât Kavramı ve Pîr Muhyiddîn’in Şefâ’t-nâmesi*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.

Klasik Divan

Dil, Kùltür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Journal of Language, Culture and Literature Researches

E-ISSN: 3023-820X
Kış 2024 Winter 2024
Cilt 1 Volume 1
Sayı 2 Issue 2